

Cecilia Fasth · Anita Kannermark

Text i fokus

2

Läsförståelse · Svenska som andraspråk

Förord

Text i fokus 2 vänder sig främst till dem som studerar svenska efter Sfi och kan med fördel användas i gymnasieskolans Svenska som andra språk och motsvarande utbildningar. Materialet lämpar sig väl för dem som vill förbereda sig för högre studier.

Text i fokus 2 består av 24 autentiska texter från olika ämnesområden. Texterna med åtföljande övningar är avsedda att användas för att förbättra den studerandes läsförståelse och utöka ordförrådet. Text- och läsförståelseövningarna är av samma typ som de studerande kan möta i olika testsammanhang.

Texterna är indelade i tre svårighetsgrader, A, B, C, där A står för relativt enkla texter medan texter och övningar av typ B och C är mer krävande.

Till materialet finns facit vilket gör att *Text i fokus 2* även kan användas för självstudier.

Vi vill tacka studenterna på Introduktionsutbildningen i svenska med engelska och samhällskunskap vid IMER, Malmö högskola för att de gjort det möjligt för oss att utprova detta läromedel.

Författarna

Innehåll

Sida

7	<i>Musiken uppstod före människan</i> A
9	Läsförståelse
10	Ordkunskap
12	<i>Givna förlorare blir vinnare</i> B
12	Läsförståelse
14	Ordkunskap
16	<i>Varför försvann malarian från Sverige</i> C
20	Läsförståelse
22	Ordkunskap
24	<i>Har du hört att ...?</i> A
24	Läsförståelse
27	Ordkunskap
29	<i>Du gamla, du glesa ...</i> B
32	Läsförståelse
33	Ordkunskap
36	<i>Alla vill bo i myrstacken</i> C
39	Läsförståelse
40	Ordkunskap
44	<i>Han har koll på svenskarna</i> A
45	Läsförståelse (1)
47	Läsförståelse (2)
48	Ordkunskap
50	<i>Följ din första ingivelse</i> B
50	Läsförståelse
52	Ordkunskap
56	<i>Galna konstnärer – men geniala</i> C
58	Läsförståelse
59	Ordkunskap
63	<i>Svarta klipp kostar miljarder</i> A
65	Läsförståelse
66	Ordkunskap
70	<i>Därför står du alltid i den långsammaste kön</i> B
70	Läsförståelse
72	Ordkunskap
76	<i>Vår civilisation bygger på pengar</i> C
77	Läsförståelse (1)
79	Läsförståelse (2)
82	Läsförståelse (3)
82	Ordkunskap

Sida

84	<i>Olika barn leka bäst</i> A
84	Läsförståelse
87	Ordkunskap
90	<i>Dopning är livsfarligt</i> B
93	Läsförståelse (1)
94	Ordkunskap
96	Läsförståelse (2)
97	Ordkunskap
98	<i>Madame Curie</i> C
101	Läsförståelse
102	Ordkunskap
106	<i>Kropp och själ mår bra av djur</i> A
107	Läsförståelse (1)
109	Läsförståelse (2)
110	Ordkunskap
112	<i>Ett enda protein gör oss orädda</i> B
112	Läsförståelse
115	Ordkunskap
118	<i>Stick inte huvudet i sanden</i> C
121	Läsförståelse
122	Ordkunskap
125	<i>6 sätt att få sin vilja igenom</i> A
125	Läsförståelse
127	Ordkunskap
130	<i>Göken är värre än sitt rykte</i> B
130	Läsförståelse
134	Ordkunskap
136	<i>Körkort</i> C
139	Ordkunskap
141	Läsförståelse
143	Ordkunskap
146	<i>Du är fortfarande en stenåldersmänniska</i> A
146	Läsförståelse
150	Ordkunskap
152	<i>Hur bra är du på att lyssna – egentligen?</i> B
152	Läsförståelse
155	Ordkunskap
158	<i>Dyrbara droppar</i> C
162	Läsförståelse
163	Ordkunskap

Ny teori om sångens historia:

A

Musiken uppstod före människan

En grupp forskare har skärskådat musikens innersta väsen. Genom att studera knölvalens sång och koltrastens drillande har de kommit fram till en överraskande slutsats: musiken

5 uppstod miljontals år före människan.

Musik är känslornas språk. Så lyder en mycket enkel definition av musikens innersta väsen. Definitionen skulle kanske snarare vara att musiken är naturens språk.

10 Musiken är i alla fall långt äldre än människan och den är långt mer utbredd i djurriket än vi tidigare trott. Det är i alla fall slutsatsen från en amerikansk idéverkstad som består av musikteoretiker och biologer.

15 Syftet med idéverkstaden, som bildades redan 1986 under den ansedda National Academy of Sciences, var att ta reda på om djur har en känsla för musik, eller om det bara är människor som kan uttrycka sig på detta sätt. För att gå
20 vetenskapligt till väga måste gruppen först och främst fastställa vad musik är. Det slutade med en definition av musik som lyder "mönster av ljud, som varierar i höjd och i tid och som framförs av känslomässiga, sociala, kulturella och
25 intellektuella skäl". Med dessa kriterier i bakhuvudet har forskarna systematiskt avlyssnat djurrikets tenorer för att avgöra om djuren är musikaliska eller om de endast kommunicerar på ett vällydande sätt.

30 Sångsparv komponerar sonater

Fåglarna är med sina melodiska sånger självklara kandidater till att vara musikaliska. Ornitologen Luis Baptista har hittat många
35 likheter mellan fåglarnas sång och människans musik. Han har upptäckt att fåglar kan låna melodier av varandra, sjunga duetter och föra vidare bestämda musiktraditioner från en generation till en annan. Dessutom utnyttjar
40 fåglarna många av de element som människan använder för att komponera musik. Till exempel använder de ofta samma rytmer, tonförhållanden, variationer och tonsammansättningar.

En annan intressant upptäckt är att vissa fåglar använder samma tonskala som kompositörer i västvärlden, medan andra fåglar använder
45 skalor motsvarande dem som musiker i Asien komponerar efter. Det finns till och med fåglar som sångsparven som komponerar i sonatform, det vill säga en kompositionsform som är mycket

populär i vår europeiska musiktradition – till exempel var Mozart fascinerad av sonater. Om fåglar och människor komponerar efter samma strategi, måste de också uppleva musiken på
5 samma sätt, menar Baptista.

Både fåglar och människor blir trötta på att höra på enformiga ljudstycken – det skall vara variation över temat så att uppmärksamheten hålls uppe och nyfikenheten utmanas. För
10 mycket variation är dock inte heller behagligt, för det bryter rytmen och skapar förvirring. På samma vis väcker det både hos fåglar och människor igenkännandets glädje, när man hör ljud som påminner om något man har hört
15 tidigare. Det är därför inte så konstigt att människor och vissa fåglar tycker om att komponera musik i sonatform, som är just en blandning av variation och upprepning, säger Baptista.

Knölvalar skapar nya hits

20 Knölvalen är den av de stora valarna som frambringar de mest musikliknande ljuden, så dess skönsång har även den noggrant undersökts av idéverkstadens musikforskare. Hannen hos knölvalarna är den som sjunger mest. Han
25 sjunger sina serenader dels under valarnas långa vandringar och dels på parningsplatserna på sommaren, när han vill locka till sig honornas uppmärksamhet. Sången är hög och böljande och kan bestå av upprepade teman i en serenad som
30 kan sträcka sig över 24 timmar.

Knölvalens sång har – liksom fåglarnas melodier – många av de musikaliska element som gör det rimligt att påstå att valarna är musikaliska djur, menar valforskaren Roger

Payne, som i över 30 år har lyssnat till valarnas sång i havet. Alla hannar i samma havsområde sjunger ungefär likadant, men de kan lära sig nya melodier, om de träffar på främmande valar med en annan repertoar. Det upplevde valforskarna vid Australien 1996, då två knölvalar från västkusten hade förvillat sig till östkusten och fick alla de "infödda" knölvalarna att byta sång inom loppet av ett par månader. Den nya sången blev populärare och tog så att säga klivet rakt in på förstaplatsen på östkustvalarnas hitlista.

I knölvalarnas sång finns det såväl rytmer som avancerade tonskalor, sonatformer och andra typiska musikaliska element. Den kanske mest överraskande upptäckten är dock att valarna i stor utsträckning använder rim i sina sånger. Rimmen består av bestämda ljud, som upprepas med regelbundna intervaller. Payne anser att rimmen, liksom hos poeter, kan vara ett minnesredskap, som gör att valarna lättare kan komma ihåg ett komplicerat ljudmaterial.

Skeptiker avvisar djurmusik

Det finns emellertid biologer som är skeptiska gentemot tanken på att djur överhuvudtaget kan vara musikaliska. Det gäller bland annat ornitologen Eugene Morton, som menar att fågelsång ur fåglarnas synvinkel endast har ett kommunikationssyfte, nämligen att försvara ett revir och locka till sig en partner. Och det har inget med musik att göra, fastslår Morton. Andra, till exempel insektsforskaren Thomas

Eisner, anser emellertid att vi aldrig kan bli helt säkra på om djurens läten verkligen är musik. Det beror på att vi inte kan göra något vetenskapligt test av om djuren uppfattar sina ljud som ljuv musik, säger Eisner.

Vi är musikaliska gröngölingar

Om man ansluter sig till uppfattningen att fåglar, valar och andra djur kan ha en form av musikalitet, så blir nästa steg att acceptera att musiken har sitt ursprung långt innan människan kom till.

Vi vet att alla mänskliga samhällen utövar musik, så behovet av att spela och lyssna till musik måste alltså ligga djupt i människan. Vi vet också att forntida människor spelade på musikinstrument, för i Slovenien har man hittat ett par vackra 53 000 år gamla flöjter av ben som neandertalare sannolikt har spelat på.

Därför uppskattar forskarna att människan har utövat musik i flera hundra tusen år. Det är emellertid ingenting jämfört med andra djurarter. Bara valarna är som djurgrupp cirka 60 miljoner år gamla, och man får förmoda att valarnas behov av att sjunga fanns med redan från början. Fåglarna, som utvecklades från dinosaurier, är en minst lika gammal djurgrupp, så allt tyder på att musik är ett urgammalt språk, och att det inte är människan som har uppfunnit musiken. Vi har trätt in relativt sent på den musikaliska scenen, menar forskarna i den amerikanska idéverkstan.

Källa: Illustrerad Vetenskap 2/2002
Jan Steffensen

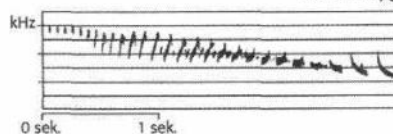
Forskare finner fågelsång i noter

Chopin hjälptes musikaliskt på vägen av gärdsmysen. Det anser en forskargrupp, som har undersökt hur naturen har inspirerat de stora kompositörerna. I Chopins fall påminner en passage i hans verk "Revolutionsetyden" om gärdsmysens drillande. Ett annat exempel är Mozart, vars tama stare härmade kompositörens musik. En dag sägs den ha gjort om ett stycke något, varpå Mozart utbrast: "Das war schön!" Beethoven påstås också ha använt fågelsång, närmare bestämt koltrastens, i en violinkonsert.

Enligt forskarna bevisar det musikaliska samarbetet att det finns ett slags naturligt väljud – att människor och djur är överens om vad som låter bra.

Gärdsmyg

LÄSFÖRSTÅELSE

Rätt eller fel?

Markera om nedanstående påståenden är rätt (= R) eller fel (= F).

- 1 En amerikansk idéverkstad, bestående av musikteoretiker och biologer, har i sin forskning kommit fram till att det finns mer musik i djurvärlden än vi hittills anat. _____
- 2 Den första och viktigaste uppgiften för forskarna var att ta reda på vad musik egentligen är. _____
- 3 Forskarna arbetade efter en teori om att djuren absolut har samma känsla för musik som vi människor. _____
- 4 Ornitologen Luis Baptista lade bland annat märke till att människor och fåglar använder sig av till exempel samma rytmer. _____
- 5 Forskarna har upptäckt att alla fåglar använder sig av samma tonskala. _____
- 6 Man har genom forskning kommit fram till att en av likheterna mellan människor och fåglar när det gäller musik är att såväl människor som fåglar skärper uppmärksamheten vid entoniga ljudstycken. _____
- 7 Både människor och djur tycker om att höra ljud som de känner igen. _____
- 8 Knölvalen kan hålla på att sjunga ett helt dygn. _____
- 9 Några valforskare har observerat att knölvalar under vissa omständigheter kan lära sig "nya sånger". _____
- 10 Sång med rim är ett fenomen som enbart förekommer hos oss människor. _____
- 11 Alla biologer är överens om att djur är musikaliska. _____
- 12 Insektsbiologen Thomas Eisners åsikt är att man måste konstruera något slags test för att mäta ljudstyrkan i djurens musik. _____
- 13 Om man anser att djuren är musikaliska måste man acceptera att musiken fanns innan människan fanns. _____
- 14 Forskarna är eniga om att människan började utöva musik för cirka 5 000 år sedan. _____
- 15 Genom att studera knölvalar och fåglar har forskarna kommit fram till att det inte är människan som var först med att utöva musik. _____

ORDKUNSKAP

Välj rätt alternativ!

Markera det alternativ som har samma betydelse som det kursiverade ordet/uttrycket.

- 1 Så lyder en mycket enkel *definition* av *musikens innersta väsen*.
 - a) vad musik egentligen är
 - b) alla sorters musik
 - c) hur man bör tolka människans musik
 - d) förekomsten av orena och disharmoniska toner
- 2 ... *den ansedda* National Academy of Sciences.
 - a) den nyligen grundade
 - b) den beryktade
 - c) den uppskattade
 - d) den litterära
- 3 ... så att *uppmärksamheten hålls uppe* ...
 - a) man skärper sig och blir mer uppmärksam än man varit
 - b) man med alla medel försöker få andra att vara uppmärksamma
 - c) man vill avleda folks uppmärksamhet
 - d) man fortsätter att vara uppmärksam
- 4 Om man *ansluter sig till uppfattningen* ...
 - a) har en avvikande åsikt
 - b) håller på att bli övertygad om
 - c) instämmer med den/dem som har åsikten
 - d) har kommit fram till en helt annan åsikt
- 5 *Allt tyder på* att musik är ett urgammalt språk.
 - a) Det är utan tvekan så
 - b) Det är sannolikt så
 - c) Det är möjligen så
 - d) Det är alltså så

Välj rätt ord!

Välj rätt ord och skriv dem i rätt form.

böljande	kriterium	uppskatta
fastställa	läte	ursprung
frambringa	rimlig	utsträckning
förvirring	synvinkel	utöva
gröngöling	träda in	välljudande

- 1 Det är konstigt att en del mycket små fåglar kan _____ så starka ljud som de faktiskt kan göra.
- 2 Det var ett högtidligt bröllop i lördags. Brudparet _____ i kyrkan till tonerna av en välkänd bröllopsmarsch.
- 3 Många svenskar _____ någon hobby på fritiden. Vissa spelar kort, andra sjunger i kör, andra målar tavlor etc.
- 4 När brandlarmet började tjuta på Lasses jobb i torsdags uppstod en allmän _____ innan alla hade förstått att det faktiskt var allvar och att det gällde att ta sig ut ur lokalen.
- 5 Teologer och biologer betraktar vissa företeelser ur olika _____ vilket är naturligt eftersom de ofta har olika sätt att se på saker och ting.
- 6 Att lyssna på _____ musik kan vara väldigt skönt och avkopplande.
- 7 – Den tentamen som ni ska ha i slutet av kursen bygger i stor _____ på mina föreläsningar. Därför är det viktigt att ni är närvarande på dem, sa lektor Klang.
- 8 De flesta varor är försedda med bl.a. innehållsdeklaration samt uppgift om varans _____, d.v.s. varifrån den kommer.
- 9 – Var det mycket folk på matchen i lördags? – Ja, det var det. Jag vet inte exakt hur många åskådare det var, men jag _____ antalet betalande till cirka 3 000.
- 10 En ung och oerfaren person kan man kalla för en _____ vilket också är namnet på en fågel.
- 11 Elin var nöjd med den vara hon hade köpt. Det var en bra produkt till ett _____ pris, tyckte hon.
- 12 Vissa _____ måste vara uppfyllda innan man är behörig att studera på högskolenivå.
- 13 Djuren har olika _____. Katten jamar, hunden skäller, tuppen gal ...
- 14 Skåne är inte alls så platt som man kan tro, utan det är på sina håll ett riktigt _____ landskap.
- 15 Amanda och Tomas har äntligen _____ tid och plats för sitt bröllop.

Givna förlorare blir vinnare

LÄSFÖRSTÅELSE

Tio av nedanstående fjorton meningar (A-N) är borttagna ur texten. Placera in de tio meningarna på rätt plats igen.

- A De har blivit vittne till tortyr, misshandel och mord på familj och vänner.
- B Idag är dessa människor 44 år gamla, och en tredjedel av dem har socialt tagit sig långt från barndomsmiljön.
- C De fortsätter dock att försumma sin omgivning.
- D En försummad människa, som inte isolerar sig, har bättre chanser att klara sig.
- E De klarar sig bra på arbetsmarknaden, bygger upp stabila sociala nätverk omkring sig och får ett bra familjeliv.
- F Det är de här känslorna som hjälper till att lindra smärtan från barndomen, menar forskarna.
- G De var stolta över att kunna hjälpa till, och det ökade deras självkänsla.
- H Denna utrustning fungerar inte.
- I Det gav dem också en känsla av osårbarhet.
- J Psykologin har traditionellt sett sysslat med allt som gör människan till ett offer.
- K Så enkelt är det inte, men psykologerna har identifierat en rad egenskaper och förmågor, som de okuvliga har gemensamt.
- L De lever sig kvar i sin gamla vanliga miljö.
- M För en del startar den först senare i livet, i tonåren eller som ung vuxen.
- N De tyckte att de hade fått ta för stort ansvar som barn.

Hans pappa stack sin kos. Mamman ville inte veta av honom, och hans morföräldrar slog honom. Hade man för några år sedan frågat en psykolog om denne pojkes framtid, hade svaret blivit att han var en given förlorare. Nya rön visar dock att oväntat många försummade barn klarar sig bra.

När doktor Norman Garmezy vid University of Minnesota undersökte en grupp människor, som vuxit upp med svårt depressiva mödrar, trodde han först att det var något fel i hans resultat. Det kunde helt enkelt inte stämma att så många av dessa känslomässigt försummade barn klarade sig så bra. Garmezy's omedelbara reaktion var att han måste ha feldiagnosticerat mödrarna.

Liknande tvivel upplevde den brittiske läkaren Michael Rutter, när han undersökte barn, vars föräldrar var narkomaner. En förbluffande stor del av dem hade skapat sig ett normalt liv som vuxna.

Något var av allt att döma fel med psykologernas traditionella offerteori, som automatiskt

hade dömt dessa barn till att bli förlorare i livet utan chans att slutföra en utbildning, att behålla ett arbete eller bilda en stabil familj. Omfattande resultat från senare forskning kring utsatta barn har bekräftat de båda läkarnas resultat.

Forskarna har konstaterat att så många som en tredjedel av de barn som växer upp med försummelse, missbruk och våld arbetar sig loss från barndomens problem och skapar sig ett välfungerande liv som vuxna. 1) _____.

Helt nytt område

De överraskande resultaten har under senare år lagt grunden till ett helt nytt område inom psykologin: forskningen kring okuvligheten.

Okuvlighetsforskarna försöker finna de faktorer som gör att en människa kan lyckas i livet, även om hon till synes haft alla odds emot sig.

En av de största undersökningarna omfattar 505 barn födda 1955 i en fattig jordbrukarmiljö på Hawaii, där alkohol och våld hört till vardagen i många familjer. 2) _____. De är stolta över sig själva och känner sig handlingskraftiga.

Det är emellertid inte så att okuvliga människor är utrustade med en särskild gen, som automatiskt får all ondska att rinna av dem. 3) ____.

Tro är en sådan. Tron på högre makter eller en skyddsängel, tron på att allting nog kommer att bli bättre en dag eller tron på att det finns godhet på andra ställen i världen. Denna tro kännetecknar flera av de barn som klarar sig.

Förmågan att tala med andra människor och be om hjälp är en annan viktig faktor. 4) ____.

När föräldrarna inte är fysiskt eller känslomässigt närvarande, väljer barnen kanske en mor- eller farföräldrarna, en granne eller en lärare att tala med och be om hjälp av.

Förmågan att hjälpa andra och känna ansvar för andra är en tredje viktig faktor. Undersökningar visar att försummade barn som tagit hand om yngre syskon och hemmet utvecklar en känsla av positivt värde – 5) ____.

En fjärde faktor är förmågan att sätta upp mål för sig själv, hur litet det än må vara. Har man ett mål, ser man också en mening med livet.

Den sista viktiga faktorn är förmågan att kunna fly till ett säkert ställe. Att hitta en fysisk eller mental fristad undan problemen. Valfungerande personer som vuxit upp i problemhem berättar ofta hur de utvecklade en förmåga att mentalt lämna sin kropp, när föräldrarna slog eller utnyttjade dem. 6) ____.

Barn kan även "flytta in i" film eller musik. Några berättar att de började sjunga eller läsa – det blev deras fristad.

Skola och högre utbildning blir mångas tillflyktsort. Utöver att skolan utgör en fristad representerar den även hoppet om en väg ut ur den belastade miljön.

Kampen föder stolthet

Inga försummade barn växer upp utan men från barndomen – nästan alla bär smärtan och förnedringen med sig under resten av livet. Om de trots svåra odds lyckas kämpa sig fria från sitt sociala arv och skapa ett bättre liv för sig själva och sina egna barn, blir upplevelsen en stark känsla av stolthet och styrka. 7) ____.

Kampen för att bryta familjemönstret behöver inte börja redan i barndomen, har forskarna upptäckt. 8) ____.

Några av barnen i riskgruppen dras först in i kriminalitet eller alkoholmissbruk, men så småningom fattar de beslutet att inte upprepa sina föräldrars beteende.

Denna förmåga att höja sig över barndomens tragedier har psykologerna funnit även hos människor, som vuxit upp under de mest extrema omständigheter. Forskare vid University of Minnesota har till exempel följt en grupp flyktingbarn, som kom till USA från Pol Pots

terrorregim i Kambodja under åren 1970–79. Dessa barn har upplevt nästan obeskrivliga grymheter. 9) ____.

De har varit nära svältdöden, och de har trängts i obarmhärtiga arbetsläger.

Det råder inga tvivel om att dessa nu vuxna kambodjaner fortfarande lider. De har fruktansvärda mardrömmar och genomlever depressiva eller ångestpräglade perioder. Trots detta lyckas de med sin utbildning och med att börja leva ett nytt liv i USA. De är levande bevis på den ofattbara styrka en människa kan gräva fram ur sin själ.

Vi är födda att överleva

De senare årens forskning om okuvlighet håller nu så smått på att få forskarna att byta fokus. 10) ____.

I ljuset av de tämligen överraskande forskningsresultaten har många psykologer i stället börjat fokusera på de fantastiska drivkrafter som gör att en människa förmår att dra sig bort från ett dåligt liv.

Alla människor har denna okuvlighet, och alla kan finna den i sig själva, menar bland andra psykologen Edith Grotberg vid University of Alabama. Hon pekar på att exempelvis humor, självständighet, initiativ, kreativitet och moral finns bland de känslor som kan hjälpa oss att bli medvetna om vår styrka och ge oss den okuvlighet vi innerst inne alla besitter.

Fem vägar till styrka

Psykologerna har funnit fem gemensamma drag hos människor, som klarar sig bra i livet trots en svår barndom.

Tro

En stark tro ger känslomässig styrka, vare sig det rör sig om tron på sig själv, på Gud, på en skyddsängel eller bara på godheten i världen.

Öppenhet

Att kunna tala med andra, be andra om hjälp med problem och skapa ett samspel exempelvis i ett äktenskap är en stark självhjälp.

Ansvar

Att ta hand om andra, till exempel yngre syskon i familjen, ger stolthet över att vara till nytta, vilket bidrar till att stärka egenvärdet.

Ett mål i livet

Den som har ett mål i livet, hur litet det än må vara, ser en mening med sitt liv.

En fristad

En tillflyktsort, mental eller fysisk, ger andrum i kaoset. Det kan till exempel vara en hobby.

Källa: Illustrerad Vetenskap 15/1999
Birgitte Svennevig

ORDKUNSKAP

Välj rätt alternativ!

Välj rätt alternativ till de markerade orden.

- 1 Pojkens far *stack sin kos*.
 - a) försvann från familjen
 - b) dök upp då och då hemma i familjen
 - c) hörde inte av sig till familjen
 - d) hjälpte till i familjen
- 2 Mamman *ville inte veta av honom*.
 - a) ville inte tro honom
 - b) ville inte lita på honom
 - c) ville inte lyssna på honom
 - d) ville inte ha med honom att göra
- 3 *Av allt att döma* vill Rikard inte slutföra sin utbildning. Han ska börja arbeta snart.
 - a) Efter hand som tiden går
 - b) Efter att ha bedömt sin situation
 - c) Efter vad man kan förstå
 - d) Efter allt vad som har hänt
- 4 Evas avhandling *la grunden till* en helt ny forskningsinriktning.
 - a) grundade sig på
 - b) blev utgångspunkten för
 - c) fullföljde
 - d) försvårade
- 5 De sämsta studenterna har *till synes* klarat den senaste tentan bättre än förra gången.
 - a) om man ska vara rättvis
 - b) när allt kommer omkring
 - c) efter vad de säger
 - b) efter vad det verkar
- 6 *Om man har alla odds emot sig* måste man kämpa mycket mer än andra.
 - a) Om man är glömsk
 - b) Om man är slarvig
 - c) Om ens utsikter är mycket dåliga
 - d) Om man är alltför godtrogen
- 7 *Det råder inga tvivel om* att försummade barn måste ha en stor inre kraft för att klara sig.
 - a) Många uppfattar det som
 - b) Många tvivlar på
 - c) Det är en utopi
 - d) Det är helt säkert
- 8 Uteliggarna *är levande bevis på* att samhällets resurser inte räcker till.
 - a) lever så mycket på samhället
 - b) har inga bevis för
 - c) vill bevisa
 - d) visar tydligt
- 9 Efter en lång konvalescens börjar Ida *så smått* komma tillbaka till ett normalt liv.
 - a) så småningom
 - b) för tillfället
 - c) som vanligt
 - d) rent av
- 10 Katja säger att hon älskar sin man, men *innerst inne* är hon inte riktigt säker på det.
 - a) självklart
 - b) i själ och hjärta
 - c) rent intellektuellt
 - d) av allt att döma
- 11 *Olle var okuvlig*. Han fick till slut ett mycket bra liv trots att han hade vuxit upp i en mycket belastad miljö med kriminalitet, våld och alkoholism.
 - a) Olle var alltid irriterad
 - b) Olle skämdes
 - c) Olle gav inte upp
 - d) Olle ville tjäna pengar

Skriv färdigt meningarna!

- 1 Om man försummar sina barn när de är små _____

- 2 Om man besitter en ofattbar styrka _____

- 3 En tillflyktsort är en plats _____

- 4 Man kan få men för livet om _____

- 5 Att ha ett fungerande socialt nätverk innebär _____

- 6 Den största drivkraften för att utbilda sig är _____

- 7 Man kan förmå sina barn att _____
- 8 Man utsätter en person för förnedring om _____

- 9 Att tillhöra en riskgrupp innebär _____

- 10 Genom att _____
kan man bidra till att hjälpa utsatta barn.
- 11 De som utnyttjar barn sexuellt _____

- 12 Man har brutit ett dåligt vanemönster om _____

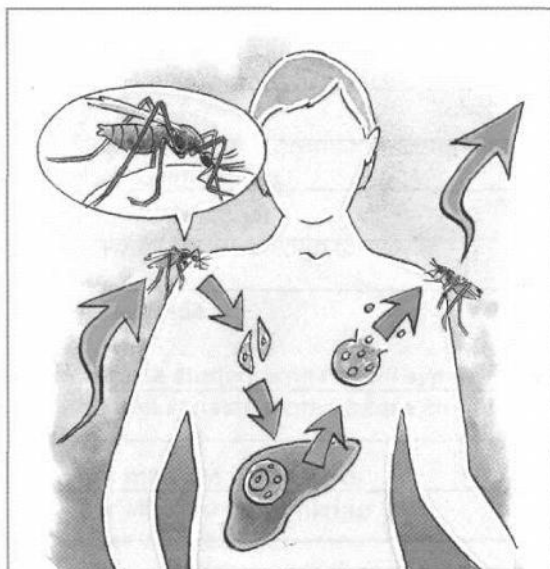
Varför försvann malarian i Sverige?

Ända in på 1900-talet var malarian en plåga i Sverige. Att sjukdomen förlorade sitt fäste i landet kan vi kanske tacka korna för.

- 5 Malaria är en av världens mest förödande infektionssjukdomar. Enligt Världshälsoorganisationen, WHO, insjuknar varje år mellan 300 och 500 miljoner människor i malaria. Årligen dör mellan 1,5 och 3 miljoner människor i sjukdomen; minst 10 1 miljon av offren är barn under fem år.

Hos befolkningen i u-länderna tillhör malaria den bistra vardagen. I Sverige är vi däremot privilegierade; här behöver man inte oroa sig för att sommarens myggattacker ska leda till döden.

Malaria är en sjukdom som sprids av vissa arter av myggor. Själva sjukdomen orsakas av encelliga organismer som utvecklas i myggorna. Dessa mikroskopiska parasiter överförs till människan när myggorna suger blod. Malariaparasiten behöver både myggor och människor för att fullborda sin livscykel. Parasiten genomgår flera olika utvecklingsstadier, först i myggan, därefter i människans lever och i blodomloppet och sedan åter i myggan där parasiten förökar sig för att bilda en ny generation. Myggan tar inte skada av parasiten, men hos människan orsakar infektionen återkommande feberattacker. Malaria orsakad av en av parasitstammarna skördar årligen miljoner döda i framför allt u-länderna.

Men det är faktiskt inte länge sedan vi svenskar löpte risken att bli smittade av malaria på hemmaplan. Under 1700-och 1800-talet härjade malarian i landets södra delar, längs kusterna och kring de stora insjöarna. Tusentals svenskar dog under de år då de värsta epidemierna bröt ut.

- I den medicinhistoriska boken *Svagårens barn* berättas att malaria år 1840 var den vanligaste infektionssjukdomen bland patienterna på Serafimerlasarettets medicinska klinik i Stockholm. Ända in på 1930-talet förekom fall av inhemsk malaria i Sverige.

Men varför upphörde då malarian i vårt land? 15 De myggarter som tidigare spred malariaparasiterna finns ju faktiskt kvar. Faktum är att det i hälften av alla sydsvenska ladugårdar frodas så kallade malariamyggor.

Kor i stället för människor

- 20 Det finns ungefär 45 olika arter av stickmyggor i Sverige. Fem av dem tillhör det släkte, *Anopheles*, som teoretiskt sett har förmåga att sprida malaria.

Ändå blir inga människor numera malaria-smittade av svenska myggor. Anledningen är att myggorna inte längre bär på den parasit som orsakar malariasjukdomen.

- Thomas Jaenson vid Uppsala universitet/Sveriges lantbruksuniversitet är insektsforskare och expert på bland annat myggöverförda sjukdomar. Han förklarar att det finns flera skäl till att malariaparasiten har utrotats i Sverige. Vi kan, enligt en teori, bland annat tacka korna för att kontakten mellan människa och parasit 35 bröts. Boskapen tog nämligen över vår roll som myggornas främsta näringskälla.

På 1800-talet byggde man allt oftare speciella djurhus avskilda från boningshusen. Samtidigt blev människans bostäder ljusare, varmare, 40 torrare och tätare. Djurhusen blev då den mest gynnsamma platsen för malariamyggor; mörkare, fuktigare och dessutom lättare att komma in i.

Detta innebar att myggorna fann det enklare att rikta uppmärksamheten mot boskapen i 45 stället för mot människorna. För myggornas del spelade omställningen ingen roll, men för malariaparasiterna var förändringen ett stort bakslag.

- 50 I tempererade områden är människor och

myggor de enda varelser som malariaparasiter kan leva i. Och för att fullborda sin livscykel måste parasiten ha tillgång till dem båda. När myggorna i allt större utsträckning började suga blod från boskapen minskade alltså förutsättningen för parasitens existens.

Kinin och kyla

Andra bidragande faktorer till att malarian utrotades från Sverige är den förbättrade levnadsstandarden och hälsovården. Man använde mycket kinin under 1800-talet. Kinin var den verksamma substans som man 1817 hade lyckats framställa ur kinabarken från det sydamerikanska quinaquinaträdet.

Dessutom var den genomsnittliga sommartemperaturen ovanligt låg mellan 1860 och 1930. Därmed blev det svårare för parasiterna att nå infektiöst stadium i myggorna. För att den "svenska" malariaparasiten ska kunna utvecklas krävs en medeltemperatur på minst 15 plusgrader. Ju varmare det är desto snabbare sker parasitens utveckling.

Ytterligare en orsak skulle enligt somliga kunna vara den omfattande utarmningen av våtmarker. Stora ytor dikades ut på 1800-talet, särskilt inom de mer tätbefolkade områdena. Resultatet blev att malariamyggorna minskade i förekomst eftersom ägglägningsplatserna blev färre.

Men hur stor är då risken för att malariasjukdomen åter blir svensk verklighet? Vad händer om den eventuella växthuseffekten medför varmare somrar? Och vilken risk innebär naturvårdarnas satsningar på att återskapa våtmarksområden?

Enligt Thomas Jaenson är varken växthuseffekt eller våtmarker tillräckliga förutsättningar för att malarian åter ska bli en inhemsk sjukdom. Det krävs mycket större förändringar än så, exempelvis krig eller andra katastrofer.

I en sådan krissituation kan människor komma att tvingas sova utomhus eller tillsammans med boskap i ladugårdar. Kontakten med malariamyggorna blir då mycket tätare.

Om kreatursstammen till följd av krisen dessutom minskar i storlek ökar risken ytterligare för att myggorna knyts närmare människan. Om malariainfekterade människor för in smittan i landet under de förhållandena kan sjukdomen få nytt fotfäste.

Flygplatsmalaria i Europa

Men sannolikheten för sådan inhemsk malaria är alltså minimal så länge inga drastiska förändringar sker i samhället. Då tycks snarare så kallad flygplatsmalaria utgöra ett större pro-

blem, åtminstone hos en del av våra europeiska grannländer.

Kring en del internationella flygplatser i Europa har man observerat utbrott av malaria hos människor som aldrig besökt tropikerna. Personerna har blivit smittade av infekterade myggor som likt fripassagerare har förts med flygplanen från malariadrabbade länder till Europa.

Vid rätt väderlek kan de tropiska malariamyggorna överleva i flera veckor i Europa. Om myggorna anländer under en period med hög luftfuktighet och sommartemperaturer på 20–30 grader nattetid kan de hinna smitta flera personer.

Hittills har dock inga fall av flygplatsmalaria rapporterats i Sverige. Infektionsläkare Johan Carlson vid Smittskyddsinstitutet påpekar att flygplatsmalaria endast kan förekomma vid stora, internationella flygplatser som har direktanslutna flyg till malariadrabbade områden.

Importerad malaria

Däremot förekommer det fall av så kallad importerad malaria i Sverige. Det rör sig om personer som har smittats av malaria vid besök i drabbade områden och som sedan har behövt läkarvård efter hemkomsten till Sverige. Förra året rapporterades 190 sådana malariafall till Smittskyddsinstitutet.

– Det är ingen obetydlig sjukdom faktiskt, säger Johan Carlson.

Som en jämförelse nämner han den epidemiska hjärnhinneinflammationen, en inhemsk infektionssjukdom som i likhet med malaria kan vara livshotande. Antalet fall av importerad malaria är större än antalet fall av epidemisk hjärnhinneinflammation.

Därför understryker Johan Carlson att importerad malaria är något som svenska läkare måste vara observanta på. Sjukdomens symtom kan påminna om vanlig influensa, vilket innebär att

den korrekta diagnosen riskerar att försenas. Johan Carlson menar att det behövs fler upplysningskampanjer riktade mot läkare och resenärer om importerad malaria.

- 5 Det finns, i ett globalt perspektiv, fyra olika stammar av malariaparasiter. Tre av dem orsakar sjukdom utan att vara livsfarliga. Den fjärde sorten, *Plasmodium falciparum*, är där-
10 emot mer aggressiv och kan orsaka dödsfall. *Plasmodium falciparum* ligger bakom de miljontals tragedier som varje år utspelar sig i de mest utsatta u-länderna. Den svenska normalsommaren är däremot för kall för just den här parasiten.

Motståndskraftiga parasiter

- 15 Bland de importerade malariafallen i Sverige är ungefär 60 procent orsakade av *Plasmodium falciparum*. Få dödsfall har inträffat, men flera allvarliga tillstånd av koma har förekommit. Enligt insektsforskaren Thomas Jeanson utgör
20 den importerade malarian inte något problem sett ur smittspridningssynvinkel. Risken är mycket liten att importerad malaria under nuvarande förhållanden skulle kunna orsaka nya smittfall med hjälp av svenska myggor. I allmän-
25 het behandlas fallen av importerad malaria tämligen snabbt, menar han. Vidare kan flertalet av de aktuella parasitstammarna överhuvudtaget inte utvecklas i svenska malariamyggarter. Enligt statistiken från Smittskyddsinstitutet
30 har antalet fall av importerad malaria ökat ganska markant under de senaste åren. Förra året var antalet smittofall 26 procent högre än under 1991. Ökningen består huvudsakligen i svenskar som har smittats av *Plasmodium*
35 *falciparum* vid besök i tropiska delar av Afrika.

En viktig orsak till ökningen är enligt Johan Carlson att malariaparasiterna bygger upp en motståndskraft mot profylaxen. Malariatabletterna får då allt sämre förmåga att hindra
5 sjukdomen. Hela tiden måste nya profylax tas fram i ett slags ständig kapprustning mellan människa och parasit.

Jakt på vaccin

- Den som besöker ett malariadrabbat område bör
10 därför skydda sig inte bara med hjälp av malariatabletter, utan även genom att undvika att över huvud taget bli myggbiten. Täckande kläder i ljus tyg, myggnät runt sängen och myggmedel rekommenderas.

- 15 Människor som växer upp i områden med ständig malaria utvecklar en viss immunitet mot parasiterna. Men kroppens försvarsförmåga försvinner om man lämnar området under några år. Ovannämnda råd gäller därför även de per-
20 soner, exempelvis vissa flyktingar och invandrare, som tidigare varit immuna mot malaria.

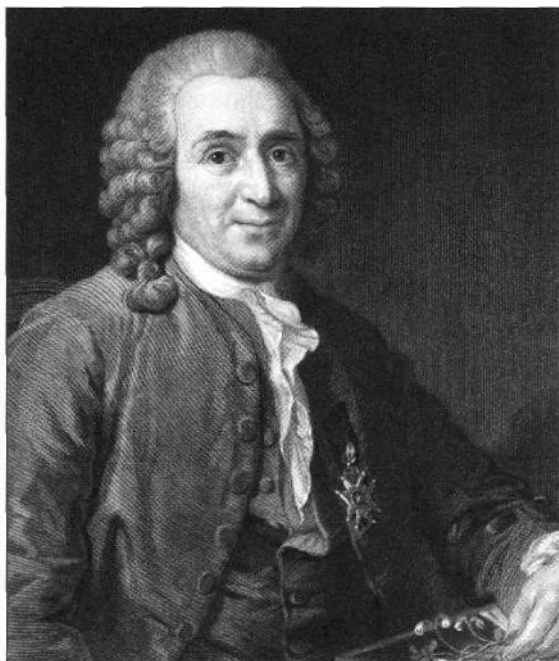
- Den naturligt förvärvade immuniteten gör för
övrigt att malaria i u-länderna i första hand är en barnsjukdom. Risken för att dö i malaria är
25 enligt Johan Carlson störst för barn under fem år.

- Något vaccin mot malaria är inte i sikte. Parasitens komplexa livscykel gör det svårt att konstruera ett effektivt vaccin. Även om mycket
30 kraft läggs på jakten efter ett vaccin är resurserna inte tillräckliga, menar Johan Carlson.

– Om malaria vore en sjukdom som främst drabbade västvärlden så skulle det sannolikt satsas mycket mer pengar, säger han.

Källa: Apoteket 3/1997
Lena Björk

Linné gissade fel

Carl von Linné trodde att malaria orsakades av lerhaltigt vatten.

På 1700-talet lade läkarkåren fram de mest vilda idéer kring malarians ursprung. Carl von Linné skrev en doktorsavhandling om den då så aktuella sjukdomen. I avhandlingen radade han upp de vanligaste förklaringarna som på den tiden figurerade kring malariasjukdomen:

"Läkarna hava över de djupare liggande orsakerna till denna feber framfört många och skilda meningar: man lägger skulden på

- 10 a. dåligt tillagad eller rå, med motvilja njuten föda.
- b. brist på motion vid stillasittande och sysslolöst levnadssätt.
- c. långvariga bekymmer.
- 15 d. flegmatiskt-sangviniskt temperament.
- e. missbruk av sura, spirituösa saker o.s.v.
- f. avkylning av underlivet efter måltid.
- g. inslagen skabb."

Malarian är dokumenterad i Sverige redan på 1200-talet. Under 1700- och 1800-talet uppgavs sjukdomen ha sitt utbredningsområde i Skåne, kring Mälaren och Vänern samt längs kusten från Blekinge till Ångermanland.

Carl von Linné hade vid sin norrländska resa konstaterat att sjukdomen, kallad frossan, inte förekom i landets nordliga delar. Detta gjorde honom angelägen om att sticka hål på den samtida läkarkårens och allmänhetens teorier om frossan.

Linné sökte den rätta förklaringen genom att leta efter en gemensam nämnare för de drabbade områdena. Hans funderingar resulterade i en teori om lerhalten i marken:

"Om man tager i betraktande det yttre jordlagret i Sveriges sydliga och nordliga landskap, finner man, att i de förra lera är mycket vanlig, men ej i de senare, där tvärtom lera är mycket sällsynt. Här hava vi alltså strax det som man bör tillmäta skulden, nämligen det lerhaltiga vattnet ..."

"Min mening är alltså denna: De fint uppslammade, slippriga lerpartiklarna, vilka med vattnet blandas i både dryck och föda, gå in i blodet, fastna slutligen i de yttersta förgreningarna av pulsåderna och förorsaka sjukdomens symtom."

Linné ansåg att frossbrytningarna uppstod som en reaktion på kroppens behov av att utsondra de främmande lerpartiklarna. Hans förklaring är lika fantasifull som de tidigare förslagen. Lerhaltiga jordar kan kopplas till sankare marker, vilket kan kopplas till större förekomst av mygg. Fast Linné själv gjorde aldrig den kopplingen.

I en senare avhandling, från 1771, återkom han till ämnet och resonerade då kring möjligheten att malarian i stället berodde på dålig luft. Det är för övrigt från denna teori som sjukdomen har fått sitt namn; mal aria – dålig luft.

Det var först 1897 som sambandet mellan myggor och malaria upptäcktes. Det var bland annat den engelske läkaren Ronald Ross som stod för den insatsen; en insats som för övrigt gav honom Nobelpriset några år senare.

Källa: Apoteket 3/1997
Lena Björk

LÄSFÖRSTÅELSE

Läs texten och markera rätt alternativ.

- 1
 - a) Barn under fem år drabbas inte av malaria.
 - b) Minst en miljon barn under fem år dör årligen av malaria.
 - c) Varje år insjuknar 300–500 miljoner barn i malaria.
 - d) 1,5–3 miljoner människor räddas årligen tack vare läkemedel mot malaria.
- 2
 - a) Under 1700- och 1800-talet riskerade svenskar att smittas av malaria.
 - b) År 1840 inträffade det sista dödsfallet i malaria i Sverige.
 - c) Malaria drabbade först och främst invånarna i bergsområden.
 - d) De myggor som sprider malaria är utrotade i Sverige.
- 3
 - a) Svenska myggor bär fortfarande på den parasit som orsakar malaria.
 - b) Kor i Sverige kan nu för tiden vara bärare av malariaparasiter.
 - c) Den parasit som orsakar malaria måste ha tillgång till både människor och myggor för att överleva.
 - d) Malariamyggorna föredrar ljusa, varma, torra och täta platser framför mörka och fuktiga.
- 4
 - a) Kinin är ett läkemedel som kommer från en sorts träd i Kina.
 - b) Kinin började användas i Sverige efter 1930.
 - c) Användningen av kinin samt flera ovanligt kyliga somrar gjorde att malarian utrotades i Sverige.
 - d) Mellan 1860 och 1930 var förbrukningen av kinin ovanligt hög i Sverige.
- 5 En av anledningarna till att förekomsten av malariamyggor i Sverige minskat är
 - a) att det är för hög medeltemperatur här.
 - b) att det har blivit allt färre områden där malariamyggorna kan lägga sina ägg.
 - c) att man försöker återskapa våtmarksområden.
 - d) att malariamyggan har drabbats av en parasit.
- 6 Enligt forskaren Tomas Jaenson
 - a) krävs det flera olika faktorer för att malaria ska bli en inhemsk sjukdom här i Sverige.
 - b) är det stor risk att malaria åter blir en inhemsk sjukdom p.g.a. enbart växthuseffekten.
 - c) kan människor undvika att få malaria genom att sova utomhus.
 - d) är det redan nu stor risk att malariasmittan sprids i landet genom de människor som för in smittan i landet.
- 7
 - a) Det finns risk för att bli smittad av malaria på alla flygplatser.
 - b) Det finns ingen möjlighet att vara smittad av malaria utan att ha varit i tropiska länder.
 - c) Malariamyggor förekommer inte alls vid stora internationella flygplatser.
 - d) Det måste vara speciella väderleksförhållanden för att de tropiska malariamyggor som förs in i Europa via flygplatser ska kunna överleva.
- 8 Symtomen på importerad malaria
 - a) är precis likadana som på influensa.
 - b) kan likna de symtom man har vid vanlig influensa.
 - c) är lätta för läkarna att känna igen.
 - d) är fyra till antalet.

- 9 Enligt Johan Carlsson beror ökningen av antalet fall av importerad malaria på
- a) att fler och fler svenskar låter bli att vaccinera sig mot malaria.
 - b) att det har kommit in en ny typ av parasit.
 - c) att så många tar förebyggande malariamedicin.
 - d) att de parasiter som orsakar malaria har blivit motståndskraftiga mot den medicin som för närvarande finns att tillgå.
- 10
- a) Man kan skaffa sig immunitet mot malaria genom ett nytt vaccin.
 - b) Man har gett upp hoppet om att finna ett effektivt vaccin mot malaria.
 - c) Endast barn under fem år kan utveckla immunitet mot malaria.
 - d) Människor som utvecklat en immunitet mot malaria kan under vissa omständigheter förlora detta skydd.

LÄSFÖRSTÅELSE

(Linné gissade fel)

Rätt eller fel?

Ta ställning till om följande påståenden är rätt (= R) eller fel (= F).

- 1 Carl von Linné skrev en avhandling om malaria i vilken han gav flera förklaringar till förekomsten av malaria. _____
- 2 Enligt Linné minskade risken att få malaria om man rörde sig så lite som möjligt. _____
- 3 Linné hade träffat på flera fall av malaria under sin resa i Norrland. _____
- 4 Linné ansåg att vatten som innehöll lera kunde vara en orsak till varför malaria endast förekom i vissa områden i Sverige. _____
- 5 En av Carl von Linnés teorier angående uppkomsten av malaria har gett sjukdomen dess namn. _____

ORDKUNSKAP

Vilket/vilka ord passar?

A. Markera det/de ord som passar.

- 1 (En storm, En bombattack, En kritik, Godis) kan vara förödande.
- 2 Man kan förvärva (god hälsa, lugn och ro, ägodelar, vänner).
- 3 (Blommor, Bakterier, Bibliotek, Sandaler) kan växa och frodas.
- 4 Ordet "utbrott" kan kopplas ihop med (stölder, krig, sjukdomar, fängelser).
- 5 En kapprustning kan förekomma mellan (stormakter, syskon, klasskamrater, husdjur).
- 6 (En motståndskraft, En livscykel, En fred, En skattesänkning) kan vara i sikte.
- 7 Man kan utrota (en tand, en sjukdom, en klimatförsämring, en fågelart).
- 8 (En medicin, En fåtölj, En förmåga, En bostad) kan vara verksam.

B. Välj ord som passar och skriv dem i rätt form.

avskild	förekomst	löpa risk att	sannolikhet
boskap	förlora sitt fäste	markant	understryka
drastisk	gynnsam	motståndskraft	undvika
framställa	hemmaplan	näringskälla	utarmning
få fotfäste	härja	omställning	våtmark

- 1 Under _____ omständigheter kan man odla sydeuropeiska växter i Skåne.
- 2 _____ för att man ska vinna stora summor på Lotto eller liknande spel är väldigt liten.
- 3 _____, d.v.s. kärr, myrar och mossar, är en viktig miljö för vissa djurarter, till exempel grodor.
- 4 _____ av mygg brukar vara riklig i områden med våtmark.
- 5 Man får hoppas att malaria har _____ i Sverige för gott.
- 6 Under vikingatiden _____ man järn ur myrmalm. Man hade ännu inte lärt sig anlägga gruvor för att bryta och bearbeta malm.
- 7 Det kan inte nog _____ hur viktigt det är att man läser det finstilta på ett kontrakt.
- 8 Somliga människor blir sällan förkyllda. De verkar ha större _____ mot vissa sjukdomar än vad andra människor har.

- 9 Ett hus kan ligga _____. Det betyder att det är långt till närmsta granne.
- 10 Katten Snövit skiljer sig _____ från de övriga katterna på Larssons gård eftersom de är gråa eller svarta och Snövit är vit som snö.
- 11 Alla krig på 1600- och 1700-talen bidrog till _____ av Sverige såväl ekonomiskt som befolkningsmässigt.
- 12 Det är kanske lättare att vinna t.ex. en fotbollsmatch om den spelas på _____.
- 13 De flesta läkare säger att rökare _____ bli kroniskt sjuka eller dö i förtid.
- 14 På 1200-talet _____ digerdöden, en mycket allvarlig sjukdom, i Sverige.
- 15 En diabetiker bör _____ kakor, godis och andra sötsaker.
- 16 Kor förknippar man ofta med ordet _____.
- 17 Mygg behöver _____ från vilken de kan suga blod.
- 18 Många anser att regeringen troligen blir tvungen att vidta _____ åtgärder mot bidragsfusk som breder ut sig allt mer.
- 19 I slutet av 1800-talet började den socialistiska rörelsen _____ i Sverige efter inflytande från bl.a. Tyskland och Danmark.
- 20 För många föräldrar innebär det en stor _____ när deras barn har vuxit upp och flyttat hemifrån.

Har du hört att ...?

A

*Skvallerbyttan bing bång ...
Nej usch, en sådan vill väl ingen vara!
Men skvallrar gör vi nästan jämt.
Det är inget att skämmas för.
Skvaller kan tvärtom vara riktigt nyttigt.
Och ofta bättre än sitt rykte.*

LÄSFÖRSTÅELSE

Välj bland orden och skriv dem i rätt form. Obs! Alla ord ska inte användas.

Substantiv

berättande, beteende, form, forskning, inställning, nyfikenhet, ryktesspridning, sammanhållning, samvete, skvaller, undersökning, utrop, ämne

Verb

bekräfta, erbjuda, förknippa, följa, gälla, kartlägga, lär, lätta upp, skvallra, sköta, ställa upp, tveka, överraska

Adjektiv

allvarlig, maktlös, muntlig, nyanserad, nyttig, obehaglig, privat, störande

Adverb

där, därefter, förresten, försiktigt, nödvändigtvis, rakt på sak, tydligen

Konjunktioner/prepositioner

för, ifall, kring, men, och, om, under, vid, än

TVÅ ARBETSKAMRATER sitter på tåget, på väg till en kurs. Samtalsämnet är Kajsa, närmaste chefen.

– Visste du att hennes sambo har blomsteraffär? 1) _____ står hon varje lördag och kränger nejlikor. Jag ger mig katten på att hon 2) _____ bokföringen också. Undrar vad de skulle säga på vårt jobb om det kom fram. 3) _____ skulle du se hennes sambo! Han har hästsvans och är visst rätt så knepig. Hans mamma 4) _____ också vara en sort för sig. Kajsa och hon kommer inte alls överens, har jag hört.

Det är den ena kvinnan som sitter inne med informationen. Den andra ackompanjerar kollegans berättelse med fniss och 5) _____. Ljud som låter förstå att hon vill höra mer.

Kajsaepisoden har allt man kan begära av riktigt skvaller. Den bjuder på en nyhet, handlar om någon annans 6) _____ angelägenheter och har ett klart underhållningsvärde.

Två personer skvallrar 7) _____ en tredje som inte är närvarande. Det förekommer överallt. På tåg, kring lunchbord och 8) _____ långa, stärkande promenader.

Faktum är att skvaller kan vara just stärkande. I alla fall för 9) _____ mellan

dem som skvallrar. De upprörs, spekulerar, förfasar sig, är överens – och kommer varandra närmare på kuppen.

Sladder. Skitsnack. Skvaller. Kärt barn har många namn. Skvaller kan betyda allt från gemytligt småprat till illasinnad 10) _____.

5 11) _____ smak i munnen. Nästan alltid har det dåligt anseende.

Språkvetaren Kerstin Nordenstam vid Göteborgs universitet hör till dem som vill uppvärdera skvallret.

– Skvaller är inte 12) _____ detsamma som elakt förtal. Genom att prata om vad andra har för sig kan man lära sig en del om mänskligt 13) _____.

10 Hon har bland annat intresserat sig för ”privat prat” i sin 14) _____. Med hjälp av bandspelare har hon avlyssnat både manliga och kvinnliga vängrupper. Hon har 15) _____ hur personer som känner varandra relativt väl kommunicerar.

Kerstin Nordenstams bok ”Skvaller. Om samtalsstrategier hos kvinnor och män” kom ut för några år sedan. Men 16) _____ har knappast förlorat sin aktualitet. Det 15 utbredda kafélivet och det allt vanligare ”after workandet” på puben 17) _____ utmärkta tillfällen till skvaller om dem som inte är med. För den som känner sig missgynnad och 18) _____ på jobbet kan lite skitsnack om chefen vara ett sätt att ge igen. I sociala sammanhang fungerar skvaller ofta som smörjmedel. De flesta har nog upplevt hur en stunds trivsamt småskvaller har en förmåga att 19) _____ stämningen och 20 svetsa samman en grupp människor.

Skvallerkärning, skvallermaja, skvallermoster, sladdertacka ... De finns i ordboken allesammans. Men inte en karl så långt ögat når. Det är uppenbart att skvaller 20) _____ med kvinnor.

– Nåja, säger Kerstin Nordenstam, herrar kan vara nog så initierade och pratsugna när det 21) _____ andras privatliv. Men män har alltid varit misstänksamma mot 25 kvinnor i grupp och gärna stämplat deras samtal som struntprat eller skvaller.

ATT KVINNOR i allmänhet är pratsammare än män och intresserar sig mer för personer och mänskliga relationer bekräftar många 22) _____. Medan männen i Kerstin Nordenstams bandupptagningar kan uppehålla sig länge 23) _____ hur man skruvar en golfboll eller håller bilmotorn varm pratar kvinnorna om personer och relationer. De 30 diskuterar, kommenterar och försöker leva sig in i olika situationer. När viljan att förstå ett beteende är starkare 24) _____ lusten att fördöma, väljer Kerstin Nordenstam att tala om empatiskt, det vill säga medkännande, skvaller.

– Kvinnor har överlag en mer positiv 25) _____ till skvaller. I min undersökning framhåller många kvinnor att skvallret gett dem 26) _____ vardagskunskap och

lärdomar om livet.

En medelålders kvinna, som inte har lust att 27) _____ med namn eller bild, säger en smula självironiskt att hon "samlar på sladder".

– Jag har alltid öronen öppna. Det ger mig en mer 28) _____ bild av mina
5 medmänniskor. Både av dem som far med skvaller och av dem det snackas om.

Men visst kan hon ha dåligt 29) _____ efter en riktigt smaskig skvallerstund.

– Det är som att vräka i sig smågodis. Härligt medan det pågår, äckligt efteråt.

SAMTALSFORSKNINGEN KAN berätta mycket om skvaller i praktiken.

Anna Lindström, språkvetare, sociolog och forskare vid Uppsala universitet, har intresserat sig
10 30) _____ hur vi gör när vi talar med varandra.

Hon konstaterar att skvaller är en vanlig språklig verksamhet.

– I allmänhet börjar man väldigt 31) _____. Man "trippas" in i skvaller-
sekvensen och kollar noga att den andra parten är med på noterna. Tillsammans bestämmer man
om det ska bli något skvaller av.

15 En skvallersession 32) _____ vanligen ett visst mönster. Inledningsvis gäller det
att testa gruppens skvallerberedskap. För vem har lust att pytsa ut detaljer om Bettans eskapader,
33) _____ de övriga inte vill lyssna och haka på? Ett knep är att – till synes utan
baktankar – nämna namnet Bettan, och 34) _____ invänta reaktionen. Kanske
nappar någon på betet Bettan – och skvallret är igång. Känner man varandra riktigt väl kan man
20 skipa kringelikrokarna och gå 35) _____ med "Har du hört att Bettan ...?"

Anna Lindström menar att skvaller inte har så mycket med 36) _____ att göra.

– Själva samtalet är många gånger viktigare än skvallerobjektet. Skvallret blir ett sätt att
umgås. De inblandade 37) _____ varandras erfarenheter och värderingar. Och
mår ganska bra av det. När man som privatperson skvallrar bort en stund, tycker jag inte att man
25 behöver ha dåligt samvete för det.

MAN KAN SE PÅ skvaller som 38) _____ av muntligt berättande.

– Skvaller är tveklöst en del av vår muntliga tradition, säger Per Gustavsson i Berättarnätet
Kronoberg, en förening som värnar om det muntliga berättandet.

– Att 39) _____ kan vara ett sätt att strukturera händelser i vår närmiljö. Det
30 finns skvaller som utvecklats till hela berättelser, 40) _____ som lever vidare i
form av jakthistorier och andra anekdoter.

Så skulle alltså skvallret snudda vid kulturen ...

Källa: ICA-kuriren 6/2004
Birgitta Stribe

ORDKUNSKAP

Välj rätt ord!

Välj rätt ord och skriv dem i rätt form i luckorna. Obs! Alla ord ska inte användas.

angelägenhet	förfasa sig	missgynna	uppenbar
anseende	förknippa	nappa	vräka i sig
bete	förtal	skvallra	värna om
bekräfta	gemytlig	snudda vid	överlag
fniss	haka på	stärkande	
fördöma	illasinnad	trippa	

- 1 I lördags träffade jag Oskar som var ute och gick på stan. Bredvid honom _____ hans unga fru på sina höga klackar.
- 2 En fiskare vill naturligtvis att fisken ska _____ på kroken som kan vara försedd med ett för fisken läckert _____, t.ex. en mask.
- 3 "Skvallerpressen" är en benämning på de tidningar som skriver om kändisar och deras privata _____. Ofta visar det sig att det som skrivs är ren lögn.
- 4 Äldre människor har i alla tider _____ över ungdomarnas livsstil.
- 5 Det var _____ hemma hos Pia i lördags. Alla var glada och stämningen var god.
- 6 Till de universitet och högskolor som har ett gott _____ söker sig många studenter.
- 7 Det har visat sig att det bara är elakt _____ att Kalle har förskingrat pengar ur kassan på det företag där han har jobbat i många år. Det är emellertid svårt att bli rentvådd efter det att en massa lögnaktiga rykten spridits.
- 8 Bristen på erfarenhet av arbete utomlands _____ Lisa vid tillsättningen av den nya tjänst hon hade sökt med säte i Bryssel.
- 9 På norra halvklotet _____ man november månad med mörker och regn och rusk.
- 10 Alla de vittnen som var inkallade till rättegången i fredags _____ att de hade observerat den för mordbrand misstänkte mannen i närheten av den nerbrunna skolan.
- 11 Samtliga demokratiska partier _____ sådana företeelser som diskriminering, rasism, förföljande av olikstänkande m.m.
- 12 – Ingen var underkänd, utan ni hade _____ bra resultat på den senaste tentan, sa lektor Nilsson.
- 13 Man kan må illa om man _____ en massa godis.
- 14 Vi måste _____ vår miljö ännu mer än vi gör idag om vi vill att våra efterkommande ska kunna andas frisk luft och dricka rent vatten.
- 15 Professor Lundin undviker i möjligaste mån att ta upp religiösa aspekter i sina föreläsningar. Om han måste beröra ämnet så _____ han bara _____ det.

Välj rätt alternativ!/Synonyma ord/uttryck

Välj rätt alternativ till de markerade orden/uttrycken.

- 1 Varje lördagskväll på sommaren står Mattias och *kränger* korv i Folkets Park.
 - a) delar ut korv
 - b) säljer korv
 - c) tillverkar korv
 - d) steker korv
- 2 Vera *har gett sig katten på* att lära sig spela dragspel.
 - a) har gett upp tanken på att
 - b) har slösat bort alla sina pengar på att
 - c) har bestämt sig för att
 - d) har lärt sig att stå ut med ljud genom att
- 3 Ingen kunde ana att Jesper *satt inne med så mycket kunskap om spindlar*.
 - a) hade sett så många spindlar.
 - b) var så rädd för spindlar.
 - c) hade fullt med spindlar hemma.
 - d) visste så mycket om spindlar.
- 4 "*Vad har du för dig?*" har ungefär samma betydelse som
 - a) Hur mår du?
 - b) Vad tror du?
 - c) Vad gör du?
 - d) Var bor du?
- 5 Det man *värnar om*
 - a) är man rädd om.
 - b) är man rädd för.
 - c) är man arg på.
 - d) är man van vid.
- 6 I går kväll såg jag ett bra reportage som hade gjorts av *en initierad journalist*.
 - a) en nyutbildad journalist.
 - b) en orädd journalist.
 - c) en i ämnet väl insatt journalist.
 - d) en ganska oengagerad journalist.
- 7 Maja bjöd sina arbetskamrater på *en smaskig tårta* i fredags.
 - a) en hembakad tårta
 - b) en tårta som varken innehöll fett eller socker
 - c) en tårta med smörkräm
 - d) en mycket god tårta
- 8 För en "*stå-upp-artist*" är det viktigt att publiken *är med på noterna*.
 - a) hänger med och förstår.
 - b) stöttar artisten genom att applådera.
 - c) består av folk i olika åldrar.
 - d) sjunger med när artisten själv sjunger.

Du gamla, du glesa ...

B

Glesbygden blir allt glesare, trots lovsånger och fagert tal från politikerna. Vår reporter tog bilen genom inlandet och ställde frågan vad det egentligen ska bli av det gömda, glömda Sverige.

NÅGOT AV DET märkligaste med Blattnicksele, vid sidan av själva namnet, är att denna avkrok med 200 själar i Västerbottens inland fortfarande kan ståta med en fullsorterad ekiperingsaffär.

"Violas" står det med röda bokstäver ovanför entrén till den vitrappade butiken. Till det yttre andas den en förgången tid – om Colin Nutley behöver miljöer till ytterligare någon landsbygdsromantisk film kan han börja leta här. Även den mörkbetsade insidan är uppfriskande otrendig, fjärran från den bedövande monotoni som härskar i tätorternas konceptbutiker.

Sådant här existerar i princip inte längre. "Violas" måste vara en av de allra sista butikerna i sitt slag.

Det är en stekhet sensommardag som får myrarna i det omgivande skogslandet att dallra. Jag är på resa genom inlandet från Mora upp till Gällivare och tar en paus hos "Violas" för att hälsa på innehavaren Lena Wallström.

Hon har en blå dräkt på sig och kommer ut och möter på trappan. Vi småpratar lite och jag frågar henne vad ett ställe som Blattnicksele egentligen har för framtid.

– Det undrar man verkligen! Vi fick oss en knäck bara nu i veckan, säger hon och syftar på ett oroväckande meddelande som sitter upptejpat på byns lanthandel.

"NU ÄR ORKEN och motivationen slut", lyder budskapet från ägarna.

– De tänker lägga ner om de inte lyckas sälja affären. Och det vore ju hemskt, säger Lena om det trista faktum att även Blattnicksele riskerar att hamna på listan över de hundratals orter som på några år förlorat sin sista livsmedelsbutik.

– Jag skulle verkligen vilja tro på det här med att hela Sverige ska leva. Vi har ju så vacker natur. Men det måste finnas jobb också.

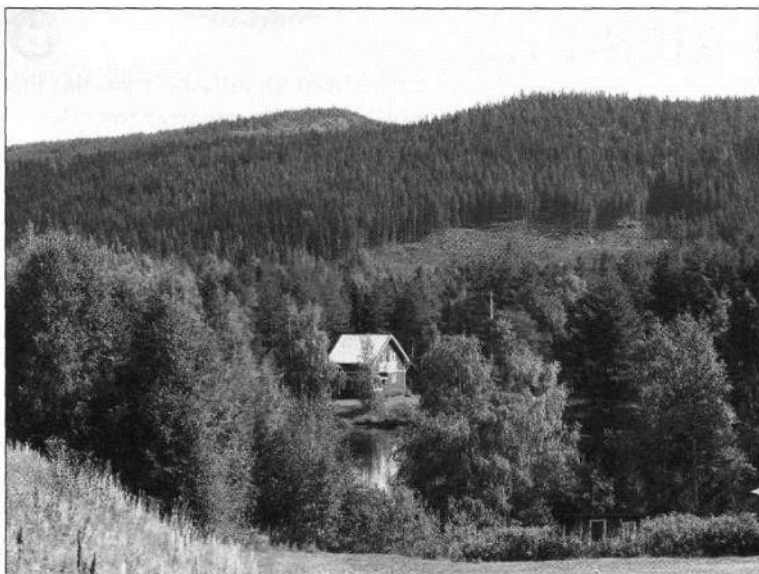
Det har visserligen varit snack i flera år nu om att öppna en stor gruva i närheten som ska förvandla trakten till ett nytt Klondyke. Nu säger Lena att allt verkar ha skjutits på framtiden. Och när jag långt senare ringer upp företaget Scan Minings vd Michael Nilsson kan han inte svara på när, eller om, gruvan kommer igång. Projektet hänger i luften i väntan på pengar. Typiskt.

Men kanske är läget inte så dystert för landsbygden ändå? Ganska ofta stöter man på solskenshistorier i tv och tidningar som ger intryck av att en vändning kan vara på väg: barnfamilj lämnar storstadstressen, köper billigt hus i avgasfri miljö, startar småföretag och föder nya barn så det står härliga till.

GLESBYGDSVERKET bidrar gärna till den där bilden, men hur man än mixtrar med siffrorna blir det gömda, glömda Sverige som utgör den riktiga glesbygden allt mer ödsligt. Den stora, långsiktiga trenden är att människor fortsätter att flytta till städerna för att jobba, sitta i bilköer och sörpla caffè latte. Och där rullgardinen väl är nerdragen, ljuset släckt och butiken tillbommad finns det liksom inte så mycket kvar att rädda.

– Det går så fort nu. Hela landsbygdskulturen står på spel, de öppna landskapen och jobben. Och det är inte bara glesbygden som utarmas, utan också de mindre tätorterna. Det finns regioner som nog aldrig kommer att hämta sig, säger författaren och debattören Stefan Edman. (se artikel s. 31).

Mil efter mil med taggig granskog och väldiga kalhyggen.

Edman talar om "onda" krafter som fjärrstyr glesbygden någonstans långt bortifrån. Han syftar på företag som stuvor om och lägger ner och på rådvilla politiker, som inte har en aning om hur de ska tackla konsekvenserna när jobb och service försvinner.

– Jag är gammal socialdemokrat, och i mitt parti har vi ju trott på den stora skalans politik under många decennier. Det är jag kritisk till nu. Man borde ha främjat det småskaliga. Men nu står vi där med vår tvättade hals, säger han.

"SEXTIOSJU – sexa sju." Solen är på väg ner och kvällens begivenhet i Hammerdal i Jämtland är bilbingon nere vid sjön. Några killar spelar boll på idrottsplatsen och enstaka bilar svischar förbi huvudgatans affärer och småföretag. Hammerdal är fortfarande ett levande samhälle. Men rivningsvågen som sveper över landet har nått hit också. Ett tomt skal är allt som återstår av en hyreslänga som haft alltför många tomma bostäder alltför länge. Snart är den borta.

Strömsunds kommun, där Hammerdal ligger, ligger risigt till i befolkningsstatistiken (minus 300 personer om året) men hårdatsatsar på att få nytt blod till bygden.

Förutom att erbjuda gratis provrörsbefruktning och bidrag till adoptioner har kommunen kampanjat i Stockholmstrakten med locktoner från norr: lediga lokaler, billiga bostäder, trygghet ...

Tarek el-Sherif hör till dem som nappat.

När jag talade med honom för över ett år sedan lät han entusiastisk över det faktum att han lämnat restaurangsvängen i Stockholm och lägenheten vid den brusande Sveavägen. Han hade just tagit över det gamla hotellet i Hammerdal.

NÄR JAG NU träffar honom på baksidan av den grönmålade byggnaden står han lutad mot ett räcke, kisar mot solen och ser trött ut. Det är han också, säger han.

– Och så kom de där mörka månaderna, när man låg vaken om nätterna och lyssnade på timmerbilarna som drog förbi så rutorna skallrade. Det kunde gå veckor mellan varje gäst, berättar han över en öl en stund senare, efter att ha räknat upp en rad stora och små katastrofer som drabbat honom sedan sist.

Det är allt från inbrott till obefintliga dagskassor och en misslyckad afton med en av Sveriges mest kända komiker, som blev utbuad och klev av hotellscenen efter bara tio minuter.

Att driva hotell i Hammerdal var mycket, mycket tuffare än Tarek trodde. Kanske var han naiv eller fel man på fel plats, han vet inte så noga. Men en sak är han säker på: så snart skulderna är betalda packar han väskan och flyttar tillbaka till Stockholm.

EN RESA GENOM det norrländska inlandet är mil efter mil med taggig granskog, väldiga kalhyggen, myrar, sjöar och ännu mer gran.

Många kommuner svänger sig med begreppet vildmark på sina webbsidor, men den svenska skogen är egentligen ett produktionslandskap, genomkorsat av ett allt finmaskigare nät av 20 000 mil skogsbilvägar. Det motsvarar fem varv runt jorden. Några milsvida, orörda skogar finns inte längre, träden är planterade eller sådda.

Ute på hyggena regerar skördarna. Det är maskiner som avverkar minst lika mycket skog per dag som 25 gubbar med motorsåg klarade av när skogsbolagen fortfarande höll sig med sådana. De sista skogshuggarna blev bort-

rationaliserade i slutet av 90-talet. Få sörjer kanske det tunga och farliga huggarjobbet, men är det konstigt att glesbygden blivit glesare?

DET LILLA SAMHÄLLET Kristineberg i

5 Västerbotten bär tydliga spår av effektiviserings-
arna inom ett annat område, gruvnäringen. En
gång i tiden gav den jobb åt över 700 människor
på orten, men efter nerdragningarna på 80-talet
återstår bara 180 anställda. Tre rivningsfärdiga
10 hus med spöklikt gapande fönster vittnar om alla
som flyttat, liksom mängder av andra tomma
byggnader. Men lanthandeln och posten finns
kvar. Och dammen med fontänen som lockar till
sig törstiga renar från skogen på kvällarna. Och
15 kiosken, men den är – ni gissade det – till salu.

– Jag har svårt att se hur jag skulle kunna bo
kvar här om tio år. Jag kan inte föreställa mig
vad jag skulle jobba med. Och man vill ju röra på
sig som alla andra, säger 16-åriga Erika
20 Källströmer som bott i Kristineberg i hela sitt liv.

Särskilt många jämnåriga har hon inte i
samhället, bara två faktiskt. När hon ska handla
kläder åker hon helst till Skellefteå. Dit är det
tolv mil och för att bli skjutsad måste hon först
25 tjata på föräldrarna i ”typ tre veckor”, säger hon.

KANSKE ÄR DET turismen som ska gjuta nytt
liv i Kristineberg. Men att återskapa vartenda
arbetstillfälle som gått förlorat lär det knappast
bli tal om.

30 Hoppet står hur som helst till en attraktion
drygt hundra meter ner i marken som redan
lockar 3 500 besökare om året, främst på
sommaren. Det är en underjordskyrka som ligger
där en två meter hög kristusgestalt avtecknade
35 sig på bergväggen en höstdag 1946. Figuren
upptäcktes av gruvarbetaren Johan Olofsson när
han gick på sitt skift.

– Får vi snurr på det här ska vi banne mig
tredubbla besöksantalet och komma upp i tio

årsarbeten. För det här är lika unikt som
ishotellet i Jukkasjärvi, säger Johnny Höglund
som jobbar heltid med satsningen.

– Man måste ha lite framtidstro och inte bara
5 vänta på att någon annan ska komma och fixa.
För det gör det inte, säger han.

Nu pågår renovering av det gamla bruks-
hotellet på orten som stått tomt i flera år. Den
gulmålade byggnaden snyggas till med hjälp av
10 EU-pengar för att så småningom kunna sörja för
de tillresandes behov av mat och husrum.

Flera timmars bilkörning från Kristineberg
ringer jag upp glesbygdsverkets generaldirektör
Pia Enochsson på mobilen från den stora tom-
15 heten någonstans norr om Jokkmokk. Jag frågar
henne om hela Sverige verkligen kan leva.

– Det beror på vad du menar med hela. Och
med leva. Men om du frågar mig om varenda
bygd i Sverige kan bli lika levande som för 50 år
20 sedan, så blir svaret nej. Vi kan ju inte använda
skattemedel till att bygga vägar och driva affärer
i byar där ingen bor längre.

Men i Kristineberg ekar alltså hammarslagen.
Och där det finns liv finns det, som bekant, hopp.

25 – Loppet är inte kort. Långt därifrån, säger
Johnny Höglund.

Källa: ICA-kuriren 38/2002
Fredrik Kullberg

”Grå vågen”

- De senaste fem åren har 300 orter förlorat sin sista dagligvarubutik.
- Befolkningen i skogslänen minskade med 9 000 personer i fjol.
- Stockholms län har vuxit med 100 000 människor sedan 1995.
- Idag bor en fjärdedel av Sveriges befolkning i Stockholm, Göteborg, Malmö, Uppsala och Västerås.

Boplikt och bredband

I nyutgivna debattboken *Siste man släcker ljuset* (Atlas) skriver författarna Stefan Edman och Jan Lindvall att de lokala krafterna på sina håll är imponerande på landsbygden, men att det inte räcker för att hela Sverige ska kunna leva.

Det vi ser nu kan mycket väl vara sista dansen, skriver de.

För att rädda det som räddas kan krävs snabba (och kostsamma) politiska beslut om utbyggnad av vägar och bredband, menar författarna. Dessutom måste det bli enklare att driva och låna pengar till nya företag. De förespråkar också boplikt för dem som köper hus i kustsamhällena.

LÄSFÖRSTÅELSE

Välj rätt alternativ!

Markera rätt alternativ.

- 1 Författaren till artikeln säger
 - a) att Violas modebutik tillhör en av landets modernaste butiker i sitt slag.
 - b) att det inte finns så många liknande butiker kvar i Sverige.
 - c) att ägaren till Violas modebutik ser ljus på framtiden.
 - d) att det inte är något uppseendeväckande i att det finns en klädaffär med full sortering i den lilla orten Blattnicksele.
- 2 När den aktuella texten skrevs
 - a) fanns det risk för att byns livsmedelsaffär skulle läggas ner.
 - b) hade man precis öppnat en ny gruva i trakten kring Blattnicksele.
 - c) hade man problem med luftföroreningar i byn på grund av gruvdriften.
 - d) hade flera barnfamiljer just flyttat in och bosatt sig i byn.
- 3 Författaren till artikeln
 - a) menar att alla tecken tyder på att människor kommer att lämna städerna för att flytta till landsbygden.
 - b) anser att det inte skulle innebära några större problem att göra landsbygden levande igen.
 - c) tycker att det endast är glesbygderna i Norrland som riskerar att utarmas.
 - d) hänvisar till författaren och debattören Stefan Edman som i sin tur anser det vara politikernas fel att utvecklingen har gått som den har gjort.
- 4 Strömsunds kommun
 - a) får fler och fler invånare för varje år.
 - b) kan inte erbjuda några lediga bostäder.
 - c) har varit avvisande mot folk från andra orter.
 - d) ger ekonomiskt stöd till människor som vill adoptera barn.
- 5 Artikelförfattaren menar
 - a) att den maskinella utvecklingen när det gäller skogsarbete är en bidragande orsak till att glesbygden har blivit allt glesare.
 - b) att stora delar av den svenska skogen är ogenomtränglig vildmark dit ingen kan ta sig med bil.
 - c) att flertalet glesbygdskommuner ger en sann bild av verkligheten på sina webbsidor.
 - d) att det är många som är ledsna över att det inte finns samma typ av skogshuggarjobb som det fanns förr.
- 6 I Kristineberg i Västerbotten
 - a) höll gruvindustrin på att utvecklas för fullt när den här artikeln skrevs.
 - b) fanns det, när artikeln skrevs, möjlighet att handla dagligvaror.
 - c) höll man på att riva tre hyreshus när artikeln skrevs.
 - d) fanns det, vid ovannämnda tidpunkt, många ungdomar.
- 7 Räddningen för Kristineberg är enligt artikeln
 - a) att man får in ny arbetskraft till orten.
 - b) att man låter allt vara som det är.
 - c) att få mer pengar från EU.
 - d) att få ännu fler turister till bygden.

- 8 I debattboken "Siste man släcker ljuset" menar författarna
- a) att hela Sverige kan leva med hjälp av alla olika insatser som görs idag.
 - b) att nuvarande regler när det gäller att få låna pengar om man vill starta ett nytt företag inte behöver ändras.
 - c) att utbyggnad av bl.a. bredband inte har någon betydelse i detta sammanhang.
 - d) att de som köper hus vid kusterna också ska bo i dem.

ORDKUNSKAP

Välj rätt alternativ!

Markera rätt alternativ.

- 1 Om något är fagert så är det
 - a) farligt.
 - b) nyttigt.
 - c) vackert.
 - d) gammalmodigt.
- 2 Om ett hus ligger avsides så ligger det
 - a) långt från annan bebyggelse.
 - b) mitt bland annan bebyggelse.
 - c) precis bredvid ett annat hus.
 - d) mittemot ett annat hus.
- 3 En ort kan ståta med
 - a) arbetslöshet.
 - b) moderna motionsanläggningar.
 - c) bostadsbrist.
 - d) dåliga kommunikationer.
- 4 Om man har fått sig en knäck
 - a) har man fått behandling hos en sjukgymnast.
 - b) har man fått en stor påse godis.
 - c) har man råkat ut för motgångar.
 - d) har man ett extra arbete.
- 5 Om man sjunger så det står härliga till
 - a) är man tonsäker.
 - b) kan man inte hålla tonen.
 - c) går man och nynnlar lite för sig själv.
 - d) sjunger man högt och ljudligt.
- 6 Om en person har hämtat sig
 - a) känner han/hon sig bättre.
 - b) har han/hon kommit tillbaka hem.
 - c) är han/hon inte längre så blyg.
 - d) har han/hon uppfört sig barnsligt.

- 7 Om man svänger sig med utländska ord
 - a) vill man undvika att använda sådana ord.
 - b) vill man visa att man behärskar sådana ord.
 - c) visar man sin avsky för sådana ord.
 - d) använder man orden felaktigt.
- 8 Om ens liv står på spel
 - a) riskerar man att dö.
 - b) har man inget att förlora.
 - c) måste man ta ett djupt andetag.
 - d) sprider man glädje omkring sig.
- 9 Om något hänger i luften så
 - a) har man gjort en ny upptäckt.
 - b) har man aldrig tidigare sett något liknande.
 - c) är något kanske på gång.
 - d) är det fritt fram för var och en att ta för sig.
- 10 Om man står där med sin tvättade hals så
 - a) måste man torka sig ordentligt.
 - b) måste man ta på sig något varmt.
 - c) är man frisk till kropp och själ.
 - d) måste man konstatera att det man gjort inte räckte till.

Förklara med egna ord!

- 1 Vad är motsatsen till gles?

- 2 Vad betyder: "Jag har inte träffat en själ idag"?

- 3 Hur är en trakt som är ödslig?

- 4 Vad kan man sörpla i sig?

- 5 Hur är ett hus som är tillbommat?

- 6 Vad gör man om man stuvar om innehållet i en resväska?

- 7 Hur är man om man är rådvill?

8 Vad betyder: "Olle kunde inte tackla de problem han hade på jobbet"?

9 Vad gör man om man främjar idrottsföreningen på en liten ort?

10 Vad betyder ordet "begivenhet" i texten "Du gamla, du glesa ..." på sidan 30, rad 13?

11 Vad menar man om man säger: "Loppet är inte kört än"?

12 Hur är situationen för den som ligger risigt till?

13 Vad gör man om man nappar på ett förslag?

14 Hur är ens kunskaper i ett ämne om de är obefintliga i detta ämne?

15 Vad kan det vara för orsak till att en artist blir utbuad?

Alla vill bo i myrstacken

Fortsätter storstäderna att växa?

Aldrig tidigare har så många trängt ihop sig på en så liten yta. Varannan av jordens sex miljarder invånare bor i en stad, och speciellt i den fattiga världen har tillväxten bara börjat. För stadslivet är faktiskt bättre än sitt rykte.

Shenzhen

Förra året var en milstolpe i mänsklighetens historia. Det året var det nämligen första gången som det bodde fler människor i städerna än på landsbygden. Vändpunkten inträffade 10–15 år tidigare än FN förutspådde 1988. Mer än tre miljarder människor bor nu på mindre än två procent av jordens yta. Aldrig tidigare har vi bott så tätt och aldrig tidigare i så enorma stadssamhällen.

Fram till industrialiseringen var antikens Rom det enda exemplet på en miljonstad, och under medeltiden kallades en stad med 50 000 invånare för en väldigt stor stad. Idag pratar forskarna om megastäder, det vill säga städer med flera miljoner invånare. Man använder denna beteckning framför allt, när flera storstäder smälter ihop och bildar ett stort sammanhängande stadsområde, så som skett på flera platser i Holland och Tyskland.

Ett annat exempel på den utvecklingen är staden Shenzhen i Kina, som för närvarande är det snabbast växande stadssamhället i världen. Till mitten av 1980-talet var Shenzhen, som ligger nära Hongkong, ett sömnigt litet fiskeläge med 30 000 invånare, men så beslutade den kinesiska regeringen att skapa ett nytt ekonomiskt kraftcentrum. Idag har Shenzhen omkring fyra miljoner invånare, men redan 2010 förväntar sig de kinesiska stadsplanerarna att den kommer att ha vuxit ihop med andra storstäder och bildat en megastad med allt som allt 40 miljoner invånare. I så fall blir det världens största stadssamhälle.

170 000 nya stadsbor om dagen

Forskarna ser inga tecken på att städernas tillväxt kommer att vända, tvärtom. Allt tyder på att megastädernas era bara börjat, och

många prognoser förutser att upp emot två tredjedelar av alla jordens invånare om 30 år kommer att bo i städer. De få försök som hittills gjorts att bromsa städernas tillväxt har misslyckats.

I de tätast befolkade städerna i världen bor det nu mer än 20 000 människor per kvadratkilometer. Varje dag får städerna 170 000 nya invånare – det blir mer än 60 miljoner om året. Nästan hela tillväxten i världens befolkning sker i utvecklingsländernas städer. Speciellt i Asien och Afrika är tillväxten i det närmaste explosiv. Exempelvis har Lagos i Nigeria tiodubblat sitt invånarantal under loppet av 40 år, och tillväxten förväntas fortsätta, så att staden år 2015 har 23,2 miljoner invånare. Tillväxten förklaras dels med att det föds fler än det dör i städerna, dels att många flyttar från land till stad.

Storstädernas tillväxt i tredje världen är i hög grad en följd av mekaniseringen av lantbruket. Ju fler maskiner, desto färre händer behövs. U-länderna går igenom samma utveckling som präglade i-länderna på 1900-talet. Många av storstädernas nya invånare har ett ben i jordbrukssamhället och ett stadssamhället. De flyttar med årstiderna fram och tillbaka mellan landet, när det är skördetid. Långsamt men säkert blir de dock stadsmänniskor, och historien visar att det väldigt sällan är tvärtom. När människor väl etablerat sig i städerna, är det väldigt svårt att få dem att flytta ut på landet igen – trots att livet i städerna kan vara ganska tufft.

I utvecklingsländerna är storstädernas tillväxt så kraftig att varken bostadsbyggandet eller infrastrukturen hinner med. Därför tvingas mil-

joner fattiga själva skaffa sig tak över huvudet. De hem de bygger saknar oftast ström, vatten och toalett.

Såväl i den fattiga som i den rika världen hotar dessutom biltrafiken att kväva städerna i avgaser. Över vissa kinesiska städer är luften så förorenad att de knappt kan ses från en satellit. Dessutom bidrar även tusentals koleldade ugnar, avfall som bränns och rök från fabriksskorstenar till att

förpesta luften.

Att så många människor ändå väljer att tränga ihop sig i storstäder hänger troligen ihop med att storstadslivet erbjuder så många möjligheter. Tack vare att befolkningskoncentrationen i städerna är så stor, och i och med det också kunskapen, utvecklas hela tiden nya idéer, tjänster och varor. På inga andra platser är utbudet så stort och varierat som i storstäderna. Det gäller allt från affärer till nöjen och kulturliv. Storstaden sover

heller aldrig; det hektiska livet pågår dygnet runt.

Trots sitt dåliga rykte är storstäderna ofta bättre ställen att leva på än landsbygden, även för fattiga. Sjukhusen är oftast bättre än på den fattiga landsbygden, och även spädbarnsdödligheten är lägre.

Stadsbor är stolta över sin stad

Sett i ekonomiskt perspektiv är städerna super-effektiva. De står för en stor del av landets totala produktion, betydligt mer än själva invånarantalet kan förklara. I många länder står huvudstaden ensam för hälften av landets bruttonationalprodukt, och ingen annanstans än i städerna går ekonomin på sådant högvär. Resultatet blir att lönerna ofta ligger långt över lönen i mindre städer eller på landsbygden. Medaljens baksida är att priserna också är betydligt högre. Det är dyrt att leva i storstaden.

Rikedomen i städerna är dessutom väldigt ojämnt fördelat. Skillnaden mellan rik och fattig är skarp och tydlig i staden, där fina kvarter för de

rika kan ligga nästan sida vid sida med slumområden. Kvarteren är emellertid ofta effektivt åtskilda av höga murar.

Den enorma skillnaden mellan städernas rika och fattiga befolkning skapar samtidigt en grund för kriminalitet, vilket är ett stort problem i alla storstäder. Kriminaliteten kan vara helt öppen, som stöld och rån, men även diskretare som mutor och korruption. I många storstäder blir planerade förbättringar aldrig av, på grund av att korrumperade tjänstemän stoppar pengarna i egen ficka.

Trots alla storstadens obehagligare sidor uppstår det ändå en känsla av tillhörighet mellan invånarna och deras stad. De känner sig knutna till den och är stolta över den, även om den för besökare kan te sig skrämmande och ogästvänlig. För minoriteter, de udda existenserna eller de som vill leva mer anonymt, kan staden erbjuda en trygg tillflykt. Storstaden sätter emellertid på gott och ont sin prägel på människorna och förvandlar dem till storstadsmänniskor. De vänjer sig vid den snabba pulsen i staden och dess rika utbud av varor och upplevelser, och att det är de som bestämmer. Detta är stadens livsstil, vilken smittar av sig på landet i övrigt, inte tvärtom.

Storstaden är emellertid samtidigt starkt beroende av den omgivande landsbygden. Varje dag skall det fraktas tusentals ton mat in i städerna, produceras energi till bostäderna och industrin och inte minst anskaffas enorma mängder med vatten. Mycket av försörjningen hämtas långt ifrån staden, så stadens fångstarmar sträcker sig långt utanför dess fysiska gränser. Mexico City ligger till exempel på en högplatå, där det inte regnar speciellt mycket, och staden är därför tvungen att hämta vatten till sina 20 miljoner invånare ganska långt ifrån stadsgränsen. Vattnet måste dessutom pumpas mer än 2 000 meter upp till platån.

Flera hundra delar på en toalett

I många av världens städer är vatten en bristvara, och det är bara rika som har rinnande vatten i sina hem. Resten är hänvisade till att hämta sitt vatten från brunnar eller de alltför få offentliga vattenkranarna. Eller så får de köpa vattnet av vattenförsäljare, ofta till ett literpris som är minst tio gånger högre än vad de rika får betala för sitt rinnande vatten. Den dåliga vattenförsörjningen leder till dålig hygien och därmed många av de sjukdomar som plågar invånarna i storstädernas slumkvarter.

Hygien blir inte bättre av att det i stora delar av städerna inte finns några avlopp, och att man ofta får uträtta sina behov i en stinkande toalett, som används av flera hundra andra.

Slumbostäder nära nybyggda bostadshus i en förstad till Bombay

Rännstenarna fylls av förorenat avloppsvatten, för bara fem procent av städernas avloppsvatten renas tillräckligt i u-länderna. Resten hamnar i sjöar och floder, som på så sätt förvandlas till öppna kloaker. De fattigaste invånarna får sällan någon hjälp av staden utan får själva organisera sig och arbeta på att förbättra sina levnadsvillkor.

En av de effektivaste metoderna för självhjälp är att mobilisera en lokal eldsjäl, som trots sina eländiga förhållanden har mod och kraft nog att ta initiativ. Det brukar oftast vara en kvinna som kämpar för att till exempel få en vattenkran i sitt eget kvarter för att ha möjlighet att ge sina barn en bättre uppväxt. Om flera eldsjälar går ihop, kan de ofta motivera andra invånare och övertyga dem om att de gemensamt kan lösa många av områdets problem. Det kan dock ta generationer, innan man lyckas lyfta ett område upp ur slummen.

Livet återvänder i city

I den rika världens storstäder är utmaningarna helt annorlunda än i u-ländernas, men även här kan det vara en tuff kamp att göra staden humanare. Många av kvarteren är till exempel fula och enformiga. De är ofta anpassade för biltrafik utan att man tagit hänsyn till människors behov av upplevelser och sociala kontakter. Här finns det mycket arbete att göra med att utveckla invånarnas sociala nätverk, minska trafiken och skapa lummiga gröna områden, där människor har lust att mötas.

De gröna "andningshål" är av ovärderlig betydelse för invånarnas trivsel. I många städer lever parkerna dock under ett konstant hot att utplånas, då marken är så eftertraktad att bygga på. Det krävs därför både mod och framsynthet för att bevara grönområdena. Den berömda

Central Park i New York är ett exempel på just denna framsynthet. Den anlades på initiativ av två män 1858, och omringad som den idag är av stadens skyskrapor fungerar den både som stadens kylanläggning och dess lungor. De många träden och buskarna hjälper nämligen till att kyla ner luften heta sommandagar.

Många stadsplanerare trodde att informations-samhället skulle få människor att flytta från de stora städerna, eftersom man nu i princip kunde arbeta från vilken plats som helst med hjälp av sin dator och Internet. Utvecklingen har emellertid tvärtom visat att IT-branschen har en förkärlek för de gamla stadsdelarna, och att den har ingjutit nytt liv i många gamla byggnader. Över huvud taget har det på sistone funnits en tendens till att gamla stadsdelar fått nytt liv. Många byggnader renoveras, och efter många års flykt till förorterna är det återigen inne att bo mitt i staden.

I Holland satsar stadsplanerarna på att få ännu fler att bo centralt. Här skall människorna bo i fantasifulla höghus, som inrymmer såväl kontor och affärer som bostäder. När stadens invånare bor nära allting, kommer nämligen detta att medföra mindre biltrafik.

Ingen vet idag, om det finns en övre gräns för hur stor en stad kan bli. Utifrån teoretiska beräkningar tror dock vissa forskare att ingen stad borde ha mer än tre till fem miljoner invånare, för upp till denna storlek överväger stordriftsfördelarna. Om staden blir mycket större, börjar den enorma trängseln och de astronomiska fastighetspriserna att hämma utvecklingen.

Teorier är emellertid en sak, praktiken en annan. Bara en sak kan vi vara säkra på: megastäderna har kommit för att stanna, på gott och ont.

Källa: Illustrerad Vetenskap 8/2001
Ib Salomon

De fattiga erövrar storstädernas 10 i topp

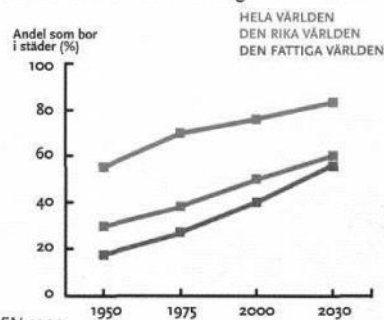
År 1950 var New York den enda staden i världen med över tio miljoner invånare. Förra året fanns det 19 av dessa megastäder, och medan storstäderna i den rika världen nästan slutat växa, har tillväxten i de fattiga ländernas miljonstäder bara börjat.

1 Tokyo	26,4 milj	1 Tokyo	26,4 milj
2 Mexico City	18,1 milj	2 Bombay	26,1 milj
3 Bombay	18,1 milj	3 Lagos	23,2 milj
4 Sao Paulo	17,8 milj	4 Dhaka	21,1 milj
5 New York	16,6 milj	5 Sao Paulo	20,4 milj
6 Lagos	13,4 milj	6 Karachi	19,2 milj
7 Los Angeles	13,1 milj	7 Mexico City	19,2 milj
8 Calcutta	12,9 milj	8 New York	17,4 milj
9 Shanghai	12,9 milj	9 Jakarta	17,3 milj
10 Buenos Aires	12,6 milj	10 Calcutta	17,3 milj

Källa: FN 1999

Vi klumpar ihop oss i städerna

Industrialiseringen har gjort fler och fler till stadsbor. Varje år får städerna 60 miljoner nya invånare, varav de flesta i den fattiga världen. Om 30 år bor nästan två av tre världsborgare i en stad.

Källa: FN 1999

LÄSFÖRSTÅELSE

Sök sifferuppgifter i texten!

- 1 Hur många och hur stor del av jordens befolkning bor i städer? _____
- 2 Hur stor del av jordens yta upptas av städer? _____
- 3 Hur definieras "megastad" i texten? _____
- 4 Med hur många invånare kommer Shenszen att ha vuxit mellan 2001 och 2010 enligt prognoserna? _____
- 5 Hur stor del av jordens befolkning kommer att bo i städer vid början av 2030-talet? _____
- 6 Hur tätt bor man i de stora megastäderna? _____
- 7 Hur många nya stadsbor kommer det att finnas i städerna per år? _____
- 8 Med hur mycket har befolkningen i Lagos ökat under de senaste 40 åren? _____
- 9 Hur många invånare kommer Lagos att ha år 2015 enligt prognos? _____
- 10 Hur många invånare finns det i Mexico City? _____
- 11 Hur mycket högre kan vattenpriset vara för de fattiga än för de rika? _____
- 12 Hur många procent av städernas avloppsvatten i u-länderna renas tillräckligt? _____
- 13 När anlades Central Park i New York? _____
- 14 Vilken storlek på storstad är det ideala enligt forskarna? _____

Gör en sammanfattning!

- 15 Gör en sammanfattning av vilka fördelar det finns med att bo i en storstad jämfört med att bo i en mindre stad eller på landsbygden.

- 16 Gör en sammanfattning av vilka nackdelar det finns med att bo i en storstad jämfört med att bo i en mindre stad eller på landsbygden?

Svara på frågorna!

- 17 Vad är utmärkande för storstäder i i-länderna? _____

- 18 Varför har Shenzhen utvecklats till en stor stad? _____

- 19 Hur förklarar man att många människor i storstädernas fattiga kvarter är sjuka?

- 20 Hur kan man förbättra situationen i i-ländernas storstäder? _____

- 21 Varför vill man att människor ska bo så centralt som möjligt i t.ex. Holland? _____
- 22 Vilka nackdelar finns det med storstäder som har över 5 miljoner invånare? _____

ORDKUNSKAP

Välj rätt prepositionsuttryck!

Skriv om nedanstående meningar. Ersätt de markerade orden genom att använda de givna prepositionsuttrycken. Alla uttrycken ska inte användas.

ett stort utbud av	på initiativ av	vara hänvisad till
gå på högvarv	på sistone	vara omringad av
ha en känsla av	skaffa sig tak över huvudet	vara på gott och ont
ha förkärlek för	sätta sin egen prägel på	vara tecken på
i det närmaste	under loppet av	
i och med att	vara av ovärderlig betydelse för	

- Knopparna på träden och buskarna *tyder på* att våren är på väg.

- På* en vecka skedde två inbrott i Pers bostad.

- När man som turist kommer till en ny stad måste man *hitta någonstans att bo*.

- När* Kalle kunde ta långa promenader igen mådde han mycket bättre.

- Jag *har på känn* att något inte står rätt till.

- Det finns *många olika* filmer att välja mellan.

- Eftersom min vårdcentral har stängt *får jag gå till* en annan vårdcentral.

- Din hjälp *har betytt oerhört mycket* för mig.

- Oskar *har ett väldigt stort intresse* för gamla bilar.

- Jag har inte sett doktor Bergström *den senaste tiden*.

- Det är *både fördelar och nackdelar med* att flytta.

- Jag är *nästan* klar nu, bara ett par frågor till.

Vilket är verbet?

Välj rätt verb och skriv det i rätt form. Varje ord ska bara användas en gång.

anlägga	inträffa	pumpa	utplåna
bevara	kyla ner	rena	uträtta sina behov
frakta	kväva	smitta av sig	övertyga
förpesta	medföra	smälta ihop	
förutse	plåga	stinka	
hämma	prägl	tränga ihop sig	

- 1 Det måste man göra om det bor många på liten plats. _____
- 2 En bilolycka kan göra det om man inte kör försiktigt. _____
- 3 När två städer blir en så gör de det. _____
- 4 Det är svårt att göra det med personers reaktioner i
vissa frågor. _____
- 5 Föräldrars uppfostran gör det med ens åsikter. _____
- 6 Man gör det om man ser till att någon inte får luft. _____
- 7 Om man släpper ut mycket avgaser så gör man det
med luften. _____
- 8 Ett gott skratt gör det. _____
- 9 Man använder t.ex. lastbilar när man gör det med varor. _____
- 10 Det gör man för att få upp vatten ur en brunn. _____
- 11 Det kan man göra både fysiskt och psykiskt med en person. _____
- 12 Det gör man på toaletten. _____
- 13 En kloak gör det. _____
- 14 Man gör det med dricksvattnet innan det når konsumenterna. _____
- 15 Om man får någon att bli säker på en sak så gör man det. _____
- 16 En jordbävning kan göra det med en hel stad. _____
- 17 Man vill gärna göra det med en stads gamla arkitektur. _____
- 18 Det gör man med t.ex. broar, tunnlar och flygplatser. _____
- 19 Regn och snö kan göra det med olyckor. _____
- 20 För mycket kritik kan göra det med en person. _____
- 21 Man gör det ofta med skador som till exempel
fotbollsspelare får under en match. _____

Välj rätt alternativ!

Vad betyder de markerade orden/uttrycken? (Exemplen är tagna ur texten.)

- 1 Förra året *var en milstolpe* i mänsklighetens historia.
a) utgjorde en bestämd tidpunkt c) utgjorde en avgörande förändring
b) fattades ett stort beslut d) blev en stark tillväxt
- 2 ... och bildat en megastad med *allt som allt 40 miljoner invånare*.
a) nästan 40 miljoner invånare c) totalt 40 miljoner invånare
b) drygt 40 miljoner invånare d) knappt 40 miljoner invånare
- 3 Speciellt i Asien och Afrika är tillväxten *i det närmaste* explosiv.
a) alltför c) uppenbarligen
b) nästan d) framför allt
- 4 Tack vare att befolkningskoncentrationen i städerna är så stor, *och i och med det* också kunskapen, utvecklas hela tiden nya idéer, tjänster och varor.
a) och som följd av det c) och förvisso
b) och i synnerhet d) och gradvis
- 5 Därför tvingas miljoner fattiga själva *skaffa sig tak över huvudet*.
a) söka en bättre bostad c) låna till en bostad
b) hyra ut sin bostad d) skaffa sig en bostad
- 6 *Medaljens baksida* är att priserna också är betydligt högre.
a) Det som oroar är c) Orsaken är
b) Resultatet blir d) Nackdelen är
- 7 Den enorma skillnaden mellan städernas rika och fattiga befolkning ger samtidigt *en grogrund för* kriminalitet, ...
a) ursäkter för c) upphov till
b) intresse för d) behov av
- 8 Storstaden sätter emellertid *på gott och ont* sin prägel på människorna ...
a) på skämt och på allvar c) i god tid
b) med för- och nackdelar d) kort och gott

Skriv färdigt meningarna!

- 1 Utvecklingsländerna eller tredje världen har också beteckningen _____

- 2 De industrialiserade länderna har också beteckningen _____

- 3 Om man lever ett hektiskt liv så _____

- 4 Om industrin går på högvarv så _____

- 5 Om något inte blir av så _____

- 6 Om en person har dåligt rykte så _____

- 7 Om någon är ogästvänlig så _____

- 8 Om man tillhör en udda minoritet _____

- 9 Om vatten är en bristvara så _____

- 10 I en rännsten _____

- 11 Om man bor under eländiga förhållanden så _____

- 12 I lummiga grönområden _____

- 13 Om en person är mycket eftertraktad så _____

- 14 Ordet stordrift betyder _____

- 15 Om man är framsynt så _____

- 16 Om man inte har rinnande vatten så _____

- 17 Om man saknar ett socialt nätverk så _____

- 18 Om ens situation ter sig hopplös så _____

- 19 Om man talar om en era så _____

- 20 När det är skördetid så _____

Han har koll på svenskarna

A

Alla är vi bönder – innerst inne – oavsett om vi bor på landet eller i stan. Det säger mannen som vet allt om hur vi svenskar egentligen är. Åke Daun heter han och han har ägnat de senaste 20 åren åt att ta reda på sanningen om svenskarna.

För 20 år sedan var det egentligen ingen som
5 begrep vad det var han höll på med, den där
egensinnige folklivsforskaren med det välfrise-
rade skägget: Studera svenskarna? Det finns väl
inget typiskt med oss? Ja, det skulle möjligtvis
vara midsommar och surströmming. Men annars
10 är väl vi som vilka moderna, förnuftiga männi-
skor som helst, tänkte man.

Men idag är _1_ annorlunda. Åke Dauns bok
Svensk mentalitet från 1989 kommer ständigt ut i
nya _2_ och finns översatt till både engelska och
15 rumänska. Och han är nerringd av företags-
ledare, journalister och invandrarlärare som alla
vill veta vad det är han har _3_ från sitt tornrum
på Djurgården i Stockholm.

Lantlig livsstil även i Stockholm

20 – Egentligen har vi alla en lantlig livsstil, säger
Åke Daun. I Sverige, Norge och Finland är arvet
från det gamla bondesamhället fortfarande
våldigt _4_. Åke Daun menar att den lantliga
livsstilen lever vidare även hos folk som bor och
25 är _5_ i Stockholms innerstad: Efter jobbet sitter
man helst inomhus i _6_ bostäder. Går man ut
gör man det därför att man ska någonstans eller
för att _7_ ärenden. I sydeuropeiska städer går
man _8_ ut för att vara bland folk. Man vill visa
30 upp sig och _9_ familj, man känner sig hemma på
gator och torg.

Åke Daun tror att skillnaderna beror på att

stadslivet här i Sverige fortfarande är relativt
nytt. Som de lantisar vi alla är har vi ännu inte
vant oss _10_ livet i staden.

– Rom hade två miljoner invånare redan på
5 kejsar Augustus tid. Och det skulle dröja flera
hundra år innan Stockholm grundlades, påpekar
Åke Daun.

Att svenska stadsbor _11_ ska ut till landet så
fort de får en chans är ett annat tecken på att
10 lantlivet fortfarande lever kvar i människors
hjärnan, menar han.

Och där på landet vill vi helst vara ensamma
eller tillsammans med familjen, äta knäckebröd,
tala med låga röster och _12_ laddade samtals-
15 ämnen. Det ska helst inte vara så mycket snack
över huvud taget. För prata är vi inte så bra på
här uppe i Norden.

– Vi är lantliga på det viset att det sällskapliga
talet inte är så centralt. I så kallade "pratkultur-
20 er", till exempel i Sydeuropa, är talet centrum
för det mänskliga livet, att _13_ tankar, disku-
tera, berätta, skoja och gräla. Man pratar för
pratandets _14_.

– I Sverige är man _15_ men det man säger är
25 personligt. Och det är viktigt att _16_ det man
säger.

Men man ska inte höja rösten. Och gräla är
farligt. Här är vi överens. Alla tycker lika. Ingen
är _17_ eller annorlunda. För det är vi _18_.

(texten fortsätter på s. 46)

LÄSFÖRSTÅELSE (1)

Välj rätt alternativ!

Markera det alternativ som passar i luckorna på föregående sida.

1 a) anställningen
b) inställningen
c) omställningen
d) utställningen	7 a) hantera
b) hemlighålla
c) registrera
d) uträtta	13 a) få ordning på
b) utbyta
c) ändra
d) framkalla
2 a) exempel
b) bilagor
c) program
d) upplagor	8 a) däremot
b) alltså
c) äntligen
d) åtminstone	14 a) egen skull
b) egen räkning
c) eget intresse
d) egen roll
3 a) upptäckt om oss
svenskar
b) frågat om oss svenskar
c) upplyst oss svenskar
om
d) fantiserat ihop om oss
svenskar	9 a) ens
b) hans
c) sin
d) sina	15 a) fåordig
b) lågmäld
c) pratsjuk
d) fåfäng
4 a) intressant
b) befriande
c) markerat
d) påtagligt	10 a) med
b) till
c) vid
d) om	16 a) andra lägger sig i
b) man ändrar på
c) man står för
d) andra går på
5 a) uppvuxna
b) hemlösa
c) troende
d) välmående	11 a) till varje pris
b) till något pris
c) till olika pris
d) till alla priser	17 a) avvikande
b) beräknande
c) undvikande
d) medverkande
6 a) sina
b) deras
c) ens
d) dess	12 a) ta upp
b) hålla på med
c) sätta igång
d) undvika	18 a) intresserade av
b) avsedda för
c) tvingade till
d) vana vid

Svårt att acceptera det avvikande

– I Sverige har vi 19 till skillnad mot i många andra länder en 20 kultur. Vi talar samma språk, har samma religion och har

5 samma historia.

Detta har 21 att vi har väldigt svårt att acceptera det som är avvikande.

– Ju mer blandat ett samhälle är desto naturligare är det att människor är annorlunda än

10 22 själv.

Men eftersom vår kultur är så enhetlig, menar Åke Daun, är vi också väldigt 23 att i alla lägen försöka uppnå 24 och likhet.

– Ju "likare" desto bättre. Vi gillar inte klass-
15 skillnader och olikheter. Det finns en lång sådan tradition i Sverige. Långt före socialdemokratins fanns en demokratisk tanke och 25 jämlikhet.

– Ordförandeskapet i bystämman gick i tur-
ordning oberoende av om det var en fattig bonde
20 eller en mer 26, berättar Åke Daun.

I Sverige ska heller ingen tro att hon är förmer än någon annan. Det vore också att 27 jämvikten.

Lågmäldhet är en dygd

25 – Att förhäva sig är en stor synd. Dygden framför alla dygder i Sverige är lågmäldhet, säger Åke Daun. Det är viktigt att inte 28 – någon kan ju tro att man försöker göra sig intressant eller märkvärdig.

Och man ska alltid 29: Dela på notan, bjuda igen – återställa jämvikten.

Svenskar gillar heller inte att ställa till besvär:

– Frågar någon "Ska jag sätta på en kopp
5 kaffe?" så svarar man "Nej, inget besvär 30.
Bara om du ändå skulle sätta på."

– Lågmäld och 31 i alla lägen ska man vara. 32 om man är framgångsrik. I USA kan man gott få visa att man är rik. I Sverige är det för-
10 bjudet. "Nu har 33" blir gärna kommentaren annars.

Men *duktig* ska man vara. Ett svenskt ord som är svårt att översätta till andra språk.

– Duktig är inte det samma som skicklig.

15 Duktig har en bibetydelse av att man är en bra människa som inte 34. Någon som gör någonting.

Och att *göra* är viktigare än att *vara* i Sverige.

– Detta har med den nordiska bondemental-
20 iteten att göra plus den lutherska kyrkan som i vår del av världen har 35 stränghet. Njuta och 36 ska man inte göra. Att vila för att 37 är OK, men det får inte bli "för mycket av det goda", också det 38 som är typiskt svenskt.

25 Men Åke Daun tror att det typiskt svenska så småningom – långsamt och försiktigt – kommer att 39.

– Vi öppnar oss allt mer mot 40. Vi reser över hela världen, är med i EU och det blir vanligare
30 att studera och arbeta utanför landets gränser.

Källa: Land 41/1999
Eva Källström

Så här är vi

Det här är ord som, enligt Åke Daun, ofta återkommer när svenskarna beskrivs av svenskarna själva, invandrare och utlänningar:

blyga fåordiga ärliga godtrogna stela lågmälda självbelåtna slutna punktliga
känslolokalla avståndstagande reserverade hederliga principbundna blåögda
tafatta försiktiga oberoende andligt tomma planerande rationella arbetsamma
moderna hämmade bra lyssnare gillar ensamhet rofyllda lugna avvaktande
tråkiga

LÄSFÖRSTÅELSE (2)

Markera det alternativ som passar i luckorna på föregående sida.

19 a) följaktligen
b) nog
c) nämligen
d) tydligen	27 a) återställa
b) behålla
c) rubba
d) säkerställa	34 a) sitter i hissen
b) går på knäna
c) ramlar under bordet
d) ligger på latsidan
20 a) enad
b) ensidig
c) enformig
d) enhetlig	28 a) besvära sig
b) ursäktas
c) uppföra sig illa
d) utmärka sig	35 a) varit i behov av
b) klarat sig från
c) präglats av
d) gått under på grund av
21 a) visat
b) bevisat
c) fört med sig
d) bestämt	29 a) vara orättvis
b) specialisera sig
c) göra rätt för sig
d) se sig för	36 a) jobba
b) anstränga sig
c) lata sig
d) låtsas
22 a) mig
b) sig
c) dig
d) en	30 a) för min del
b) för egen del
c) för sakens skull
d) för min hälsas skull	37 a) återfödas
b) återhämta sig
c) berika sig
d) anpassa sig
23 a) medvetna om
b) måna om
c) nöjda med
d) skapade för	31 a) förfinad
b) förberedd
c) försynt
d) förlägen	38 a) ett yttrande
b) ett uttryck
c) ett ord
d) ett ordspråk
24 a) ensidighet
b) mångsidighet
c) jämvikt
d) obalans	32 a) Inte alls
b) Inte minst
c) Inte heller
d) Inte ens	39 a) förstärkas
b) ta över
c) bevaras
d) suddas ut
25 a) olust inför
b) brist på
c) anpassning till
d) strävan efter	33 a) han fått på huden
b) han gått på knäna
c) det stigit honom åt
huvudet
d) han fått allt om
bakfoten	40 a) omnejden
b) omvärlden
c) omgivningen
d) hembygden
26 a) förnuftig
b) förmögen
c) förtvivlad
d) förstående		

ORDKUNSKAP

Vad betyder orden/uttrycken?

Välj lämpliga alternativ till de markerade orden/uttrycken!

- 1 *Innerst inne* är Jonatan en blyg person, fast man ibland får ett annat intryck av honom.
 - a) Mellan fyra ögon
 - b) I själ och hjärta
 - c) I privata sammanhang
 - d) I enrum
- 2 På fritiden *ägnar sig Emma åt att* odla kryddväxter.
 - a) förbereder sig Emma för att
 - b) tycker Emma om att
 - c) sysslar Emma med att
 - d) lär Emma andra att
- 3 Egensinniga personer
 - a) lyssnar alltid på vad andra har att säga.
 - b) vill alltid vara i fred.
 - c) bedriver forskning om människans ursprung.
 - d) lyssnar inte gärna på vad andra säger.
- 4 Varje *förnuftig person* måste inse att man till varje pris måste bekämpa det ökande våldet i samhället.
 - a) kriminellt belastad person
 - b) välutbildad person
 - c) vettig person
 - d) statligt anställd person
- 5 Under en diskussion på lärarmötet igår visade det sig att Patrik *hade en avvikande mening* när det gäller modern pedagogik.
 - a) inte stod för sin åsikt
 - b) hade ändrat åsikt
 - c) hade en annan åsikt än de andra
 - d) fortfarande var opåverkad av andras åsikter
- 6 Det är inte säkert att alla medlemmar i ett politiskt parti *har en enhetlig uppfattning om* vissa frågor.
 - a) har samma åsikt om
 - b) har delade meningar om
 - c) har en korrekt uppfattning om
 - d) gör både positiva och negativa uttalanden om
- 7 Strömavbrottet förra veckan *ställde till* stora problem i de drabbade områdena.
 - a) vållade
 - b) visade på
 - c) fick
 - d) löste

- 8 *Antonia är en lågmäld person, och hon verkar vantrivas i stora sällskap.*
- a) Antonia är kortvuxen
 - b) Antonia är dum
 - c) Antonia talar med låg röst
 - d) Antonia har dålig ekonomi
- 9 *Åke Daun påstår att det svenska ordet "duktig" har en bibetydelse.*
- a) inte bara betyder "skicklig"
 - b) bara har en innebörd
 - c) inte har någon särskild betydelse
 - d) är lätt att översätta till andra språk
- 10 *Vissa forskare hävdar att människan präglas av det klimat hon lever i.*
- a) blir ett med
 - b) blir påverkad av
 - c) drabbas av
 - d) fruktar för
- 12 *Det har tagit lång tid för Johan att återhämta sig från den trafikolycka han råkade ut för på sin semester.*
- a) få ut pengar från försäkringsbolaget
 - b) komma tillbaka till hemlandet
 - c) få sin bil reparerad
 - d) få tillbaka krafterna

Följ din första ingivelse

B

LÄSFÖRSTÅELSE

Nedanstående bisatser (A-M) är borttagna ur texten. Sätt tillbaka dem på rätt plats.

- A om staden har en järnvägsstation man känner till
- B som förfogar över obegränsat med tid
- C att känslor på inget sätt är "irrationella"
- D som i varje fall är användbart
- E vilken av de båda städerna som var störst
- F innan vi slutgiltigt bestämmer oss
- G att vi automatiskt ger en valmöjlighet vi redan känner till större betydelse
- H när vi vet för mycket
- I när vi möter vårt livs kärlek
- J eftersom de kände till båda städerna
- K om vi inte under utvecklingens gång hade lärt oss några enkla regler
- L även om vi har en viss kunskap
- M som hittills har gett bäst resultat

Glöm allt om långa överväganden. Ny forskning avslöjar att det snabba avgörandet i de allra flesta fall ger det bästa resultatet, när vi skall välja. Principen har till och med överförts till ett datorprogram, som visat sig överraskande effektivt.

Vad skall jag ha på mig? Skall jag rösta åt höger eller vänster? Är det dags att byta jobb, eller är det bättre att stanna kvar? Hela tiden skall vi göra val – avgöranden som ofta har stort inflytande på vårt liv. Ett felaktigt val och vi ångrar oss länge. Hur fattar vi då på bästa sätt rätt beslut?

– Förmodligen hade människan som art för länge sedan blivit fiasko, 1) _____. En av de viktigaste har varit att använda minsta möjliga energi för att fatta ett beslut. Det menar i varje fall psykologiprofessorn Gerd Gigerenzer från Max-Planck-Institut für Bildungsforschung i Berlin. Därmed går han emot den gängse uppfattningen att långa överväganden ger det bästa resultatet.

Följer man denna traditionella tankegång, kommer människans hjärna logiskt sett hela tiden att försöka samla så mycket information som möjligt. Hjärnan uppfattas därmed som en superdator, 2) _____ och kan rymma obegränsat med kunskaper.

Vår hjärna är för liten

Verkligheten är dock annorlunda, menar

Gigerenzer. Vår tid är begränsad, och det är trots allt även vår hjärnkapacitet. Oavsett hur mycket vetande vi samlar i hjärnan kommer vi aldrig att få nog.

Rationella överväganden för och emot löner sig därför endast i teorin. I praktiken gör vi våra val utifrån ganska få fakta. Denna strategi har människan utvecklat genom flera hundra tusen år.

Urmänniskan hotades nästan alltid av faror och hade sällan tid att grubbla över dem. Valet var enkelt: antingen fly eller kämpa. Besluten måste tas på några sekunder och gällde ofta liv eller död. Det var därför smart att utveckla en rad "tumregler", och det är det fortfarande, menar Gigerenzer. Dessa regler, även kallade "heuristiker", ger inte alltid de bästa lösningarna, men poängen är att vi snabbt gör ett val 3) _____.

Den enklaste tumregeln är igenkännandet, den så kallade "rekognitionheuristiken". Råttor föredrar i försök alltid foder de känner till, och även människor låter sig omedvetet styras av igenkännandets glädje, ofta med gott resultat. I många situationer kan det löna sig att välja det välkända. I en rad experiment ställde Gerd Gigerenzer till exempel följande frågor till studerande vid ett amerikanskt universitet: Vilken stad är störst, München eller Dortmund? På motsvarande sätt skulle de studerande välja mellan 83 andra par av städer med minst 100 000 invånare.

De unga amerikanerna kände bara till en

fjärdedel av städerna, men likväl valde de rätt i 73 procent av fallen. Förklaringen är 4) _____. Har man inte hört talas om Dortmund, men däremot om Oktoberfest i München, antar man att den senare staden är störst – vilket stämmer.

Kunskap ger osäkerhet

Regeln fungerar dock inte 5) _____. Då forskarna frågade tyska och amerikanska studenter, om San Diego eller San Antonio är störst, svarade samtliga tyskar korrekt San Diego, eftersom de kände igen namnet. Av amerikanerna svarade däremot endast 62 procent rätt. 6) _____, kunde de inte använda sig av igenkännanderegeln utan började tvivla.

- 15 Ovetandet verkade alltså än en gång löna sig. Detta gäller även på börsen, har Gigerenzer konstaterat. I ett experiment satsade han och hans kollegor på aktier endast i välkända tyska företag, i stället för att lita på komplicerade analyser. Efter ett halvår hade deras aktiebehållning gett en avkastning på 47 procent. Sex av de åtta aktieportföljer de satt samman klarade sig bättre än experternas.

- 25 Exempel som dessa har övertygat Gigerenzer om att det finns en "ovetandets klokhet", och det amerikanska företaget AT&T har anammat idén. De har utvecklat datorprogrammet AdaBoost, som fungerar enligt den principen.

- 30 Programmet arbetar bland annat med att gruppera texter. En av dess regler lyder "Om ordet Clinton förekommer i texten, är den politisk". Programmet är ännu inte färdigtestat,

men de resultat som hittills redovisats är mycket lovande. På längre sikt skall det bland annat kunna hjälpa läkare att ställa snabba diagnoser vid akuta tillstånd, men naturligtvis fungerar igenkännandet inte alltid. Ofta måste vi till exempel välja mellan två kända möjligheter. Skall vi gifta oss eller leva utan papper? Skall vi välja jobb A eller B? Enligt traditionellt tänkande kan det i denna situation löna sig bäst att räkna upp alla argument för och emot och utifrån det fatta beslutet.

- 7) _____, baseras många av våra avgöranden, enligt Gigerenzer, på den så kallade "minimal-regeln". Den innebär att man bara behöver känna till ett argument för att göra ett förnuftigt val. I exemplet där de studerande skulle avgöra 8) _____, var det till exempel tillräckligt för försökspersonerna, om stad A till skillnad från stad B hade ett fotbollslag i en högre division. I så fall valde de flesta stad A. Har båda städerna bra lag letar man efter en ny faktor, till exempel 9) _____. Man avbryter sökandet efter information, när väl de båda valmöjligheterna i något avseende skiljer sig från varandra.

- 25 Den faktor man utnyttjar för sitt val kan till exempel väljas med "take the best"-regeln. Man provar först den faktor 10) _____. Har man tidigare haft framgång med fotbollskriteriet, kommer man otvivelaktigt att välja det igen. Då Gigerenzer och hans kollegor bad försökspersonerna att komma med prognoser, till exempel om antalet hemlösa i vissa amerikanska städer, visade sig "take the best"-regeln varje gång vara mer effektiv än analyser baserade på statistik.

- 35 Inte heller i vårt val av partner är vi särskilt analyserande. Det finns ju inte tid att testa alla potentiella kandidater. Å andra sidan väljer vi ju oftast inte bara första bästa. Som kompromiss "testar" vi ett begränsat antal kandidater, 11) _____. Forskarna kom fram till att det antalet i genomsnitt är tolv. Med andra ord förbrukar vi alltså ett dussin potentiella partners för att skapa oss en överblick över utbudet.

Känslorna speedar oss

- 45 12) _____, struntar vi emellertid i "tolvregeln". Våra känslor hjälper oss att begränsa valmöjligheterna. På samma sätt kan även andra känslor hjälpa oss att fatta ett korrekt beslut. Rädsla kan till exempel uppmäna oss att omgående fly. Det blixtnabba valet kan i många fall rädda våra liv.

Dessa båda exempel visar 13) _____, utan tvärtom en viktig del av våra inre tumregler. Det är alltså en god idé att i varje fall till viss del låta sig styras av sina känslor.

Källa: Illustrerad Vetenskap 12/2000
Klaus Wilhelm

ORDKUNSKAP

Rätt eller fel?

Ta ställning till om följande påståenden är rätt (= R) eller fel (= F).

- 1 Om man plötsligt får en ingivelse så betyder det att man plötsligt ger upp. _____
- 2 Om man tar något under övervägande så vill man tänka lite extra. _____
- 3 Om man fattar ett felaktigt beslut så fattar man ett beslut som inte är rätt. _____
- 4 Om man går emot den gängse uppfattningen så tycker man som alla andra. _____
- 5 Om hjärnan rymmer ett obegränsat kunnande så finns det massor av information i den. _____
- 6 Om man förfogar över obegränsat med tid så måste man ha mer tid. _____
- 7 Om aktierna inte ger någon avkastning så har man ingen vinst på dem. _____
- 8 Om man anammar en idé så är man motståndare till denna idé. _____
- 9 Om man slutgiltigt bestämmer sig för en sak så har man nog funderat mycket på den innan man tog beslutet. _____
- 10 Man kan fatta ett klokt beslut när man skaffat sig en överblick över vad saken gäller. _____
- 11 Om man uppmanar någon att fly så vill man att den personen ska stanna kvar. _____
- 12 Om man väntar på ett avgörande i en fråga så väntar man på ett beslut. _____
- 13 Om man har stort inflytande på en person så påverkar man inte nämnvärt den personen. _____
- 14 Om man gör överväganden för och emot en sak så väger man argument mot varandra. _____
- 15 En enkel tumregel kan t.ex. vara att man inte ska välja första bästa när man letar efter en livspartner. Denna regel behöver man dock inte följa till 100 %. _____

Vilket är verbet?

Välj bland följande verb. Alla verb ska inte användas, och vissa verb kan användas flera gånger. Skriv verben i rätt form.

anamma, berätta, driva, erkänna, fatta, fråga, få nog av, följa, förbruka, ge, göra, ha, kräva, löna sig, neka, ordna, redovisa, registrera, rymma, satsa på, skapa, ställa, trotsa

- 1 Man _____ en fråga när man vill ha reda på något.
- 2 I stället för "ta ett beslut" kan man säga _____ ett beslut.
- 3 Aktier kan _____ avkastning.
- 4 Man _____ de resultat som man har fått fram i en undersökning.
- 5 En läkare _____ diagnos efter det att han/hon har undersökt och talat med sin patient.
- 6 Man bör försöka _____ förnuftiga val i livet, men det är inte så lätt alla gånger.
- 7 Den som får höga betyg på alla prov _____ framgång med sina studier.
- 8 Ibland har man svårt att _____ en annan persons tankegång. Man förstår inte hur han/hon tänker.
- 9 Man kan aldrig _____ det vackra. Man vill bara ha mer och mer.
- 10 Många har tjänat pengar genom att _____ aktier, trav etc.
- 11 Man bör inte _____ andras idéer förrän man har granskat dem kritiskt.
- 12 Ett mjölkpaket _____ normalt en liter mjölk.
- 13 Man _____ olika mängd vatten i olika familjer.
- 14 Det brukar _____ att vara ärlig. "Ärlighet varar längst", säger man.
- 15 Man brukar _____ ett grupparbete inför sin lärare och sina studiekamrater.

Prepositionsuttryck

Gör exempel med följande prepositionsuttryck.

- 1 förfoga över _____

- 2 oavsett _____

- 3 på längre sikt _____

- 4 i ett avseende _____

- 5 till viss del _____

- 6 till skillnad från _____

- 7 å ena sidan ... _____
å andra sidan _____
- 8 argument för/emot _____

Välj rätt alternativ!

Vad betyder de markerade orden/uttrycken? (Exemplen är tagna ur texten.)

- 1 ... ett datorprogram som visat sig *överraskande effektivt*.
 - a) oväntat effektivt
 - b) fantastiskt effektivt
 - c) skrämmande effektivt
 - d) oroväckande effektivt
- 2 Därmed går han emot *den gängse uppfattningen* att långa överväganden ger det bästa resultatet.
 - a) den förutfattade meningen
 - b) den aktuella synpunkten
 - c) den allmänna uppfattningen
 - d) den radikala åsikten
- 3 *Rationella överväganden* för och emot lönar sig därför endast i teorin.
 - a) Efterkonstruerade överväganden
 - b) Genomtänkta och förnuftiga överväganden
 - c) Vetenskapliga överväganden
 - d) Svåra överväganden
- 4 Råttor föredrar i försök alltid *foder* de känner till, ...
 - a) ting
 - b) bon
 - c) forskare
 - d) mat
- 5 De unga amerikanerna kände bara till en fjärdedel av städerna, *men likväl valde de rätt* i 73 procent av fallen.
 - a) säkert valde de rätt
 - b) fortfarande valde de rätt
 - c) ändå valde de rätt
 - d) överhuvudtaget valde de rätt

- 6 ... och det amerikanska företaget AT&T *har anammat idén.*
- a) har tagit till sig idén
 - b) har avfärdat idén
 - c) har förkastat idén
 - d) har spridit idén
- 7 ... men de resultat som hittills redovisats *är mycket lovande.*
- a) ser bra ut för framtiden
 - b) drar till sig mycket uppmärksamhet
 - c) är mycket oroande
 - d) håller inte vad de lovar
- 8 Det innebär att man bara behöver känna till ett argument för att *göra ett förnuftigt val.*
- a) visa sig säker
 - b) handla beslutsamt
 - c) välja klokt
 - d) agera snabbt
- 9 Har man tidigare haft framgång med fotbollskriteriet *kommer man otvivelaktigt att välja det igen.*
- a) kommer man troligen att välja det igen
 - b) kommer man ovetande att välja det igen
 - c) kommer man utan tvekan att välja det igen
 - d) kommer man omärkligt att välja det igen
- 10 Med andra ord förbrukar vi alltså ett dussin potentiella partners *för att skapa oss en överblick över utbudet av partners.*
- a) för att skaffa fakta om eventuella partners
 - b) för att bilda oss en uppfattning om hur många möjliga partners som finns
 - c) för att ge oss möjlighet att lära känna många partners
 - d) för att rangordna alla erbjudanden om partners

Galna konstnärer – men geniala ©

Stora konstnärer löper större risk än vi andra att drabbas av manodepressiv sjukdom, enligt de senaste rönen om kopplingen mellan snille och galenskap.

En slätrakad man med en långt nerdragen basker knackar på dörren till en bordell i den franska staden Arles kvällen före julafton år 1888. Portvakten öppnar. "Varsågod", säger gästen och halar fram ett knöligt kuvert, "här har ni ett minne av mig", varpå han vänder på klacken.

Besökaren är konstnären Vincent van Gogh. I kuvertet finns den nedre delen av hans ena öra, som han tidigare samma kväll har skurit loss med en rakkniv, rengjort och paketerat.

Den berömda händelsen har lockat många läkare att i efterhand ställa allehanda diagnoser på den unge målaren. Numera är de flesta ense om att han led av manodepressiv sjukdom, möjligen i kombination med epilepsi.

– Skildringar av kreativa människors liv handlar ofta om galenskap i alla dess former. Vansinniga konstnärer och galna vetenskapsmän hör till schablonfigurerna inom vår kultur.

Men faktum är att de flesta människor som utmärker sig inom skapande yrken lever ordnade liv utan dramatiska humörsvängningar. Och de flesta som brottas med manodepressiv sjukdom är inte utrustade med några extraordinära skaparkrafter.

Samtidigt tyder allt fler undersökningar på att manodepressiv sjukdom är vanligare bland konstnärer och andra utpräglad kreativa människor än bland folk i allmänhet.

En av forskarna som har studerat detta samband är Kay Redfiel Jamison, psykiatriprofessor vid Johns Hopkinsuniversitetet i Baltimore, USA. I sin bok, *Touched with fire*, berättar hon om hur manodepressiv sjukdom har påverkat en lång rad författare, poeter, målare och kompositörer. Samtidigt varnar hon för att stämpla alla infallrika, fantasifulla och excentriska människor som manodepressiva. Det är inte bara fel, utan leder till förenklade fördomar om galna genier och bortser från hur allvarlig sjukdomen är.

Trots det är hon övertygad om att det "artistiska temperamentet" delvis överlappar det manodepressiva. Och den tanken får allt mer stöd av andra forskare.

För tio år sedan rapporterade psykiatern Nancy Andreasen, som då forskade vid University of Iowa, att 13 av 30 deltagare i universitetets författarskola hade upplevt perioder av mer eller mindre allvarlig mani. I den genomsnittliga

Vincent van Gogh

Edvard Munch

befolkningen drabbas drygt en procent av manodepressiv sjukdom. För vanliga depressioner är siffran cirka fem procent.

Kay Redfield Jamison har själv gjort en liknande undersökning. Hon reste till England och intervjuade 47 framstående brittiska författare och konstnärer. De flesta hade blivit belönade med litterära eller konstnärliga priser, eller valts in i Royal Academy.

Det visade sig att 38 procent av personerna hade sökt vård för svåra humörsvängningar. Värst drabbade var poeterna: Varannan poet i undersökningen hade fått psykisk sjukhusvård eller mediciner, eller bådadera.

Arnold Ludwig och hans kolleger vid University of Kentucky i USA valde att undersöka sambandet på ett annat sätt. De plöjde sig igenom biografier över 1 005 framgångsrika yrkesmänniskor verksamma under 1900-talet.

Resultat: psykoser, självmordsförsök, missbruk och sjukliga svängningar i livslusten var två till tre gånger vanligare bland författare och konstnärer än bland affärsmän, politiker och forskare. Också här var poeterna extra hårt drabbade.

Man kan fråga sig hur säkra slutsatser det går att dra av att intervjua en handfull konstnärer, eller att läsa några hyllmetrar med biografier. Sammantaget stödjer de senaste årens forskning ändå bilden av att konstnärligt lagda människor i genomsnitt är mer psykiskt sårbara än andra. Frågan är vad det beror på.

Enligt Arnold Ludwig finns det en självklar förklaring: Kreativa människor som är känslomässigt vingliga har svårt att finna sig till rätta

inom yrken som kräver att man kommer i tid till möten, samarbetar i grupp och städar bland högar på sitt skrivbord.

I konstnärsmiljöer är toleransen större. En poet som har problem med humöret eller med spriten möter en annan förståelse än en affärsman i motsvarande situation.

Kay Redfield Jamison är för sin del mer benägen att leta efter förklaringen i de känslolägen som är typiska för manodepressiv sjukdom. Hon påpekar att den fas av sjukdomen som kommer efter det att depressionen släpper taget och innan manin hotar att splittra verkligheten till kaos – den hypomana fasen – enligt läroböckerna kännetecknas av "skärpta och ovanligt kreativa tankar tillsammans med ökad produktivitet". Det är då storverken tar form.

Det är väl belagt att hypomana människor är ovanligt kreativa när det gäller att associera språklyd och hitta ord som rimmor. Under den hypomana fasen sväller också tilltron till den egna förmågan och betydelsen, samtidigt som sömnbehovet minskar.

Kay Redfield Jamison känner verkligheten bakom de abstrakta beskrivningarna. Hon är själv manodepressiv. Och en lysande författare. I sin senaste bok, *An Unquiet Mind*, berättar hon öppet om sin egen erfarenhet av sjukdomen, om pendlandet mellan tom svart depression och perioder av sprudlande dådkraft.

– Att hon själv är drabbad av sjukdomen tycker jag är inte påverkar hennes trovärdighet som forskare, säger Johan Beck-Friis, som är biologiskt skolad psykiater och dessutom har en ljusblå divan i sitt mottagningsrum i Vällingby i utanför Stockholm.

Han hör alltså till dem som försöker brygga över sprickan mellan medicinsk och psykoanalytisk självvård.

– Själv har jag aldrig tänkt mig annat än att det borde finnas ett samband mellan manodepressiv sjukdom och kreativitet, säger han.

Robert Schumann

Charlie Parker

Som psykiater har han mött manodepressiva patienter i bortåt 30 år. Även han varnar för att sätta likhetstecken mellan kreativitet och sjukdom. Det behövs alltid en talang.

– För att förstå hur skaparkraft ändå kan ha en koppling till perioder av låga och höga stämningslägen, är det viktigt att först förstå vad depression är, säger Johan Beck-Friis.

Det är något annat än sorg, alltså känslan av tomhet efter att något i ens omgivning har gått förlorat. Det typiska för en depression är en inre förlust.

Enligt psykoanalytikerna beror tomheten på att det som Sigmund Freud kallade för överjaget – samvetet och idealet om hur bra man borde vara – blir för aggressivt. Man tappar lusten och dömer ut sig själv. Tomheten är den frusna sorgen över det som överjaget har hackat sönder. Den maniska fasen kan man se som ett slags trots mot överjaget. Man gör uppror mot den inre rösten som kritiserar allt man gör, och självkänslan växer sig över alla bräddar.

– Där uppstår en kraft. Den kraften bärs också fram av lusten, som återvänder. Den manodepressives skaparkraft tänker jag mig uppstår när personen med sin lust ur sin depressiva sida lyckas forma något som har smärtans intensitet, säger Johan Beck-Friis.

Men handlar det inte egentligen om att hjärnans kemi är rubbad och att man behöver medicin för att få tillbaka den kemiska balansen?

– Visst handlar det också om kemi, säger Johan Beck-Friis. Men samtidigt så har du en själ som fungerar enligt sina egna lagar. Man måste inse att båda sakerna pågår samtidigt och hänger ihop med varandra. Därför är det viktigt att försöka kombinera medicin och psykoterapi i behandlingen.

Kay Redfield Jamison har stundtals upplevt att litiumtabletterna har trubbat hennes skaparkraft. Men med rätt dosering har hon hittat en balans som fungerar. Och hon slår fast att medicinen verkligen behövs, eftersom "ingen människa är kreativ om hon är allvarligt deprimerad, psykotisk eller död".

Vincent van Gogh fick aldrig den typen av behandling. Han sköt sig i bröstet med en revolver den 27 juli år 1890. Självmoder var utvägen för ungefär var femte patient med manodepressiv sjukdom innan litium slog igenom som medicinsk behandling på 1970-talet. I dag har den siffran sjunkit markant, och just nu pågår mycket intensiv forskning om nya botemedel mot själens sjukdomar.

Källa: *Natur & Vetenskap* 1997
Per Snaprud

LÄSFÖRSTÅELSE

Välj rätt alternativ!

- 1 De flesta människor med skapande yrken
 - a) har manodepressiva sjukdomar
 - b) har otroliga humörsvängningar
 - c) har ett normalt psyke
- 2 Kay Redfield Jamison anser
 - a) att vi i allmänhet inte har fördomar om att genier är galna
 - b) att vi ej får generalisera när det gäller samband mellan geni och manodepressiv sjukdom
 - c) att det artistiska temperamentet är överlägset det manodepressiva
- 3 Både Nancy Andreasen och Kay Redfield Jamison har i undersökningar visat
 - a) att mer än 1/3 av de undersökta författarna någon gång lidit av allvarlig mani
 - b) att alla författare hade lidit av mer eller mindre allvarlig mani
 - c) att mer än 1/3 alltid hade vanliga depressioner
- 4 Arnold Ludwig och hans kolleger konstaterar
 - a) att poeter inte var värre drabbade än andra författare
 - b) att t.ex. forskare led av färre psykiska störningar än t.ex. konstnärer
 - c) att framgångsrika affärsmän nästan aldrig led av psykiska störningar
- 5 Enligt Arnold Ludwig hamnar personer med psykiska störningar oftare i kreativa yrken
 - a) därför att de har svårt att anpassa sig till andras regler
 - b) därför att de inte kan tolerera andra människor
 - c) därför att de har svårt att bestämma sig
- 6 Enligt Kay Redfield Jamison
 - a) är skaparkraften som störst före själva depressionen
 - b) är skaparkraften som störst efter det att det maniska tillståndet har inträtt
 - c) är skaparkraften som störst i en viss fas av den manodepressiva sjukdomen
- 7 Johan Beck-Friis anser
 - a) att manodepressiv sjukdom och kreativitet alltid går hand i hand
 - b) att utan kreativ talang kan en manodepressiv person inte bli kreativ
 - c) att depression betyder att man inser att man förlorat allt
- 8 Psykoanalytikerna menar
 - a) att uppror mot andras röster utlöser manisk depression
 - b) att omgivningens kritik mot en utlöser manisk depression
 - c) att ilskan över och saknaden av att man inte är så bra som man borde vara utlöser manisk depression
- 9 Johan Beck-Friis anser
 - a) att det uppkomna trotset mot överjaget utlöser en otrolig lust och kraft att skapa
 - b) att den fysiska smärtan utlöser skaparkraft
 - c) att lusten att skapa utlöser depressionen
- 10 Kay Redfield Jamison anser
 - a) att man behöver medicinsk hjälp om man är manodepressiv
 - b) att medicin alltid avtrubbar ens kreativitet
 - c) att allvarlig depression leder till kreativitet

ORDKUNSKAP

Vilket är verbet?

- 1 Eftersom Oskar har en ärftlig sjukdom _____ hans barn stor risk att få den sjukdomen.
- 2 Om man blir arg kan det hända att man _____ på klacken och går sin väg.
- 3 Efter att ha undersökt en sak från olika håll _____ man en slutsats.
- 4 Ibland är det svårt att _____ till rätta i nya situationer.
- 5 Det går nog inte att _____ likhetstecken mellan kinesisk medicin och västerländsk medicin.
- 6 Efter det att en artist har _____ igenom har han/hon mycket arbete med att behålla sin popularitet.

Välj rätt preposition!

Skriv rätt preposition, och skriv sedan exempel med prepositionsuttrycken.

- 1 vara ense _____ något _____

- 2 bortse _____ något _____

- 3 få stöd _____ någon _____

- 4 _____ egen del _____

- 5 göra uppror _____ någon _____

Skriv färdigt meningarna!

- 1 Ett snille är en person som _____

- 2 Exempel på en vansinnig idé kan vara att _____

3 Motsatsen till en sjukdoms initialfas är sjukdomens _____

4 Om man inte får rätt dosering av ett läkemedel _____

5 Det finns botemedel _____

6 Exempel på en genial idé är _____

Beskriv personerna/sakerna!

Beskriv med andra ord hur personerna/sakerna är!

1 en slätrakad person _____

2 ett knöligt kuvert _____

3 en infallsrik person _____

4 en fantasifull person _____

5 en excentrisk person _____

6 en framgångsrik person _____

7 en konstnärligt lagd person _____

8 en lysande idé _____

9 en skolad person _____

10 en rubbad person _____

Välj rätt alternativ!

Vad betyder de markerade orden/uttrycken?

- 1 *Jag är benägen att tro* vad du säger.
 - a) Jag är villig att tro
 - b) Jag vägrar att tro
 - c) Jag måste tro
 - d) Jag skulle tro
- 2 *Det är väl belagt* att många konstnärer varit tokiga.
 - a) Det är bevisat
 - b) Det är troligt
 - c) Det är intressant
 - d) Det är konstigt
- 3 Doktorn undersökte patienten *varpå* kan kallade på sin sjuksköterska.
 - a) under det att
 - b) efter det att
 - c) varefter
 - d) allteftersom
- 4 I världen finns det *allehanda sjukdomar*.
 - a) många olika sjukdomar
 - b) alltför många sjukdomar
 - c) många hemska sjukdomar
 - d) ett otal svåra sjukdomar
- 5 Dagpersonalens och nattpersonalens arbetstider *överlappar varandra*.
 - a) är inte lika långa
 - b) ligger delvis på samma tid
 - c) har skurits ner
 - d) anses vara övertid
- 6 Man kan cykla eller åka buss till arbetet. Vissa gör *bådadera*.
 - a) både och
 - b) antingen det ena eller det andra
 - c) ingetdera
 - d) varken eller
- 7 *En handfull studenter* kom till tentamen.
 - a) Några studenter
 - b) Vissa studenter
 - c) Samtliga studenter
 - d) Nästan alla studenter
- 8 Doktor Persson hade jobbat *bortåt 40 år* när han gick i pension.
 - a) drygt 40 år
 - b) nästan 40 år
 - c) över 40 år
 - d) sammanlagt 40 år

- 9 *Stundtals* var patienten medvetslös.
- a) länge
 - b) emellanåt
 - c) ofta
 - d) nästan hela tiden
- 10 Om man löper risk att bli sjuk
- a) utsätter man andra för att bli sjuka.
 - b) är risken obefintlig att man blir sjuk.
 - c) är risken stor att man blir sjuk.
 - d) insjuknar man snabbt.
- 11 Om hjärnans kemi *rubbas* kan man få psykiska sjukdomar.
- a) störs
 - b) tas bort
 - c) saknas
 - d) analyseras
- 12 Synen kan *bli avtrubbad* vid hög ålder.
- a) korrigeras
 - b) försämras
 - c) bevaras
 - d) förstärkas

Svarta klipp kostar miljarder

A

Att jobba svart är både lätt och nödvändigt, säger svartjobbare som ICA-kuriren har talat med. Tillsammans bidrar de till att samhället går miste om mångmiljardbelopp i skatter varje år.

– Om jag jobbar svart? Ja, för helsike. Det gör väl alla? Var och en står ju sig själv närmast.

Frisören Ola skrattar till och lägger ifrån sig tidningen. Klockan är ungefär elva på förmiddagen, Ola sitter sysslolös framför hyllan med hårvatten och gelé i sin lilla salong i Malmö och väntar på kunder. På disken står en kassaapparat, men den ser ålderstigen ut och fungerar i praktiken mest som kassaskrin.

– Kvitton är det aldrig någon som frågar efter.

Att låta en del av intäkterna gå rätt ner i fickan är hur lätt som helst, säger han. Ola bedömer risken för upptäckt som minimal och försvarar sitt fuskande med att skatten är för hög.

– Jag har inte ett dugg dåligt samvete. Om jag redovisade alla mina inkomster för staten skulle det knappt bli något kvar för mig att leva på.

– Det är för många frisörer i den här stan. Du ser ju själv, här sitter jag och väntar. Jag behöver de pengar jag kan få in. Men det är inte bara vi frisörer som gör så här, svartjobb finns ju överallt.

Anita, som har salong en bit bort och tar 130 kronor för en damklippning, hävdar också att det är hart när omöjligt att jobba vitt som frisör i Malmö.

– Visst stoppar jag undan några hundralappar när jag kan. Det går inte annars. Konkurrensen är stenhård, det har tagit mig sju år att bygga upp en någorlunda fast kundkrets. Tack och lov har jag en man som försörjt mig emellanåt, annars skulle jag aldrig ha överlevt som frisör, säger hon.

Stefan Lindblad på skattemyndigheten i Malmö är övertygad om att en majoritet av stadens frisörer gör som Ola och Anita. När han granskade 150 frisörföretagare i staden visade det sig att 87 procent redovisade årsintäkter på under 150 000 kronor. Det är misstänkt lite pengar, menar han:

– Jag menar, vem går en treårig frisörutbildning, startar eget företag och hyr lokal om inkomsterna är så låga? Kalkylen går inte ihop, allt tyder på att de verkliga intäkterna är högre.

Stefan Lindblad räknar med att Malmöfrisörernas svarta klipp kostar samhället någonstans

kring 35 miljoner varje år i uteblivna skatteintäkter.

Det är ändå en droppe i havet – i hela landet omsätter svartjobb i olika former omkring 80 miljarder kronor om året, enligt en uppskattning från Riksskatteverket.

Sven, som bor i ett litet samhälle i Dalarna, tillhör svartjobbbarnas skara. Detta trots att han är långtidssjukskriven och kvitterar ut ersättning från försäkringskassan.

– På det här sättet har jag min valfrihet, jag kan jobba när jag orkar och har lust. Jag hjälper till lite här och där, alltid finns det någon som behöver ett handtag. Just nu är jag på en restaurang där jag diskar och pysslar i kallskänken. Jag får 50 kronor rent i timmen och gratis måltider.

Vill han tjäna mer, är det bara att åka ner till Stockholm ett tag. Där kan Sven alltid få lönande svarta påhugg som grävmaskinist och lastbilsförare, säger han.

– På sätt och vis är jag faktiskt tvingad till det här. Det kostar att leva. Från försäkringskassan får jag ut drygt 9 000 kronor i månaden, men bara hyran ligger på 6 000. Och bor man som jag gör med fem mil till närmaste stad, måste man ju ha bil också.

Tycker du att svartjobb och bidragsfusk är omoraliskt?

– För tio år sedan hade jag svarat ja. Men man har ju upptäckt hur samhället fungerar, allt handlar bara pengar och egoism. Det ser man i politiken och näringslivet, Percy Barnevik roffade åt sig en jättepension och Jan O Karlsson fick

dubbla löner. Såna människor kan aldrig föreställa sig hur jag har det, de kan ju själva prova att leva på sjukpenning ett tag, säger Sven och höjer rösten.

5 – Och förresten, om inte jag tog de här svartjobben så skulle bara någon annan göra det.

Maria, sjukgymnast i Stockholm med eget företag, säger att hon är urförbannad över att hennes skötsamhet lönar sig så dåligt:

10 – Både jag och min man jobbar heltid, ja, jag arbetar mer än så. Ändå har vi inte råd med ett drägligt boende, vi skulle behöva ett hus men bor fem personer i en trea. Samtidigt ser jag folk i min omgivning som har extremt god ekonomi
15 tack vare svartjobb. De köper båtar, åker på utlandsresor och tycker att jag är korkad som har utbildat mig och jobbar vitt för landstinget.

– Det här känns väldigt orättvist, jag är jättearg! Det är något fel på systemet. Skatte-
20 trycket är för högt och kontrollen av svartjobb för dålig.

Fotnot: Ola, Anita, Sven och Maria är fingerade namn.

Risken för straff är liten

Svartjobb är svårupptäckta och risken för att
25 "åka dit" är liten. Det säger Lars Korsell på Brottsförebyggande rådet som är expert på ekonomisk brottslighet.

– Vi vet att mellan 650 000 och 800 000 svenskar är involverade i den svarta ekonomin
30 och arbetar svart åtminstone någon gång under året. Men det är bara omkring 2 000 personer som döms för skatte- och bokföringsbrott varje år.

– Det säger en del om hur liten risken är att bli straffad, säger Lars Korsell.

35 – Myndigheterna har så svårt att få tillträde till den miljö där svartjobben sker, till exempel i hemmen. Svartarbetet är också ofta helt integrerat i det vita. Ett butiksbiträde kan till exempel jobba vitt under vardagarna, men få svart
40 betalning på lördagen. Vad som är vad är ofta väldigt svårt att urskilja.

Det finns forskare som beskriver svartjobb som ett slags smörjmedel, och menar att samhället i slutändan inte förlorar några pengar alls. Detta
45 eftersom svartjobben aldrig skulle ha utförts om de blivit beskattade på vanligt sätt. Förtjänsterna håller i gång konsumtionen och genererar vita jobb och skatteintäkter, heter det.

– Det där är ett dåligt argument. Det är som
50 att hävda att samhället tjänar på att någon stjäla dina värdesaker, säljer dem och köper varor och tjänster för pengarna, säger Lars Korsell.

Källa: ICA-kuriren 51-52/2002
Fredrik Kullberg

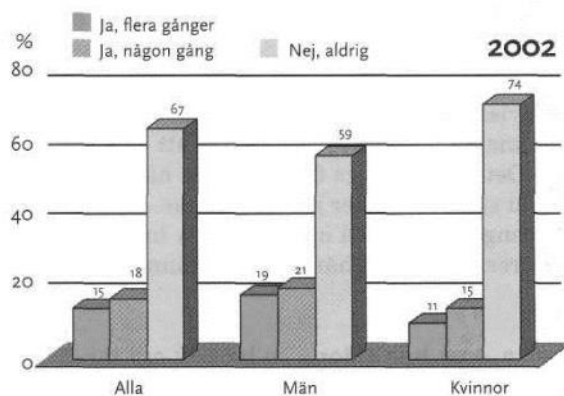
Var tredje anlitar svartjobbare

En tredjedel av svenskarna har någon gång anlitat svart arbetskraft. Det visar en opinionsundersökning som ICA-kuriren har gjort. Andelen har stigit dramatiskt på fem år.

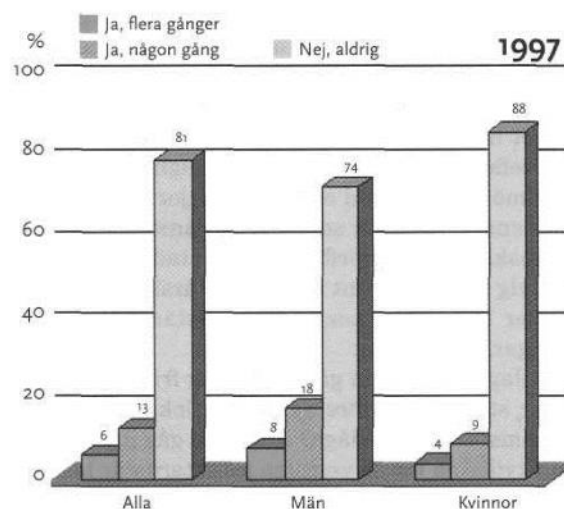
Vi lät Sifo fråga 1 000 svenskar från 15 år och uppåt om de betalat svarta pengar för att få hjälp av till exempel en hantverkare, städare eller fönsterputsare. En tredjedel, 33 procent, svarade ja. När Sifo ställde samma fråga för fem år sedan var bilden annorlunda. Då sade sig bara 19 procent av svenskarna ha anlitat svart arbetskraft.

Andelen som anlitar svartjobbare har ökat bland både män och kvinnor, i alla åldrar. Värst då som nu är män mellan 30 och 49 år. I årets undersökning säger över hälften av dem, 51 procent, att de betalat för svartjobb åtminstone någon gång.

Har du någon gång betalat svart för att få ett arbete utfört av t.ex. hantverkare, städare, fönsterputsare eller liknande?

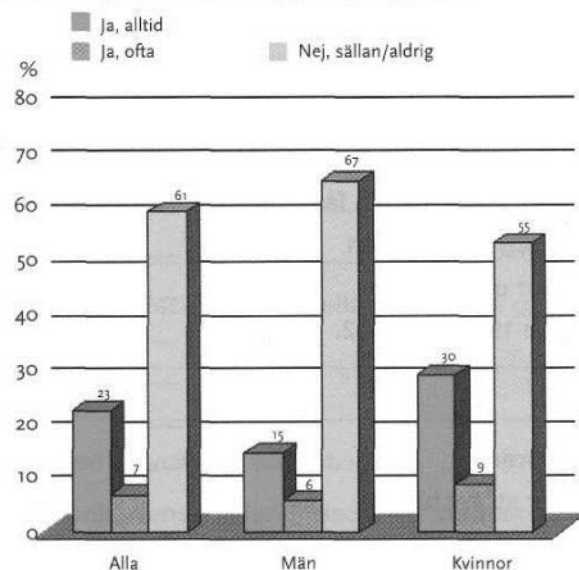

Källa: SIFO

Källa: SIFO

Brukar du få kvitto när du klipper dig hos frisören?

Källa: SIFO

60 % av de tillfrågade får sällan eller aldrig något kvitto hos frisören. Andelen är högst bland de manliga pensionärerna. Nästan alla, 82 procent, av männen över 65 år lämnar sin frisör utan kvitto i handen.

FAKTA

skattefusk

För några år sedan frågade Riksskatteverket ett slumpmässigt urval av företag om de är utsatta för konkurrenter i samma bransch som skattefuskar i stor utsträckning.

Andelen företag som svarade ja var störst i de här branscherna:

Frisör	64%	Bygg	37%
Städ	54%	Taxi	31%
Åkeri	43%	(Alla företag)	16%
Restaurang	38%		

Källa: RSV 1998

Vad tycker du?
Är det rätt att jobba svart?

LÄSFÖRSTÅELSE

Rätt eller fel?

Ta ställning till om nedanstående påståenden är rätt (= R) eller fel (= F).

- Ola lämnar alltid kvitto. _____
- Ola slår inte in alla summor på sin kassaapparat. _____
- Ola anser att han måste akta sig noga så att han inte blir upptäckt. _____
- Ola jobbar svart eftersom han tycker att skatten är för hög. _____
- Ola skäms när han berättar att han jobbar svart. _____
- Anita jobbar bara vitt eftersom hennes man försörjer henne. _____
- Stefan Lindblad genomskådar frisörföretagarna i Malmö genom att se på deras redovisade inkomster. _____
- Eftersom Sveriges frisörer jobbar svart förlorar staten cirka 35 miljoner kronor. _____
- Riksskatteverket uppskattar att staten förlorar skatteinkomster från de ca 80 miljarder kronor som svartjobbare omsätter i Sverige. _____
- Sven gör sig skyldig till försäkringsbedrägeri. _____
- Svens lön på restaurangen är 50:-/tim, och utöver det får han gratis mat. _____
- Sven jobbar svart med olika typer av jobb. _____

- 13 Sven tycker egentligen att han inte borde jobba svart. _____
- 14 Sven ursäktar sitt handlande med att det inom politiken och näringslivet förekommer tveksamma ekonomiska överenskommelser. _____
- 15 Maria jobbar svart precis som folk i hennes omgivning. _____
- 16 Folk som känner Maria uppskattar henne för hennes skötsamhet. _____
- 17 I relation till antalet personer som jobbar svart döms påfallande få. _____
- 18 Enligt Lars Korsell är det svårt att upptäcka folk som jobbar svart. _____
- 19 En del forskare anser att svartjobb kan vara bra för ekonomin. _____
- 20 De som betalat svart ökade med 14 % mellan åren 1997 och 2002. _____
- 21 Män betalade svart mer sällan än kvinnor år 2002. _____
- 22 Det är ovanligt att frisörer lämnar kvitto. _____
- 23 Äldre män bryr sig minst om att få kvitto hos frisören. _____
- 24 Konkurrensen mellan vita och svarta företagare är störst bland frisörer och städare. _____

ORDKUNSKAP

Välj rätt ord/uttryck!

Välj det ord/uttryck som passar i nedanstående meningar. Orden/uttrycken kan förekomma i flera meningar.

gå ihop
gå miste om
här och där

på sätt och vis
stå sig själv närmast
tack och lov

vara hart när omöjligt
vara en droppe i havet
åka dit

- 1 Man kan inte lita på att någon hjälper en i en konkurrenssituation. Var och en _____.
- 2 Per har sökt hundratals jobb, men det _____ att få något i hans bransch.
- 3 Anders var sen till jobbet i morse. _____ kom han fram i tid. Han hade ett viktigt möte direkt klockan åtta då han börjar sitt arbete.
- 4 I januari har man alltid många utgifter. Då är man tacksam för att man har en årsbudget. Annars hade ens ekonomi inte _____.
- 5 Ett bistånd på 0,1 % av BNP till de fattiga länderna _____.
- 6 För att få familjens ekonomi att _____ måste Ove extraknäcka på helgerna.
- 7 Det nya hårmodet börjar synas lite _____ på stan.

- 8 Om man _____ för fortkörning flera gånger riskerar man att förlora sitt körkort.
- 9 Vissa forskare påstår att det är bra för ett land att det finns folk som jobbar svart.
_____ har de kanske rätt.
- 10 Staten _____ skatteintäkter när folk jobbar svart, och de som jobbar svart _____ pensionspoäng, sjukpenning m.m.
- 11 Införandet av individuella löner är på gott och ont. Alla vill ha mer, och var och en _____.
- 12 Det _____ att få tag på biljetter till den populära teatern, men vi lyckades till slut.
- 13 Konkurrensen bland frisörer är stenhård. Många får sänka priset för att inte _____ sin fasta kundkrets.
- 14 En del påstår att det _____ att klara sig enbart på att jobba vitt.
- 15 Många ungdomar som går arbetslösa har inte varit med i facket, så deras arbetslöshetsersättning blir ganska låg. _____ har en del av dem föräldrar att låna pengar av.
- 16 Det man får som grundersättning när man blir arbetslös _____ om man varit van vid höga inkomster.
- 17 Att läsa upp sina gymnasiebetyg på Komvux är populärt bland ungdomar.
_____ är det bra, för då har de lättare att komma in på universitet och högskola. Det förlänger emellertid deras inträde på arbetsmarknaden vilket gör att staten _____ skatteintäkter.
- 18 Egoismen breder ut sig i samhället. Var och en _____.
- 19 Man kan _____ om man snattar i en affär.
- 20 Att endast köpa ett nummer av de hemlösas tidning Aluma _____ om man vill hjälpa de hemlösa.
- 21 _____ har Kerstin betalat in pengar till a-kassan under hela sitt arbetsliv. Dessutom har hon en privat arbetslöshetsförsäkring, så hon känner sig ganska trygg om hon skulle bli arbetslös.
- 22 De studenter som inte får tag på en bostad får bo lite _____ hos kompisar i början av sin studietid.
- 23 De som anlitar svart arbetskraft kan _____ för skattefusk.
- 24 Idag är många ungdomar bara visstidsanställda, så man kan _____ förstå att många av dem väntar länge med att bilda familj och skaffa barn.

- 25 Den ekonomiska brottsligheten ökar, men enligt statistiken är det ändå inte många personer som _____.
- 26 Var och en _____ när det gäller att klara sig ur en svår knipa.
- 27 Ibland _____ för arbetsgivarna att få tag på arbetskraft med rätt kompetens.
- 28 Ett enda bidrag till Cancerfonden _____, men om alla skänker en slant kan det vara till nytta.
- 29 En modersmålslärare jobbar ofta på olika skolor. Han/Hon jobbar lite _____.
- 30 Ungdomar som inte _____ för sina brott riskerar att fortsätta sin kriminella bana.

Skriv färdigt meningarna!

- 1 Om en frisör gör svarta klipp så _____

- 2 "För helsike" är ett lite mjukare uttryck än _____

- 3 En ålderstigen person är _____

- 4 I ett kassaskrin _____

- 5 Intäkter är detsamma som _____

- 6 Motsatsen till "ha dåligt samvete" är _____

- 7 Om man jobbar vitt så _____

- 8 En någorlunda fast kundkrets betyder _____

- 9 Om man behöver ett handtag så _____

- 10 En som jobbar i kallskänken _____

- 11 Om man är urförbannad så _____

- 12 Om man har ett drägligt boende så _____

- 13 Man kan säga att någon är korkad om _____

- 14 Om man skrattar till så _____

- 15 "Tack vare" är motsatsen till _____

- 16 "Chansen att lyckas" är motsatsen till _____

- 17 Om man gör ett slumpmässigt urval _____

- 18 En person som alltid roffar åt sig det bästa _____

Därför står du alltid i den långsammaste kön

B

LÄSFÖRSTÅELSE

Välj bland nedanstående ord och sätt in dem i rätt form i texten! Alla ord ska inte användas.

Verb

försena, hjälpa, löna sig, råka, stämma, uppfinna, uppleva, upptäcka, vinna

Substantiv

anklagelse, förnuft, glömska, klagomål, sömn

Adjektiv, adverb

dålig, het, i själva verket, ibland, kortare, lika, längst, nämligen, snarare, således, ännu, övrig

Konjunktioner, prepositioner

bakom, eftersom, framför, för att, så att, trots att

Nu har matematikerna äntligen ett svar på varför grannkön i snabbköpet alltid är den snabbaste. De vet också vad de ska göra åt det.

Det händer om och om igen. Du kan nästan känna dig förföljd. Med stor strategisk överblick har du ställt dig i den kortaste kön. Ändå slutar det med att du lämnar affären många och långa minuter senare än den som stod sist i den andra skenbart dubbelt så långa kön.

Köer är slöseri med tid. Men det finns faktiskt de som gör något åt det. Kö-teoretikerna är en liten grupp vetenskapsmän som försöker lösa några av matematikens största paradoxer.

Väntetid är ett säreget fenomen. Låt oss ta ett bra exempel. Bussarna kör var tionde minut. Hur länge ska man då i genomsnitt vänta på nästa buss? Med tio minuter mellan bussarna, hävdar den traditionella matematiken att man i genomsnitt får vänta i fem minuter. 1) _____ visserligen hela åtta minuter och andra gånger i två minuter, men i genomsnitt i fem minuter.

Men det 2) _____ inte. Kö-teoretikerna hävdar att du sannolikt får vänta i hela tio minuter. För bussarna påverkas av en uppsjö av faktorer. Folk med mycket bagage, folk som fumlar med pengarna eller en hel skolklass 3) _____ vissa bussar. Resultatet är att det aldrig är tio minuter mellan bussarna. De kommer snarare i stim med två eller flera bussar direkt efter varandra.

Redan i början av det här århundradet försökte dansken Agner Krarup Erlang att lösa just detta problem. Erlang arbetade för ett telefonbolag och försökte göra ett system som gjorde att kunderna skulle vänta kortast möjliga tid på att få tag på en växeltelefonist. Erlangs idéer föll i 4) _____ för en tid. Men under de senaste 20 åren har hans idéer fått upprättelse och har revolutionerat köerna i snabbköp, bussterminaler och postkontor.

Erlang utvecklade det så kallade kombinerade kö-systemet, där kunderna drar ett nummer 5) _____ de kan betjänas i turordning. Erlangs system betyder att det inte uppstår långsamma och snabba köer. Alla betjänas som om de stod i samma kö, även om det finns flera

kassor. Tidsåtgången hos den besvärliga kunden, som alla fasar för att stå 6) _____, fördelas över alla kunderna och inte bara de otursamma, som 7) _____ hamna i samma kö.

Men 1987 strödde amerikanska forskare malört i bägaren. I en artikel i den ansedda vetenskapliga tidskriften *Operations Research*, beskrev Michael Rothkopf från University of California och Paul Rech från San Francisco State University, varför Erlangs system inte nödvändigtvis är snabbare än flera självständiga köer. Faktiskt är många självständiga köer ofta snabbare än en sammanhängande kö. Och orsakerna kan inte beskrivas matematiskt.

För det första står folk inte kvar i sina köer. De snabba byter från kö till kö, om det ser ut som om de 8) _____ tid. Köpiraterna förkortar faktiskt väntetiden för alla, eftersom deras anarkistiska rörelser i slutändan blir en flexibel modell av Erlangs system.

Men psykologiska förhållanden spelar också in. De två amerikanska undersökningarna visar nämligen, att de anställda får 9) _____ samvete om en besvärlig kund medför att kön blir extra lång. Och då arbetar de snabbare.

Richard Larson från Massachusetts Institute of Technology använder köpsykologin till att lösa praktiska problem. Alla de 10) _____ känslor som väller upp när vi tvingas köa är Larsons utgångspunkt. Vi hatar att någon går förbi oss och vi hatar att slösa bort tid.

Larson tar bagagehanteringen på Houstons flygplats som exempel. Här klagade passagerarna alltid över att de fick vänta så länge på sitt bagage. Ledningen anställde en massa extrapersonal och pressade ner väntetiderna till åtta minuter. Men 11) _____ fortsatte att strömma in.

Så inkallades en kö-teoretiker. Han studerade passagerarna och 12) _____ det verkliga problemet. Resenärer som bara hade handbagage behövde inte vänta. Så de störtade ut till taxibilarna utanför terminalen och försvann iväg. 13) _____ passagerare som avundsjuka tvingades stå kvar vid bagagebanden upplevde väntetiden på åtta minuter som en evighet.

Därför gjorde flygplatsens ledning om systemet. I stället för att kalla in mer extrapersonal skapade de förseningar med flit. De såg till att bagaget hamnade på banden

14) _____ bort, så att resenärerna måste gå långa vägar för att få tag i sina väskor. Väntetiden fortsatte att ligga på åtta minuter. Men det 15) _____ inte längre som så långt, eftersom passagerarna fick gå i stället för att stå och trampa på samma ställe.

Larsons teorier har också prövats av Londons bussbolag. Här ansåg folk att de fick vänta i genomsnitt i tolv minuter på bussen. 16) _____ var den genomsnittliga väntetiden inte mer än fem minuter.

Så installerades små sändare i bussarna som stod i förbindelse med elektroniska skyltar vid hållplatserna. På dem kunde de köande fortlöpande få information om när bussen skulle komma. En uppföljande undersökning visade att folk nu bedömde att väntetiden förkortats till åtta och en halv minut, 17) _____ vägarbeten i området gjorde att bussarna var mer försenade än någonsin.

De främsta experterna på att få folk att känna att de inte kastar bort sin tid i köer, är personalen på nöjesfält.

De lurar både hjärnan och ögonen hos besökarna. Så även om 18) _____ säger att kön är oändlig, så ser inte ögonen detta. För genom att låta kön gå i serpentiner, ser den kortare ut. Sådana ringlande köer finns på alla nöjesfält.

Och samtidigt är attraktionen, exempelvis berg-och-dalbanan, utformad så att de köande hela tiden kan se dem som lämnar banan efter ett åk. Då pirrar förväntan i magen och kötiden känns 19) _____.

Väntans glädje är överhuvudtaget kö-teorins största paradox. Undersökningar visar

- 5 20) _____, att folk inte har lika roligt på ett halvfullt nöjesfält utan köer, som på ett där köerna är 15–20 minuter långa.

Matematik och psykologi är 21) _____ den blandning som räddar dig från att löpa amok inne på det överfyllda postkontoret.

Källa: Natur & Vetenskap 1997
Bo Öksnebjerg

ORDKUNSKAP

Välj rätt alternativ!

- 1 Den här frukten har *en säregen smak*.
 - a) en äcklig smak
 - b) en speciell smak
 - c) en söt smak
 - d) en sur smak
- 2 Kön är *skenbart lång*.
 - a) inte så lång
 - b) knappt så lång som vanligt
 - c) inte alls lika lång som vanligt
 - d) inte så lång som den verkar
- 3 *Det är slöseri med tid att titta på TV.*
 - a) Man kastar bort tid på att
 - b) Det är väl använd tid att
 - c) Man sparar tid genom att
 - d) Det går åt mycket tid att
- 4 Det som har hänt har hänt. *Det är inget att göra något åt.*
 - a) Man kan inte göra något för att få det ogjort.
 - b) Man har inte gjort någonting.
 - c) Man vet inte vad man ska göra.
 - d) Man tror nog att man kan göra något.
- 5 *Det finns en uppsjö av tidningar att välja på.*
 - a) Det finns måttligt med tidningar
 - b) Det finns tillräckligt med tidningar
 - c) Det finns en stor mängd tidningar
 - d) Det finns färre och färre tidningar
- 6 På bussen stod en man *som fumlade med pengarna*.
 - a) som försökte slippa betala
 - b) som hade tappat pengarna
 - c) som inte hade tagit upp pengarna
 - d) som försökte få fram pengarna

- 7 Bussarna *kommer i stim* på stora busshållplatser.
- a) kommer många på en gång
 - b) kommer med långa mellanrum
 - c) kommer hela tiden
 - d) kommer med försening
- 8 Efter några år *hade historien fallit i glömska*.
- a) hade historien upprepats för att inte bli glömd
 - b) hade man glömt historien
 - b) hade man berättat historien om och om igen
 - c) hade de som glömt historien velat höra den igen
- 9 *Kalle har nu fått upprättelse* för sina idéer.
- a) Kalle har nu fått betalt
 - b) Kalle har nu blivit kritiserad
 - c) Kalle har nu erkänts
 - d) Kalle har nu fått sparken
- 10 *Tidsåtgången för att köra den här vägen är fyra timmar*.
- a) Vi slösar bort fyra timmar på att köra den här vägen.
 - b) Man behöver drygt fyra timmar för att köra den här vägen.
 - c) Det går åt fyra timmar att köra den här vägen.
 - d) Man kan spara fyra timmar på att köra den här vägen.
- 11 *Jag fasar för att möta den förrymde fången*.
- a) Jag är livrädd för att
 - b) Jag oroar mig inte så mycket för att
 - c) Jag orkar inte
 - d) Jag är vansinnigt intresserad av att
- 12 *De otursamma* behöver man inte vara avundsjuk på.
- a) De som har ständig tur
 - b) De som ibland har tur
 - c) De som alltid har otur
 - d) De som fasar för otur
- 13 Om man *strör malört i bägaren för någon*
- a) så höjer man bägaren för någon.
 - b) så förstör man glädjen för någon.
 - c) så önskar man någon lycka till.
 - d) så vill man dricka tillsammans med någon.
- 14 Hasse prenumererar på *en ansedd tidning*.
- a) en populär tidning
 - b) en respekterad tidning
 - c) en medicinsk tidning
 - d) en beryktad tidning
- 15 När man ska anställa en person i en affär *så spelar kanske utseendet in*.
- a) så tänker man bara på utseendet
 - b) så bryr man sig inte så mycket om utseendet
 - c) så har utseendet en viss betydelse
 - d) så fasar man för hur personen ser ut

- 16 *Oskar tog Malmö som utgångspunkt* för att berätta om utvecklingen från industristad till tjänstestad.
- a) Oskar valde att bosätta sig i Malmö
 - b) Oskar tog Malmö som exempel
 - c) Oskar startade sin resa i Malmö
 - d) Oskar åkte direkt till Malmö
- 17 *Det finns många klagomål på* att bussarna ofta är försenade.
- a) Många drar sig för att klaga på
 - b) Många slipper klaga på
 - c) Många väntar med att klaga på
 - d) Många hör av sig för att klaga på
- 18 *Anton bråkade med Elin med flit.*
- a) Anton brukade ringa flitigt till Elin.
 - b) Anton ville alltid vara flitigare än Elin.
 - c) Anton bråkade med Elin med avsikt.
 - d) Anton orkade inte bråka mer med Elin.
- 19 Om man står och trampar på en fläck
- a) så flyttar man sig snart.
 - b) så står man på samma plats.
 - c) så vågar man inte trampa någon.
 - d) så har man ont i benen.
- 20 De köande *fick fortlöpande information.*
- a) fick tidvis information
 - b) fick vederhäftig information
 - c) fick information hela tiden
 - d) fick information så snabbt som möjligt
- 21 Det kan faktiskt hända *att en passagerare löper amok på bussen.*
- a) att en passagerare får ett raseriutbrott på bussen
 - b) att en passagerare rasar ihop på bussen
 - c) att en passagerare tar kontroll över bussen
 - d) att en passagerare uppträder på bussen
- 22 Om det pirrar i magen
- a) så är man tokig.
 - b) så är man ledsen.
 - c) så är man galen.
 - d) så är man nervös.

Svara på frågorna!

- 1 Vad anser du vara slöseri med tid? _____

- 2 Var kan man hitta en säregen natur? Ge exempel! _____

- 3 Var kan man hitta en uppsjö av böcker att välja på? _____

- 4 Vad kan anledningen vara till att man står och fumlar med nyckeln till sin port?

- 5 Vad kan man göra för att minnet av en person inte ska falla i glömska? _____

- 6 Ibland kan fångar få upprättelse. Vad kan det bero på? _____

- 7 Nämn något du fasar för just nu. _____

- 8 Hur mycket spelar åldern in när man söker ett jobb idag? Vad tror du? _____

- 9 Vad gör du för att få fortlöpande information om vad som händer i världen? _____

- 10 Hur uppträder en person som löper amok? _____

Vår civilisation bygger på pengar

I årtusenden bytte människor till sig de varor som de inte själva producerade. För 5 000 år sedan flyttade emellertid mesopotamierna i det nuvarande Irak samman i världens största stadssamhälle. Därmed uppstod för första gången i historien behov av att göra upp om alltings värde enligt en måttstock: pengar. Från det ögonblick de små metallbitarna dök upp på historiens scen, förändrade de världen i grunden.

På väg till marknaden försäkras sig kvinnan om att hon har något att köpa för. Hon vänder sig mot dragkärran och räknar: sex höns, 40 kilo korn, en rulle vävt tyg och fyra lammskinn. Det skulle hon kunna få en kalv för – och kanske blir det lite över till en kruka doftande olja. Det vill säga om kreaturshandlaren ger henne några "bytespengar" som parfymhandlaren tar emot. Hon kan _ 1 _ aldrig vara säker på vilken betalning affärsmännen vill ha.

Situationen är lindrigt sagt opraktisk _ 2 _ den stackars kvinnan – men så gestaltade sig vardagen för människorna i det forna Mesopotamien. För första gången i mänsklighetens historia hade folk flyttat så nära varandra att ingen längre behövde vara självförsörjande i allt. Det var makthavarnas _ 3 _ enorma religiösa byggnadsverk som hade skapat världens första stadssamhälle. Omkring 3 500 f.Kr., innan egyptierna över huvud taget hade börjat tänka på sina pyramider, släpade de första arbetslagen stora stenar över Mesopotamiens slätter och _ 4 _ dem till pyramider med platta toppar, de så kallade zigguraterna.

Varor i tusental

För att utföra arbetet – och sköta de uppgifter som följde i kölvattnet på de enorma byggena – blev människor tvungna att lämna sina lugna _ 5 _ bondeliv och flytta in till centrum. Här blev de murare, snickare, möbelsnickare, vävare och mycket annat. Med tusentals människor och ett myller av olika hantverk _ 6 _ en dittills okänd mångfald av varor på en enda plats: honung, fjärrmjölk, ull, kläder, rep, tyg, mattor, sängar, parfym och metaller bjöds ut på stadens marknad. Den traditionella byteshandeln, som var det sätt på vilket människor hade handlat varor med varandra under årtusenden, blev plötsligt oöverskådlig – för hur sätter man ett pris, när så många varors värde skall sättas _ 7 _ varandra? Uppstår det brist på korn, stiger priset, och det inverkar på hur mycket honung eller parfym skall kosta. Utan ett penningssystem skulle en stads ekonomi vara rena kaoset.

Pengar från 2 500 f.Kr.

Silver – ett högt värderat material till smycken och ornamenter – blev den universella värdemätaren, som _ 8 _ mesopotamiernas vardag. Fördelen med silvret var att förråden var i stort sett de samma år för år, och _ 9 _ behöll metallen ett fast värde. Och inte minst: några gram silver var mycket lättare att bära på än sex höns, 40 kilo spannmål, en rulle vävt tyg och fyra lammskinn. Exakt när mesopotamierna började betala med silver, är arkeologerna inte helt säkra på. De vet emellertid att det utan tvekan fanns silver _ 10 _ som pengar omkring år 2 500 f.Kr. Mesopotamierna hade utvecklat skrivkonsten från omkring 3 000 f.Kr., och det var just behovet av att _ 11 _ räkenskaper som fick dem att börja konstruera de första skrivtecknen. Ända från de tidigast kända texterna är rikedomar – silver och guld – ett återkommande ämne.

En av de äldsta skriftliga källor som direkt _ 12 _ betalning med pengar är en lertavla från cirka 1 800 f.Kr. Den skrevs på order av en mycket förmögen prästinna, som ville _ 13 _ en bit jord med hjälp av en dyrbar silverring hon hade ärvt. Ringens värde motsvarade fem års lön för en vanlig arbetare.

Det är _ 14 _ långt mellan de arkeologiska fynden av tidiga pengar. Precis som dagens människor var forna tiders människor inte så _ 15 _ att kasta sina betalningsmedel i soporna till gagn för senare tiders arkeologer. Man har dock funnit tillräckligt för att veta att mesopotamiernas pengar hade formen av bland annat tackor och stavar.

Spiralpengar

Silvrets form spelade inte så stor roll; det var vikten som bestämde _ 16 _ . En karaktäristisk form som dock går igen i flera fynd, är spiralringar, som man tycks ha klippt av mindre belopp från. Den mesopotamiska myntenheten hette shekel, och utgjorde cirka 85 gram silver. Arkeologerna har hittat spiralringar med värde från en tolfedel till

(Texten fortsätter på s. 78.)

LÄSFÖRSTÅELSE (1)

Markera det alternativ som passar till luckorna på föregående sida.

1 a) åtminstone
b) verkligen
c) nämligen
d) dessutom	7 a) i samband med
b) i motsats till
c) i anslutning till
d) i förhållande till	13 a) förbättra
b) förvärva
c) odla upp
d) hyra ut
2 a) till
b) hos
c) med
d) för	8 a) underlättade
b) hindrade
c) förstörde
d) utgjorde	14 a) alltså
b) nämligen
c) dock
d) följaktligen
3 a) fruktan för att bygga
b) ambitioner att bygga
c) krav att bygga
d) olust inför att bygga	9 a) sannolikt
b) för övrigt
c) därför
d) tydligen	15 a) rädda för
b) pressade
c) motvilliga
d) benägna
4 a) reste
b) satte
c) placerade
d) höjde	10 a) i gång
b) i rörelse
c) i omlopp
d) i omgångar	16 a) värdet
b) utseendet
c) innehållet
d) användningen
5 a) självklara
b) otillräckliga
c) självförsörjande
d) märkliga	11 a) göra
b) räkna
c) utföra
d) föra	
6 a) upptäcktes
b) uppfanns
c) uppstod
d) uppkallades	12 a) nämner
b) behöver
c) önskar
d) kräver	

60 shekler. Det är just en sådan ring som lertavlan syftar på.

Skatter och räntor

Hade man _ 17 _ shekler, kunde man köpa allt från spannmål till arbetskraft. En arbetare kostade en shekel i månaden, och en slav gick att köpa för mellan tio och tjugo shekler. Shekeln var alltså i första hand överklassens betalningsmedel. _ 18 _ använde koppar, bly, tenn eller korn, dåtidens småmynt.

Förutom att underlätta handeln på marknadsplatsen öppnade shekeln också en massa nya möjligheter för statsmakten. Den gjorde det bland annat lättare att _ 19 _ olika bötesbelopp. Enligt staden Eshnunnas lagbok, som härrör från cirka 2 000 f.Kr., skulle den som till exempel slog någon annan i ansiktet betala tio shekler i böter. Penningekonomin gjorde också skatteindrivningen effektivare. Nu kunde kungen utan problem _ 20 _ med ett par procent om året – det hade vållat större huvudbry om undersåtarna betalade in natura. Och i motsats till skatteintäkter i form av till exempel spannmål kunde silvret läggas i skattkistan för sämre tider.

Genom att ta in skatterna i shekler kvalitetsstämplade staten samtidigt silver som betalningsmedel i samhället. Pengarna _ 21 _ också ett nytt affärsområde att blomstra: låneverksamhet. Shekler var som gjorda för att ingå i uträkningar, och penningutlånarna beräknade ränta och räntors ränta _ 22 _ som bidrog till att sätta igång den matematiska vetenskapen. En mesopotamisk kung, Hammurabi, måste dock ha ansett att långivningen med tiden tog överhand. I varje fall utfärdade han omkring 1 800 f.Kr. ett dekret om att ingen fick trälbinda någon i mer än tre år på grund av skuld.

Arbetslivet förändras

Fördelarna med silver som betalningsmedel var så stora att andra kulturer snabbt tog det till sig. _ 23 _ hade man använt vin, olivolja, linne eller andra produkter som lokala värdemätare – varor som höll sig länge och var lätta att dela. Med silver fick man en dominerande valuta, som alla affärsmän tog emot. Det skapade grunden för en mycket större _ 24 _ handel mellan befolkningarna i hela Mellanöstern. Omkring 1 500 f.Kr. hade silver spritt sig som ett accepterat betalningsmedel i bland annat Syrien och Egypten och hos kustbefolkningarna runt östra Medelhavet.

Silver var dock mer än bara ett praktiskt sätt att betala på – det _ 25 _ en helt ny livsform i de områden där det kom i omlopp. Plötsligt var

människor inte längre beroende av att producera allting själva, och något så modernt som olika karriärvägar blev möjligt för den tidens tonåringar. Hela städer specialiserade sig på att producera vissa varor, som resande handelsmän köpte upp och sålde på fjärran belägna marknader. _ 26 _ ett ökat välbefinnande hade uppstått.

De första mynten

Silvret var emellertid ännu inte pengar i modern _ 27 _ . För det första fanns det i ett otal former, så köpmännen kunde aldrig vara säkra på att det silver de tog emot för sina varor, inte hade blandats med billigare metaller. För det andra var det besvärligt att silvret skulle vägas upp vid varje affär – även detta innebar en möjlighet till _ 28 _ .

En del av Mesopotamiens kungar försökte stoppa fusk genom att sätta sina sigill på de vikter som silvret vägdes med. Det löste _ 29 _ inte problemet med orena metaller. Andra kungar försökte garantera både vikt och innehåll: arkeologerna har hittat tygförpackningar med silver, som är förslutna med officiella sigill.

Det blev det lilla kungadömet Lydien i nuvarande Turkiet, som cirka år 600 f.Kr. kom på den lösning som verkar så självklar idag. Lydierna satte _ 30 _ den officiella stämpeln direkt på varje bit av noggrant uppvägd metall – världens första mynt hade sett dagens ljus.

Idén utvecklades möjligen från de medaljer som den lydiske kungen brukade _ 31 _ sina legotrupper med.

Pengarnas segertåg

De tidigaste lydiska mynten tillverkades av en naturligt förekommande blandning av silver och guld och _ 32 _ med bilder av lejon och andra djur, sannolikt sigill tillhörande prominenta ledare.

Lydierna nöjde sig inte med att prägla mynt till överklassen, _ 33 _ utvecklade ett komplett penningssystem med småmynt, som bara hade ett mikroskopiskt innehåll av ädla metaller.

Idén fick snabbt _ 34 _ i de omkringliggande grekiska stadsstaterna, som under de nästa årtiondena började göra egna mynt. Dessa mynt präglade med grekiska gudar blev grundstenar i fundamentet till västerlandets civilisation. Köpmän hade dem med sig, när grekerna grundade kolonier från Sicilien till Spanien.

De nya pengarna gjorde det möjligt för människor att utbyta varor med varandra i en hittills okänd _ 35 _ och banade väg för arbetsspecialisering – förutsättningen för ett modernt samhälle.

Källa: *Illustrerad Vetenskap* 6/1999
Birgitte Svennevig

LÄSFÖRSTÅELSE (2)

Markera det alternativ som passar till luckorna på föregående sida.

17 a) ont om
b) nog med
c) användning av
d) brist på	23 a) Nyss
b) Så småningom
c) Äntligen
d) Hittills	30 a) verkligen
b) sannolikt
c) helt enkelt
d) troligen
18 a) Alla män
b) Varje människa
c) Alla kvinnor
d) Gemene man	24 a) unik
b) gemensam
c) konkurrerande
d) ansvarslös	31 a) förgöra
b) belöna
c) skrämman bort
d) straffa
19 a) få
b) använda
c) kräva in
d) betala ut	25 a) förstörde
b) gav upphov till
c) avslutade
d) hade sitt ursprung i	32 a) monterades
b) präglades
c) avbildades
d) förvarades
20 a) låta skatterna stiga
b) hoppas att skatterna skulle stiga
c) förbjuda att skatterna steg
d) se skatterna stiga	26 a) Risken för
b) Förutsättningen för
c) Kostnaderna för
d) Metoden för	33 a) och
b) samt
c) men
d) utan
21 a) hindrade
b) fick
c) förmådde
d) lät	27 a) tanke
b) tillvaro
c) tro
d) mening	34 a) fotfäste
b) klartecken
c) sin förklaring
d) motstånd
22 a) i en storlek
b) i ett antal
c) i en omfattning
d) i ett verk	28 a) eftertanke
b) intäkter
c) bedrägeri
d) produktion	35 a) storlek
b) begränsning
c) tradition
d) omfattning
	29 a) dock
b) dessutom
c) för övrigt
d) nämligen	

Världens första pengar

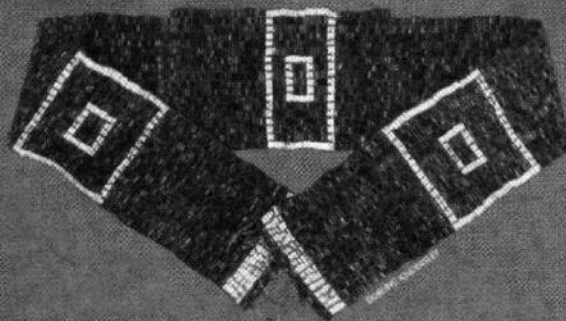
Människor har i alla tider bytt till sig varor. I alla samhällen har vissa varor, till exempel särskilt eftertraktade prydnadsföremål och lyxföremål eller direkta livsnödvändigheter, fungerat som ett slags universell värdeskala – världens första pengar.

I den mikronesiska övärlden har befolkningen traditionellt använt stora stenar som betalning. På Fijiöarna har valfänder använts som brudpengar – förutom det penningvärde de representerade var de samtidigt en form av förlovningsring.

Fiji

De nordamerikanska indianerna betalade med pärlor av musselskal, ofta ihopsydda till bälten, kallade wampums. Dessa användes även som betalningsmedel av de brittiska nybyggarna.

Nordamerika

Mexico

Inkafolket och aztekerna använde symboliska kopparmynt och kakaoböner som betalning. De spanska erövrarna tillverkade mynt av landets rika guld- och silverförekomster.

Pengar formade världen

När människan uppfann pengarna, startade hon en utveckling som har format vår tillvaro sedan dess.

Arbetet specialiseras

När mesopotamierna flyttade ihop i städer runt de stora tempelbyggena, exploderade tillgången på varor på en enda plats. Med silver som betalningsmedel blev det möjligt att handla inbördes i hittills okänd omfattning. Därmed var man inte längre beroende av att producera allting själv, och det banade väg för en specialisering av arbetet.

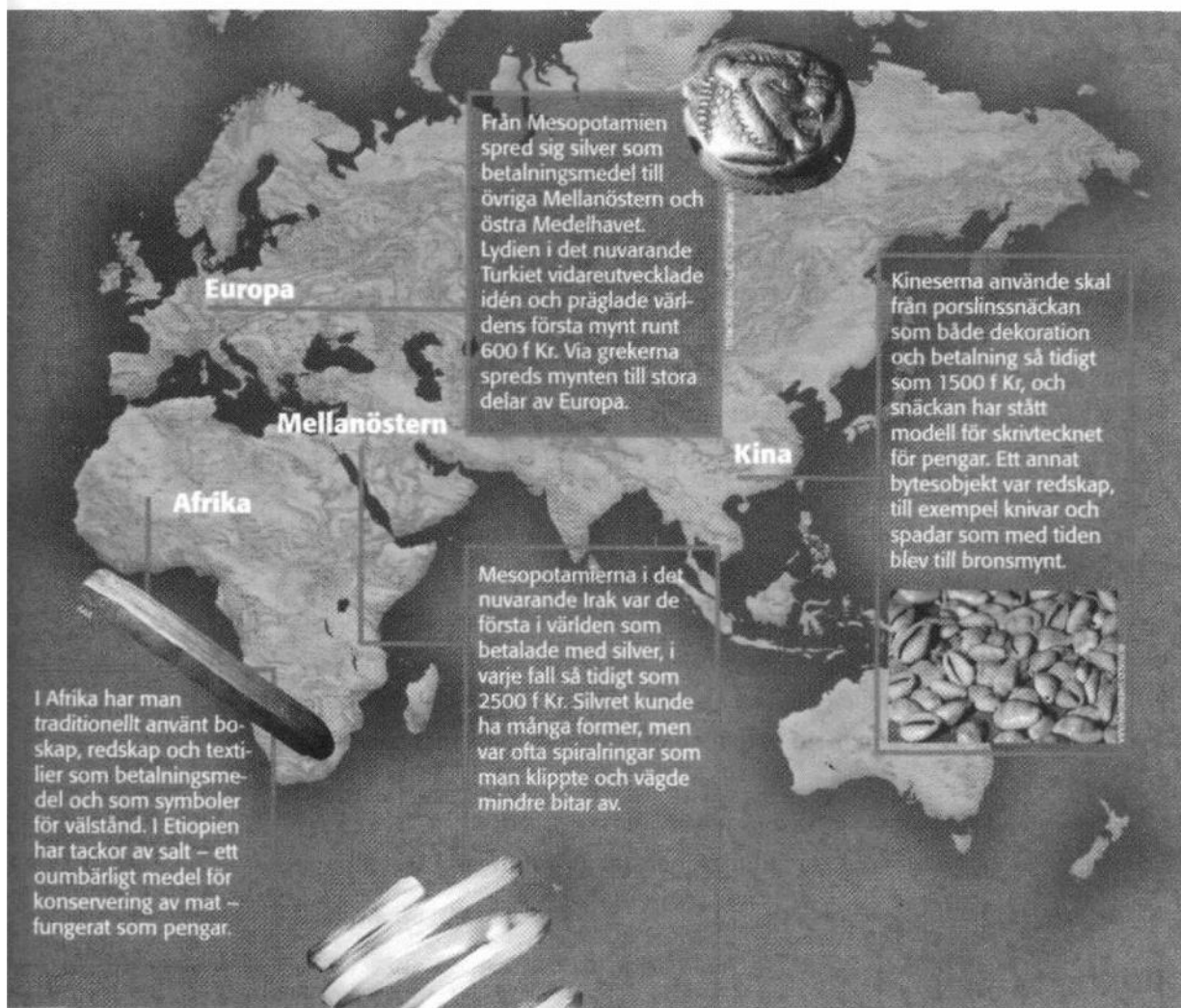
Skriftspråk och matematik

Kilskriften uppfanns för att föra räkning över varor, men de enkla symbolerna

utvecklades med tiden till ett komplett skriftspråk. Pengarna satte även igång den matematiska vetenskapen. För att lättare kunna räkna ut räntor började man använda logaritmer och exponentialräkning.

Handel och välstånd

Genom handel spred sig silver som betalningsmedel till hela Mellanöstern och Medelhavsområdet. Hittills hade man använt till exempel vin, olivolja och linne som lokal måttstock, men med silver fick man en valuta som alla tog emot, vilket gjorde det lätt att handla med köpmän som köpte och sålde från hamn till hamn. Hela städer kunde nu specialisera sig på att producera de varor som de var bäst på – det skapade grunden för större välstånd.

Europa

Mellanöstern

Afrika

Kina

Från Mesopotamien spred sig silver som betalningsmedel till övriga Mellanöstern och östra Medelhavet. Lydien i det nuvarande Turkiet vidareutvecklade idén och präglade världens första mynt runt 600 f Kr. Via grekerna spreds mynten till stora delar av Europa.

Kineserna använde skal från porslinsnäckan som både dekoration och betalning så tidigt som 1500 f Kr, och snäckan har stått modell för skrivtecknet för pengar. Ett annat bytesobjekt var redskap, till exempel knivar och spadar som med tiden blev till bronsmynt.

Mesopotamierna i det nuvarande Irak var de första i världen som betalade med silver, i varje fall så tidigt som 2500 f Kr. Silvret kunde ha många former, men var ofta spiralringar som man klippte och vägde mindre bitar av.

I Afrika har man traditionellt använt boskap, redskap och textilier som betalningsmedel och som symboler för välstånd. I Etiopien har tackor av salt – ett oundgängligt medel för konservering av mat – fungerat som pengar.

Statsmakten stärks

Den lokale regenten garanterade pengarnas värde och tjänade samtidigt bra på att ha monopol på utgivningen av pengar. Pengarna gjorde också skatteindrivningen effektivare och bidrog till att hålla ihop de stora imperierna. Romarna förstod även att utnyttja propagandavärdet: mynten gjorde kejsarens profil känd även i avlägsna provinser.

På 900-talet började kineserna deponera de tunga metallmynten hos köpmännen. Som bevis fick de en underskriven kvittering – och det blev de första sedlarna. I Europa var det Sverige som satte de första tryckta papperspengarna i omlopp 1661.

LÄSFÖRSTÅELSE (3)

(s. 80–81)

Rätt eller fel?

Ta ställning till om följande påståenden är rätt (= R) eller (= F).

- 1 På Fijiöarna fick de kvinnor som skulle gifta sig breda förlovningsringar av guld. _____
- 2 Wampums var en sorts skor som tjänade som betalningsmedel bland Nordamerikas indianer. _____
- 3 Inkafolket och aztekerna använde bl.a. kakaoböner som betalningsmedel. _____
- 4 Salt har ansetts så värdefullt att det använts som betalningsmedel. _____
- 5 Det folk som bodde i nuvarande Irak omkring 2 500 f.Kr. var troligen de första som betalade med silver. _____
- 6 Världens första silvermynt antas ha präglats omkring 600 f.Kr. _____
- 7 Kineserna saknar skrivtecken för ordet "pengar". _____
- 8 Användningen av pengar som betalningsmedel banade väg för människor att specialisera sig inom vissa yrkesområden. _____
- 9 Kilskriften var ursprungligen avsedd som ett hjälpmedel för att föra räkenskaper. _____
- 10 Användningen av pengar som betalningsmedel hjälpte till att hålla ihop dåtidens stora imperier. _____
- 11 Det var bland kineserna som de första sedlarna uppstod. _____
- 12 Sverige var ett föregångsland i Europa när det gäller att trycka sedlar. _____

ORDKUNSKAP

Välj rätt ord!

Välj rätt ord och skriv dem i rätt form. Alla ord ska inte användas.

bedrägeri	förvärva	myller	underlätta
belägen	ge upphov till	ett otal	välla huvudbry
benägen	gemene man	oöverskådlig	ta överhand
forn	häröra från	prominent	utfärda
försluten	intäkt	släpa	

- 1 – Hur gammalt är det här smycket? – Jag tror att det _____ vikingatiden.
- 2 Något som _____ för många studenter är att få ekonomin att gå ihop.
- 3 Nästa vecka ska Matildas klass ordna en loppmarknad från vilken _____ oavkortat ska gå till en gemensam resa till Tivoli i Köpenhamn.
- 4 Lille Elias var trött men ville inte sova. Tröttheten _____ så småningom _____, så han somnade på golvet bland sina leksaker.

- 5 – Även om jag sagt det _____ gånger måste jag tydligen upprepa att ni måste stänga av era mobiltelefoner under lektionen, sa magister Ekblad irriterat.
- 6 Frågan om homosexuellas rätt att adoptera barn har _____ många debatter och diskussioner.
- 7 Genom arkeologernas arbete har vi fått reda på mycket om _____ tiders samhällen och människor.
- 8 Varje år kommer ett antal nobelpristagare till Stockholm, och det är tradition att dessa _____ personer får ta emot sina pris ur kungens hand.
- 9 Samtidigt som all modern teknik kan stressa oss _____ den livet för oss på många sätt.
- 10 Kalle är mycket glad och stolt över att han har lyckats _____ det konstverk som han alltid velat ha.
- 11 – Jag vet inte vad jag ska tro om en eventuell klimatförändring, sa Kajsa. Men jag är _____ att hålla med dem som anser att alla utsläpp från industrier och motorfordon bidrar till att klimatet förändras, fortsatte hon.
- 12 Slott och palats har aldrig varit bostäder för _____ utan endast för personer med makt och rikedom.
- 13 Den nya högskolan i vår stad är _____ nära Västra Hamnen.
- 14 Fröken Olssons testamente hittades i ett _____ kuvert bland böckerna i hennes bokhylla.
- 15 Meteorologerna _____ en stormvarning för hela södra Sverige för en tid sedan vilket i högsta grad var befogat.

Olika barn leka bäst

LÄSFÖRSTÅELSE

Nedanstående bisatser (A–L) är borttagna ur texten. Sätt tillbaka dem på rätt plats.

- A när en förälder gömmer sig bakom ett skynke och tittar fram ett ögonblick senare.
- B genom att man klättrar upp i trädens översta grenar eller hoppar från isflak till isflak.
- C så att barnen inte kan klättra upp.
- D medan psykoanalytikern Sigmund Freud ansåg att barn använder leken till att dämpa sin ångest.
- E medan flickorna skickades ut för att klättra i träd.
- F än man hittills trott.
- G innan de slutar leka.
- H utan att leka med varandra.
- I även om det för en utomstående ibland kan verka nog så allvarligt.
- J om de över huvud taget skall kunna hoppas på att få vara med i leken.
- K där man kan leka utan inblandning från de vuxna.
- L efter hand som de blir äldre

De senaste åren har intresset för barns lek ökat enormt. Nya psykologiska undersökningar visar en mycket komplex bild av lekarnas värld. Lek är inte bara idyll – maktkamp och könsroller spökar hela tiden i kulisserna.

15 Barn leker från det att de är små. I lekens värld kan vi vuxna inte riktigt vara med. "Så bra de leker tillsammans", säger vi. Men vi glömmer ofta att barns lek också har tuffare sidor. Slut-

20 satserna av de senaste undersökningarna av barns lek är att lekens psykologi är mycket mer invecklad 1) _____. Lek är rolig, men den har samtidigt en tuff social funktion.

Innan en lek över huvud taget kommer igång, kan deltagarna till exempel gräla länge om vem som skall bestämma och vem som över huvud

15 taget får vara med. Dessa gräl och maktkamper är en viktig men ofrånkomlig del av leken. Syftet är att upprätta en rangordning, där vissa barn får finna sig i att få en underordnad roll. Vissa barn är till exempel alltid hänvisade till att

20 agera baby eller hund, 2) _____. De hålls hela tiden kort av de barn som har makt och hög status i gruppen.

Lekens oskrivna regler

Barn börjar leka redan som spädbarn. De slår

med en skallra på sängens spjälor bara för att ljudet roar dem. Eller så kluckar de av skratt, 3) _____. Redan vid ett och ett halvt års ålder kan barn leka symboliska lekar. Lekar, där en liten

5 bit papper till exempel skall föreställa ett plåster. "Nämen oj, har du slagit dig", säger den vuxne och sätter – lätt road – en bit låtsasplåster på barnets arm. Något senare börjar barn leka parallellt, som det kallas, när två eller flera barn

10 leker samma sak, fast 4) _____.

Lekens sociala sida framträder tydligt, när barn är 2–3 år. Då börjar de leka tillsammans, och 5) _____, intar gemensamma rollekar en allt större plats, lekar där man låtsas: "Vi sade ju precis att du var rövare och jag var polis", är normalt under denna lekfas. Barn talar ofta i

15 imperfekt, när de planerar dessa lekar. Det sker i fullständigt samförstånd. De har ett slags inbördes kod, som berättar för de andra barnen att det bara är lek. Leenden och skratt tjänar samma syfte. Genom att skratta och le berättar barnen för varandra att det här bara är lek –

20

6) _____. Trots att barn ofta är helt uppslukade av en lek, vet de mycket väl att de leker. Vid tre års ålder kan barn skilja klart mellan lek och icke-lek.

- 5 Under leken jonglerar barn obesvärat med tid och rum. De kan mycket väl låta en grupp vikingar avfira laserkanoner och missiler eller låta köksbordet tjänstgöra som öde ö i Söderhavet. Däremot kräver de att alla lekens deltagare följer
10 de oskrivna reglerna, annars upplöses leken snabbt.

Flickor pratar, pojkar slåss

- Könsrollerna är skarpt definierade. Små pojkar och små flickor leker ofta tillsammans, men från
15 ungefär fem års ålder är könsuppdelningen klart uttalad. Då leker pojkar nästan bara med pojkar och flickor i stort sett bara med andra flickor.

- Lekarna är mycket olika. Pojkar bråkar och skriker, knuffas och brottas och rusar runt på ett
20 stort område. De har mycket fysisk kontakt med varandra, men kontakten är i regel ganska kortvarig. Flickorna å sin sida leker helst på en mindre, avgränsad yta, gärna i närheten av vuxna och som regel i mindre grupper än pojkar.
25 Deras lek är mer stillasittande, och de pratar mycket med varandra under leken.

För ett par årtionden sedan lade föräldrar, lärare och pedagoger ner mycket energi på att utplåna skillnaden i könsrollerna. Pojkar fick dockor och nappflaskor, 7) ____.

- 5 Idag är inställningen en annan. De flesta som arbetar med barn har – med en viss resignation – erkänt att det faktiskt finns en grundläggande skillnad i barns lekar, och att den knappast låter sig påverkas. Könsskillnaden märks även tydligt
10 i valet av leksaker. I pojkrum vimlar det i regel av bilar, byggklossar, spel och rymdskepp. Flickors rum översvämmas av mjuka nallar, dockhus och dockserviser. Tidigare betraktades lek i hög grad som något onyttigt, en form av
15 improduktivt tidsfördriv. I varje fall inte ett fenomen, som seriösa forskare skulle kunna syssla med. Den tiden är förbi. Under senare år har intresset för barns lek ökat nästan explosivt.

- För några år sedan hölls en konferens om
20 barns lek i Stockholm. Bara från Norden kom 1 200 lekforskare. Forskarna har lagt ner mycket tid på att observera och beskriva barns lek, som regel de lite stillsammare och lugna inomhuslekarna. Det har skapat en idylliserad bild av
25 barns lek. Barns lekar har emellertid också en vildare sida. Inte minst pojkar älskar förbjudna och hemliga lekar, vars dolda syfte är att visa mod och testa egna gränser. Till exempel kan det ske 8) ____.

- 30 Sådana vilda lekar får oftast mycket lite utrymme på många av de institutioner, där nutidens barn bokstavligt talat är instängda en stor del av dagen. Kritikerna påpekar att det ofta saknas buskage och hemliga vrår, 9) _____. Ja,
35 på många håll har pedagogerna till och med – i bästa välmening – sågat ner de nedersta grenarna, 10) _____. De skulle ju kunna ramla ned och skada sig.

Kamp om barns tid

- 40 Också på andra sätt har barns lek fått sämre villkor. Dagen är splittrad, så det finns sällan tid för långvariga lekar. Dessutom är det kamp om barnens tid. Föräldrarna ser gärna att de till exempel idrottar, musicerar eller går med i
45 scouterna, men också de många TV-kanalerna och datorprogrammen stjäl tid.

- Ändå prioriterar barn som regel leken högt. En amerikansk undersökning visar till exempel att barn i åldern 2–6 år använder uppemot en
50 tredjedel av sin vakna tid för att leka. Men varför leker barn över huvud taget? Många barn skulle finna frågan både överflödigt och ovanligt dum. Det beror på att för barn är att leka lika uppenbart och naturligt som att äta. Barn måste också
55 vara mycket sjuka, 11) ____.

Vuxna vill emellertid gärna veta varför barn

leker, och teorierna har varit många, sedan forskarna började ta leken på allvar och slutade betrakta barn som små, ofärdiga vuxna. – Barn leker instinktivt och för att bli av med sin
 5 överskottsenergi, löd ett av de tidigare förslagen. – Barn upplever i sin lek människans hela utveckling, löd en annan, mycket populär, förklaring från sekelskiftet. – Barn leker för att förbereda sig för det kommande vuxenlivet, löd
 10 en tredje förklaring, 12) _____. Om ett barn upplever något obehagligt kan det genom lek bearbeta upplevelsen och på det sättet förvandla vanmakt till en känsla av att ha makt över tingen.
 15 Nutidens forskare medger att lek är ett utmärkt medel för att bearbeta starka känslor. Generellt tycker de dock att gångna tiders förklaringar är för snäva. Lek är nämligen mycket mer än psykoterapi och förberedelse inför vuxen-

livet. Även om forskarna inte kommit fram till någon slutlig sanning, lägger de idag stor vikt vid lekens sociala sidor. Genom leken lär vi oss att umgås med andra, att följa regler och att lösa
 5 konflikter. Dessutom tillkommer att leken bidrar till att utveckla det enskilda barnets identitet, intelligens och kroppskänsla.

Lek betraktas dock också i stigande grad som ett mål i sig själv: Barn leker helt enkelt för att
 10 uttrycka livsglädje och för att de har ett obändigt behov av det. När de blir äldre, leker de mindre, men lusten att leka är allmänmänsklig och försvinner sällan. Vuxna är emellertid duktiga på att kalla leken för något annat. Vi har en hobby
 15 eller andra aktiviteter, som har mycket gemensamt med barns lek. Detsamma gäller sporten. Sportens värld innehåller många av lekens element – så det är inte för inte vi på flera språk kallar de olympiska spelen för "olympiska lekar".

Källa: *Illustrerad Vetenskap* 7 / 1997
 Ib Salomon

ORDKUNSKAP

Prepositionsuttryck

Använd lämpligt prepositionsuttryck i rätt form i meningarna!

bidra till
förvandla till
gräla om
i bästa välmening
i hög grad

i fullständigt samförstånd
i stort sett
intresse för
klättra i träd
på allvar

vara hänvisad till
vara uppslukad av
vara översvämmad av
vimla av

- 1 _____ forskning om barns lekar växer hela tiden.
- 2 Eva och Lars var ofta osams innan de skilde sig. De _____ allt.
- 3 Medan föräldrarna arbetar brukar barnen _____ dagis.
- 4 Karin sitter och tittar på de barn som leker i sandlådan. Hon varken ser eller hör vad som försiggår på gatorna runt omkring. Hon _____ helt _____ barnens lek.
- 5 Lena har bara en liten sak kvar att göra på jobbet, så hon är _____ klar.
- 6 Varma sommardagar _____ det _____ barn och vuxna på på stranden.
- 7 Emmas barn tycker att det är roligt att _____, men Emma är rädd att de ska ramla ned.
- 8 Det är inte alltid som alla förstår att man gör en sak _____. Ibland blir man missförstådd.
- 9 Leken är viktig för barn, och vi vuxna måste ta deras lek _____.
- 10 Att delta i lek är viktigt för barn. Det _____ att öka deras sociala kompetens.
- 11 Glädje kan snabbt _____ sorg.
- 12 Lekplatsen i parken _____ vatten efter det ideliga regnandet.
- 13 Ester har _____ uppfyllt sina plikter. Hennes chef är mycket nöjd med henne.
- 14 Om man har bestämt något _____ är alla helt överens.

Kombinera!

Kombinera sifferdelen med bokstavsdelen.

1 De som har grälat hela natten	_____	A så får utomstående inte komma in och lyssna.
2 I en uppsägningssituation måste man upprätta en rangordning av de anställda	_____	B så måste man finna sig i det.
3 Man kan sätta upp ett skynke	_____	C så har man gett upp lite.
4 När något är definitivt bestämt	_____	D som gosedjur.
5 Man är ofta hänvisad till sig själv	_____	E om man ser bra.
6 Konturerna på ett föremål framträder tydligt	_____	F som betyder mycket för en.
7 Man lägger stor vikt vid något	_____	G är en regel som alla i en grupp vet om, en oskriven regel.
8 Om ett mål hålls bakom stängda dörrar i tingsrätten	_____	H hinner man kanske inte bli färdig med alla saker som man planerat.
9 Många dämpar sin ångest	_____	I så finns det inte risk för missförstånd.
10 Det tar lång tid att bearbeta sorgen efter	_____	J kan man trilla i vattnet.
11 Om chefs budskap är klart uttalat	_____	K byggklossar och bilar.
12 Ett spädbarn ligger i en spjäsäng	_____	L kan man säga ner dem.
13 En envis person brukar ofta	_____	M är nog trötta dagen efter och vill säkert bli sams igen.
14 När barnen har rollekar	_____	N vill man nog vara ensam där ibland.
15 En inbördes kod	_____	O leker de t.ex. mamma-pappa-barn, polis och tjuv.
16 Den som vill utplåna skillnaderna mellan pojkar och flickor	_____	P när man ska lösa ett personligt problem.
17 Pojkar leker ofta med	_____	Q har en omöjlig uppgift.
18 Många barn har mjuka nallar	_____	R får man använda sin fantasi.
19 Flickor leker mest med	_____	S och justering av visst läge på en apparat.
20 Om man inte vill ha grenarna på ett träd	_____	T med droger.
21 Om man går på ett isflak	_____	U en nära anhörig som avlidit.
22 Om man har en hemlig liten vrå	_____	V för att alla ska hamna på rätt plats på uppsägningslistan.
23 Om dagen är splittrad	_____	X när man vill dölja något.
24 Ett problem som är invecklat	_____	Y kan ta tid att lösa.
25 Om man inte ser vad en tavla föreställer	_____	Z dockor, dockhus och mjuka nallar, men ibland också med bilar och tåg.
26 Om man är uppslukad av en bok	_____	Å för att det inte ska ramla ur sängen.
27 Inställning kan betyda både mening, uppfattning	_____	Ä varken hör eller ser man.
28 Om man säger något med viss resignation	_____	Ö få sin vilja igenom.

Välj rätt alternativ!

- 1 Jag vet mycket väl att du har det svårt.
 - a) Jag känner väl till att du har det svårt.
 - b) Jag visste kanske att du hade det svårt.
 - c) Jag har nyss fått veta att du har det svårt.
 - d) Jag har aldrig tänkt på att du har det svårt.
- 2 *Det gäller att hålla Arne kort* om man inte ska få problem med honom.
 - a) Det gäller att vara snäll mot Arne
 - b) Det gäller att inte vara för snäll mot Arne
 - c) Det gäller att vakta Arne
 - d) Det gäller att lyda Arne
- 3 Napoleon var bokstavligt talat en liten man men bildligt talat en stor man. Bokstavligt talat betyder
 - a) att man talar med försiktighet.
 - b) att man bokstaverar klart och tydligt.
 - c) att man talar i klartext.
 - d) att man menar ordens konkreta, egentliga betydelse.
- 4 Om man gör något i bästa välmening
 - a) så vill man bara väl.
 - b) så är det inte meningen.
 - c) så är det meningslöst.
 - d) så menar man inget med det.
- 5 Jag ser gärna att ni kommer före klockan sju.
 - a) Jag förbjuder er att komma före klockan sju.
 - b) Jag tror att ni kommer före klockan sju.
 - c) Jag vill helst att ni kommer före klockan sju.
 - d) Jag vet att ni kommer före klockan sju.
- 6 Det var inte för inte som Peter blev en känd regissör.
 - a) Det kom som en överraskning att Peter blev en känd regissör.
 - b) Det var ett hett tips att Peter skulle bli en känd regissör.
 - c) Det var inte utan anledning som Peter blev en känd regissör.
 - d) Det väckte förvåning att Peter blev en känd regissör.
- 7 *Det är nog så allvarligt* att du har blivit av med dina nycklar. Säg inte att du har tappat din plånbok också!
 - a) Det är tillräckligt allvarligt
 - b) Det inte så allvarligt
 - c) Det är troligen allvarligt
 - d) Det är inte alls allvarligt

Dopning är livsfarligt!

Förstört sexliv. Hopskrumpna testiklar.

Varböder. Självmordstankar.

Det låter som symtom på en fruktansvärd sjukdom, men drabbar unga, friska människor.

Det är priset fuskaren kan få betala för stora muskler.

KANSKE ANVÄNDER fler än var tjugonde gymnasieelev anabola steroider. Man vet inte säkert eftersom det saknas färsk statistik. Men i en enkätundersökning på Göteborgs gymnasieskolor våren 1997 utförd av stadens utbildningsnämnd, svarade fyra procent av pojkarna och en procent av flickorna att de hade provat anabola steroider. Inget tyder på att det blivit mindre vanligt sedan dess. Tvärtom har polisens och tullens beslag av olagliga steroider och tillväxthormon ökat.

– Många tror att dopning är ofarligt om det görs på rätt sätt. Det är en myt. Dopning är alltid ett livsfarligt risktagande, både för den som använder det och för människorna i hans omgivning.

Den perfekta kroppen

Socionomen Tommy Moberg vet vad han talar om. Han har arbetat med dopningsmissbrukare i över tolv år, och sett unga människors liv förstöras för alltid i jakten på den perfekta kroppen. Idag doktorerar han i ämnet vid institutionen för socialt arbete på Göteborgs universitet. Men det var inom narkomanvården i Göteborg som han första gången träffade en man som tog anabola steroider, eller AAS som forskare och läkare föredrar att kalla det. (Det andra A:et står för androgena, det vill säga förmanligande, något som gäller för alla anabola preparat.)

– Det lät precis som om han talade om amfetamin, när han beskrev sin situation, men med en viktig skillnad. AAS gör missbrukaren mer impulsiv och oberäknelig. Alla spärrar försvinner.

Till och med narkotikamissbrukarna klagade inför Tommy Moberg över att de som använde AAS var för våldsamma. Att de lätt hamnade i slagsmål och sedan inte kunde sluta sparka och slå. De behövde ingen orsak för att bli arga och kunde lika gärna ge sig på vänner och familj.

Han märkte också att AAS-användarna hade värre humörsvängningar än andra missbrukare. De kunde känna sig som världsmästare, för att i nästa ögonblick försöka ta livet av sig. En injicerade tvättmedel i blodomloppet. En hängde sig. Två körde ihjäl sig.

Inte bara inom tävlingsidrotten

I början av 90-talet var det en nyhet för narkomanvården att dopning användes utanför tävlingsidrotten. Killarna som Tommy Moberg mötte hade börjat med steroider för att få en mer muskulös kropp, men det var bara några av dem som styrketränade och verkligen hade stora muskler. De andra fick så gott självförtroende av drogen att de snabbt slutade bry sig om hur kroppen såg ut.

Förutom att den som använder AAS utsätter sig för mycket stora hälsorisker, ställer drogen till andra problem i samhället.

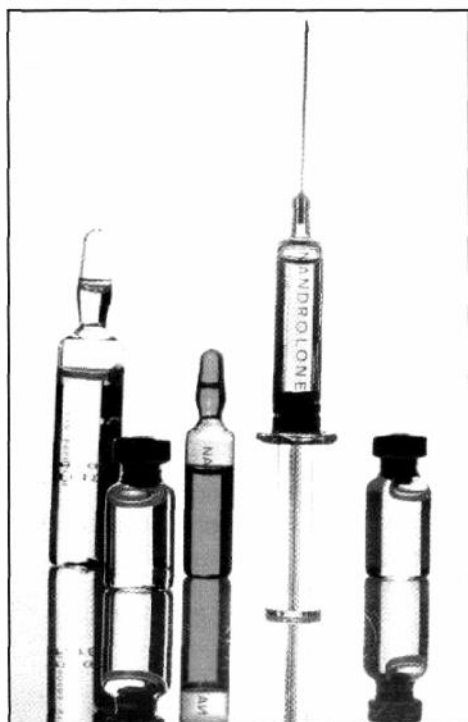
– När det gäller många av de grävsta våldsbrotten finns ofta AAS med i bilden, säger Tommy Moberg. Dessutom går det impulsiva och aggressiva beteendet ut över närstående. Tjejer som umgås med de här killarna lever mycket farligt. Inte heller föräldrar och syskon kan känna sig trygga tillsammans med den dopade.

Smugglas från utlandet

Dopningspreparaten smugglas oftast in från utlandet. Första kontakten sker normalt via kompisarna eller på Internet. Missbrukare som går på gym är lätta att känna igen genom den stora viktökningen. Musklerna växer snabbt. Så snabbt att det kan bli bristningar i huden. Men alla nya kilon är inte muskler. Kroppen binder också onormalt mycket vatten; därför ser en dopad lite uppblåst ut.

Det är konstgjort manligt könshormon i AAS som tillsammans med träning ger upphov till muskeltillväxten, men den höga dosen gör också att kroppen själv tillverkar mer kvinnligt könshormon än normalt. Därför kan även bröstkörtlarna växa, så att doparen helt enkelt får bröst som i vissa fall kan producera mjölk. Den som har anlag för skallighet tappar håret på huvudet långt tidigare än normalt, medan håret på kroppen blir rikligare. Mycket svår akne hör också till bilden, liksom andra hudförändringar, och den som är ung riskerar att stanna i växten.

Listan över biverkningar är lång och hemsk. Till dem som inte syns utanpå hör ökad cancer-risk, förstorat hjärta, leversjukdom, muskel-

skador, skrumpanande testiklar, åderförkalkning, sterilitet och en könsdrift som först stegras men sedan avtar för att försvinna helt, kanske för gott. Djurförsök har dessutom visat på bestående
5 hjärnskador efter bara två veckor med måttliga överdoser av anabola steroider.

Påverkas av film och tv

Tjejer som använder AAS får samma biverkningar som killar, men får också manliga drag.

- 20 De börjar helt enkelt byta kön. Brösten tillbakabildas, de får adamsäpple, skägg, basröst, hår på bröstet och högt hårfäste. Dessutom växer klitoris och kan för all framtid komma att likna en penis. Det finns inga anabola steroider som
15 inte har androgen (förmanligande) effekt, och det finns inga preparat som passar tjejer bättre, även om tillverkare och smugglare gärna vill få målgruppen att tro det. Och många är lättlurade i jakten på den snygga kroppen.

- 20 – Ungdomar påverkas av dopade muskelberg på film och tv, säger Tommy Moberg, som vid sidan av sin forskning lägger mycket tid på att åka runt till skolor och samtala om problemet.

- Tack och lov finns det många vettiga ungdomar som inte använder AAS och andra dopningsmedel. De flesta unga tjejer jag träffar säger att de aldrig skulle vilja vara ihop med en muskelknutte. Om det budskapet går fram till killarna finns det hopp om att trenden kan vända.

Källa: Apoteket 3/2003
Malin Avenius

Detta finns i dopningsmissbrukarens medicinskåp

AAS, anabola (muskeluppbyggande) androgena (förmanligande) steroider, är olika syntetiska preparat som tagits fram i medicinskt syfte för att ersätta testosteron. Testosteron, det manliga könshormonet, är en steroid som dels utvecklar de manliga könsegenskaperna, dels stimulerar muskeluppbyggnad.

Den som dopar sig använder oftast 10–100 gånger högre doser än man gör inom sjukvården. Sjukvårdens doser är dessutom anpassade till patienter som själva saknar eller har för lite eget testosteron.

AAS tas i tablettform eller injiceras. Vanligast på marknaden är så kallade ryssfemmor, tabletter som smugglas hit från Ryssland och som kostar mellan en och fyra kronor styck. AAS används både av kroppsbyggare och av personer som inte tränar eftersom de ger en kick för självförtroendet.

Stimulerar tillväxten

GH, (growth hormone, tillväxthormon) som normalt bildas i hypofysen i hjärnan och stimulerar tillväxt och påverkar ämnesomsättningen, finns i form av ampuller som injiceras. Inom sjukvården ges det till barn och vuxna som har brist på eget GH. Effekterna blir tillväxt i ben och brosk, ökad muskelmassa och mindre kroppsfett. Missbruk kan bland annat ge vätskeansamling i kroppen och diabetesliknande symtom. Det kan också vara farligt för hjärta, lungor och andra organ, och göra att händer, fötter, näsa, läppar och haka får en onormal tillväxt. Det kan även orsaka smärta i lederna. Om det verkligen ger större muskler hos den som från början har normala halter eget GH är osäkert.

Åtråvärt stöldgods

GH för medicinskt bruk är mycket dyrt och därför åtråvärt stöldgods. Billiga, illegala GH-preparat kan komma från till exempel de baltiska länderna eller från Indien och tillverkas med hjälp av hypofyser tagna från hjärnan på döda människor, apor, kor eller grisar. Eftersom verksamheten är illegal finns ingen kontroll. Användaren riskerar att få Creutzfeldt-Jakobs sjukdom (utpekad som människans motsvarighet till galna kosjukan), gulsot och hiv genom preparaten.

Svåra biverkningar

Diverse mediciner avsedda för både människor och djur förekommer i dopningskretsar. De som tränar mycket kan experimentera med medicinerna för att motverka biverkningarna från AAS, för att förbränna mer fett och höja smärtröskeln. Samtliga preparat ger svåra biverkningar.

Amfetamin och andra droger tas för att döva hunger, för att orka mer, för att tåla mer smärta under träningen och för att stå ut med biverkningarna från AAS.

Källa: Dopingjouren

Varning för gymmens kosttillskott

VÄGGARNA PÅ GYMMEN är fulla av bilder på svällande muskler, pillerdosor, pulverburkar och drycker. Det är reklam för olika kosttillskott som påstås ha prestationshöjande effekt och ofta går
5 att köpa på gymmet eller i hälsokostbutiken.

Förutom att preparaten är dyra är de också onödiga. Inte ens elitidrottare behöver dem, enligt Riksidrottsförbundets näringsexperter, som också varnar för att en del kosttillskott
10 innehåller förbjudna dopningsmedel. Preparat med extremt höga doser av olika vitaminer och mineral kan dessutom vara direkt skadliga för kroppen. En del har också en nedbrytande effekt på muskelmassan.

15 **Energidrycker** och så kallade energikakor kan ge extra näringstillförsel under mycket hårda och långvariga fysiska prestationer, då det inte går att äta vanlig mat (under till exempel triathlon-, cykel- eller maratonlopp). Men de ska inte räk-
20 nas som fullvärdig kost.

Energidrycker med koffein är inte lämpliga som sportdrycker, eftersom de är vätskedrivande. Dricker man mycket koffeindrycker räknas det för övrigt som dopning i idrottssammanhang.

Så känner man igen den som använder anabola steroider

Ökad vikt. Tillsammans med träning kan AAS ge en mycket snabb viktökning, 10–15 kilo på tre månader är inte ovanligt.

Uppblåst. Viktökningen beror bland annat på att kroppen binder mer vätska, därför stramar skinnet och personen ser uppblåst ut. Huden får bristningar, framför allt runt armhålarna.

Bölder. Ofta får den som missbrukar AAS problem med svår akne i form av bölder.

Skallig. Risken för flintskallighet ökar. Hårfästet blir högre.

Lurvig. Kroppsbehåringen ökar på sikt. Både hos män och kvinnor.

Könsbyte. Män kan få bröst. Kvinnors klitoris växer och kan börja likna en penis, de får dessutom ofta skägg och basröst. Mensen uteblir och både män och kvinnor kan få svårt att få barn.

Humörsvängningar. Missbrukaren pendlar mellan mycket gott självförtroende och djup depression med risk för självmord.

Kort stubin. Aggressivitet och lynnighet är typiska biverkningar.

Fixerad vid kost och träning. För den som tar anabola steroider för att bli muskulös blir ofta träning något av det viktigaste i livet. Noggrann kosthållning och dyra kosttillskott hör också till bilden.

LÄSFÖRSTÅELSE (1)

(s. 90–91)

Välj rätt alternativ!

Markera rätt alternativ.

- 1 a) Det verkar som om användningen av anabola steroider (AAS) har minskat sedan 1997.
b) Man kan med säkerhet säga att användningen av AAS har ökat sedan 1997.
c) Det finns inga tecken på att användningen av AAS har gått ner sedan 1997.
d) I den undersökning som gjordes 1997 visade det sig att det var fler pojkar än flickor som provat anabola steroider. Idag vet vi att det förhåller sig precis tvärtom.
- 2 Enligt socionomen Tommy Moberg
a) uppvisar de som missbrukar narkotika och de som använder anabola steroider exakt samma symtom och reaktioner.
b) är narkotikamissbrukare oftast våldsammare än de som tar anabola steroider.
c) pendlar humöret hos dem som använder AAS ofta mellan glädje och förtvivlan.
d) hamnar narkotikamissbrukare ofta i slagsmål i vilka de inte kan sluta sparka och slå.
- 3 Tommy Moberg menar
a) att det kan vara riskfyllt att vara tillsammans med någon som tar anabola steroider.
b) att det inte är farligt med anabola steroider utom för dem som använder dessa preparat.
c) att de tjejer som är tillsammans med AAS-användare kan känna sig helt trygga.
d) att alla som använder anabola steroider får snygga kroppar.
- 4 Män som använder dopningspreparat (AAS)
a) får inga biverkningar alls.
b) får endast ökad muskelmassa av preparaten.
c) kan få mer hår på kroppen.
d) har uppvisat bestående hjärnskador.
- 5 a) Det finns AAS-preparat som inte har några biverkningar och som passar bra för tjejer.
b) Det finns anabola steroider som inte innehåller manligt könshormon.
c) Tjejer som använder AAS blir manliga till utseendet.
d) De flesta tjejer som använder AAS gör det för att deras pojkvänner gör det.

ORDKUNSKAP

Sök ord i texten "Dopning är livsfarligt".

Orden ska motsvara de förklaringar som ges här nedan.

(Förklaringarna är hämtade från Norstedts stora svenska ordbok)

1 Tydlig, kännetecknande egenskap	_____
2 Bli torr och rynkig	_____
3 Gulvit, tjockflytande bakteriefyllt vätska som uppstår vid inflammation	_____
4 Skadlig verkan som åtföljer den avsedda	_____
5 Hudsjukdom med utslag	_____
6 En varig, väl avgränsad bildning i huden	_____
7 Åtgärd som innebär att föremål eller värde tas i besittning av myndighet	_____
8 Ärftlig faktor som ger viss själslig eller kroppslig egenskap	_____
9 Hämning	_____
10 Sprickbildning, avslitning	_____

Rätt eller fel?

Markera om följande påståenden är rätt (= R) eller fel (= F).

1 En person kan vara oberäknelig.	_____
2 Humörsvängningar kan vara tecken på missbruk av anabola steroider.	_____
3 För att injicera behövs en spruta.	_____
4 För hård träning kan orsaka blodomlopp.	_____
5 Ens eget dåliga humör kan gå ut över andra.	_____
6 Om det blåser mycket kan man bli uppblåst.	_____
7 Meningsskiljaktigheter ger aldrig upphov till vidare diskussioner.	_____
8 Skallighet är ett annat ord för ilska eller vrede.	_____
9 Könnsdriften bidrar till att vi attraheras av vissa personer.	_____
10 Dåligt minne kan vara ett symptom på åderförkalkning.	_____
11 En muskelknutte är alltid klädd i skinnkläder och kör ofta motorcykel.	_____
12 Allt som är bestående försvinner.	_____
13 Om någon flyttar utomlands för gott betyder det att vederbörande tänker komma tillbaka om några år.	_____
14 En människas krafter kan avta.	_____
15 Om kostnaderna stegras så blir de mindre.	_____

Sök ord i texten!

I avsnittet "Detta finns i dopningmissbrukarens medicinskåp" finns ord som passar i luckorna i nedanstående meningar. Skriv in dem i rätt form.

- 1 Allt som stimulerar oss ger oss _____.
- 2 Anabola, androgena steroider (AAS) är från början framtagna för att _____ testosteron hos de patienter som har för lite av eller saknar detta manliga könshormon.
- 3 Hög _____ hos en person kan innebära att personen i fråga inte går upp i vikt.
- 4 Det är nog lättare att _____ en kortvarig, övergående smärta än en långvarig kronisk sådan.
- 5 Genom ett enkelt blodprov kan man till exempel mäta _____ av järn i blodet.
- 6 Man kan _____ smärta genom att ta smärtstillande preparat.
- 7 Det som man mycket gärna vill ha är _____.
- 8 _____ är det gemensamma namnet på stulna saker.
- 9 Vissa människor är mer känsliga för smärta än andra. _____ kan alltså variera från person till person.
- 10 En del anser att höga doser av C-vitamin _____ förkylningar.

LÄSFÖRSTÅELSE (2)

Hitta svaret i texten!

Besvara kortfattat frågorna nedan. Svaren finns i texten "Detta finns i dopningsmissbrukarens ...".

- 1 Vilken är den ursprungliga avsikten med anabola steroider (AAS)?

- 2 I vilken form tar man AAS?

- 3 Vad är det som gör att både de som styrketränar och de som inte alls gör det använder AAS?

- 4 Vad är GH?

- 5 Vad händer med kroppen när en person tar GH?

- 6 Ge exempel på biverkningar vid användande av GH.

- 7 Varför sker ingen kontroll av de billiga, utländska GH-preparat som kommer in till Sverige?

- 8 Vilka risker tar de som använder de billiga insmugglade preparaten?

- 9 Varför används olika sorters mediciner bland dem som sysslar med dopning?

- 10 Nämn någon anledning till att man tar exempelvis amfetamin?

ORDKUNSKAP

Vilket/vilka ord passar?

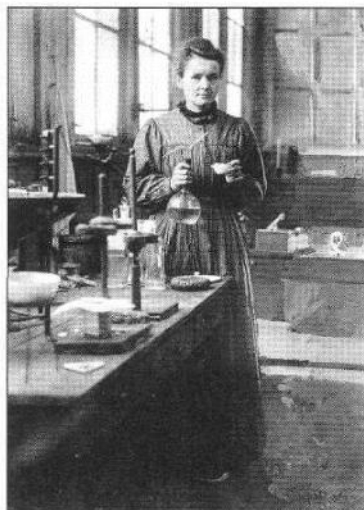
Markera de ord som passar i sammanhanget.

- 1 Om man behöver kosttillskott behöver man (löneförhöjning, extra näringsämnen, nya kläder, ett extraknäck).
- 2 (En situation, Ett förhållande, Ett negativt besked, Ett narkotiskt preparat) kan vara nedbrytande.
- 3 (Människor, bilar, möbler, växter) behöver näringstillförsel.
- 4 Fullvärdig kost betyder att födan i fråga är (enbart vegetarisk, flytande, kalorisnål, näringsrik).
- 5 Om ens kläder stramar lite överallt är de (i minsta laget, lite för stora, precis lagom, bekväma).
- 6 Man kan få en böld (på bilen, på hakan, i pannan, på kläderna).
- 7 (En medicinsk effekt, En förväntad reaktion, En menstruation, En vanlig biverkan) kan av en eller annan orsak utebli.
- 8 En person som har kort stubin (röker mycket, blir lätt arg, är smittbärare, är kraftigt byggd).
- 9 En person som är oberäknelig och vars humör snabbt kan skifta kan sägas vara (berest, lättrodd, snabbtänkt, lynnig).
- 10 Om humöret pendlar mellan glädje och sorg är man (alltid på gott humör, ömsom glad och ömsom ledsen, aldrig ledsen, ofta sur).

Madame Curie

Utåt en skärpt forskare, innerst inne en sårbar kvinna

Forskning om radioaktiv strålning var Marie Curies liv. Den gav henne två nobelpris. Den hjälpte henne upp ur sorgens avgrund, när hon förlorade sin Pierre. Och den blev hennes död – hon insåg aldrig hur farliga strålarna var.

Historien om den legendariska Madame Curie är ingen berättelse om lycka. Så länge hennes älskade man Pierre levde, var hon lycklig. Men den dag han plötsligt blev överkörd av en hästdroska och dog, dog också Madame Curies intresse för livet.

Marie Curie hette _ 1 _ Marya Sklodowska och föddes som det yngsta av fem barn den 7 november 1867 i Warszawa, Polen. Föräldrarna var båda välutbildade lärare, men måste _ 2 _ dåligt

5 betalda jobb i det ryskockuperade Polen.

Barnen uppfostrades i den katolska tron, men den unga Marya började _ 3 _ när hennes äldsta syster dog 1874 och hennes mor 1878. Då var hon elva år gammal. Marya skulle i stället finna

10 förståelsen av sitt liv i naturvetenskapen, och hon visade sig ha anlag för matematik och _ 4 _ ett oöverträffat minne.

Det var inte möjligt för flickor att få någon högre utbildning i dåtidens Polen. I stället blev

15 Marya medlem av _ 5 _ fritt universitet – en grupp, som undervisade varandra i vetenskap och filosofi och ordnade diskussionsaftnar.

För att få använda sina talanger och få en gedigen utbildning _ 6 _ en överenskommelse

20 med sin syster Bronia. Marya betalade Bronias läkarstudier med sina sparpengar. _ 7 _ skulle Bronia senare hjälpa Marya, när hon kom till vetenskapens metropol Paris.

Slutligen kunde Marya 1891 börja _ 8 _ mot

25 vetenskapens höjder, när hon 24 år gammal började sina studier vid Sorbonneuniversitetet. Pengar var det ont om, och Marie (med den nyförvärvade franska stavningen) levde nästan bara av te, bröd och smör.

30 Universitetet krävde hennes _ 9 _, och hon slet sig till årets bästa fysikexamen på det prestigefyllda universitetet 1893, och året efteråt till den näst bästa matematikexamen.

Ett pararbete inleds

Marie var också en romantisk flicka – från det att hon träffade fysikern Pierre Curie skulle det bara ta ett år, innan de gifte sig i juli 1895.

5 Marie tog sin mans efternamn, som hon snart skulle göra världsberömt.

Pierre var åtta år äldre än Marie och redan en etablerad forskare. Han hade bl.a. studerat kristallers uppbyggnad och tillsammans med sin

10 storebror Jacques beskrivit fenomenet att kristaller kan skapa elektrisk spänning vid tryckpåverkan – den s k piezoelektriciteten.

Pierre hade _ 10 _ konstruerat flera viktiga fysikaliska instrument och hade studerat

15 magnetismens fysik – ett ämne, som förde de två samman, eftersom också Marie hade tänkt sig att forska på detta område.

_ 11 _ hade Marie planer på att återvända till Polen för att hjälpa till med utbildningen av

20 framtidens polska ungdom. Pierre _ 12 _ att de mycket lättare skulle kunna påverka världens gång genom sitt gemensamma arbete. I ett nära pararbete skulle de komma att ge fysiken en helt ny inriktning.

25 Fascinerad av okända strålar

I stället för att studera magnetismen valde Marie att för sin doktorsgrad undersöka ett helt nyupptäckt fenomen – att vissa ämnen avger en form av strålning.

30 Wilhelm Röntgen hade 1895 hittat en helt okänd typ av strålning – x-strålarna eller röntgenstrålarna, som kunde tränga igenom

människans kropp och avbilda dess inre som spöklika skuggor.

Året därpå fann den franske fysikern Antoine Henri Becquerel att uran sänder ut en form av strålning, som kan lämna spår på fotografisk film.

Becquerels upptäckt _ 13 _ inte alls så stor uppmärksamhet som Röntgens. En del ansåg att han bara hade hittat en form av röntgenstrålning, men Marie och Pierre valde ändå att följa hans arbete, bl.a. för att Pierre redan hade konstruerat en apparat, som kunde mäta den svaga radioaktivitetens intensitet.

Det visade sig att också ämnet torium sände ut strålning och att vissa bergarter fortfarande avgav strålning efter det att uranet hade avlägsnats. Det måste _ 14 _ finnas andra strålände ämnen, och en del av dem måste vara särskilt aktiva.

Pierre ville studera de fysikaliska fenomenen bakom strålningen, men först skulle de aktiva ämnena isoleras – ett arbete, som Marie tog hand om.

Fattig och berömd

Medan hon skötte sitt förstfödda barn, inledde hon isoleringen av de okända ämnena från det svarta mineralet pechblände, varifrån den tunga metallen uran första gången hade beskrivits 1789.

Snart hade Marie genom otaliga kokningar, filtreringar osv. isolerat ett helt nytt ämne, som paret 1898 döpte till polonium efter Maries hemland. Polonium ensamt kunde dock inte förklara pechbländes höga strålningsnivå, och samma år fann de _ 15 _ ett okänt ämne, som de kallade radium p.g.a. dess helt otroligt intensiva strålning.

Isoleringen av två för vetenskapen helt okända ämnen – och dessutom med den konstiga nyupptäckta strålningsegenskapen – var _ 16 _.

Runt sekelskiftet och långt in på 1900-talet följde tidningarna aktivt med i strålforskningens utveckling och Marie och Pierre blev snart världsberömda.

De låg inte på latsidan, utan fortsatte att rena radium. Pechblände var relativt dyrt – den gången användes nämligen uran till färgning av keramiskt glas. Man lyckades dock från en gruva skaffa slagg, från vilket uranet redan hade tagits bort.

Arbetet skedde – karakteristiskt nog för paret – under mycket primitiva förhållanden, men det tycktes de strunta i. De var båda två anspråkslösa och hade lärt sig _ 17 _ under sin studietid och sina dåligt betalda jobb.

Snart _ 18 _ att nobelkommittén skulle ge

priset i fysik till Henri Becquerel och Pierre Curie för deras strålningsundersökningar.

Belönad med nobelpris

Maries _ 19 _ var emellertid välkända i forskarkretsar, och flera forskare skrev till kommitténs medlemmar att Marie utan något som helst _ 20 _ måste tilldelas det tillsammans med sin man, som för övrigt inte ville ta emot det utan sin hustru och kompanjon.

År 1903 delade de tre forskarna priset för upptäckten av den nya strålningsformen, radioaktiviteten, vilket för övrigt var en benämning som Marie kom på.

Pengarna måste ha _ 21 _ för de förnöjsamma Curies. Som grundprincip insisterade de nämligen på att deras upptäckter inte skulle utnyttjas ekonomiskt. _ 22 _ skulle de ställas till vetenskapens förfogande.

Pierre fick slutligen 1904 en välbetald professur vid Sorbonne, medan Marie blev hans chefsassistent, och året därpå föddes deras andra dotter, Eve.

När det såg som allra ljusast ut, slog tragedin till. En regnig dag kom Pierre i vägen för en tung hästdroska. Det ena bakhjulet rullade över hans huvud och krossade det.

Flera års sorg

Marie blev ensam med två barn _ 23 _ och hade förlorat både sin älskade man och sina barns far, men också sin vetenskapliga mentor. Hon fick _ 24 _ Pierres professur vid Sorbonne och blev den första kvinnliga läraren där.

Sorgen tog det henne lång tid _ 25 _ . Hon skrev ett par år i sin sorgebok, där hon nedtecknade sina känslor och tankar runt Pierre, deras liv och den stora saknad han lämnade efter sig. Boken har nyligen _ 26 _ , och man får en inblick i en seriös och målinriktad forskares inre liv, som visar sig mer poetiskt än väntat.

Marie skriver i boken med en otrolig känslighet och medkänsla, och i den blottlägger hon sitt inre i en egendomlig och ibland drömmande ton. Kanske var boken ett sätt _ 27 _ sorgen på, så att hon skulle kunna komma vidare. När hon till slut började arbeta igen, hade hennes intressen fått en helt annan _ 28 _ .

Kärleksaffär skakade Paris

Marie började studera användningen av radioaktivitet inom medicinen. Man hade stora förväntningar på ämnenas användning mot bl.a. cancer, tuberkulos och reumatism. Hon hade också tid att ge ut en bok med en grundlig genomgång av det nya fenomenet radioaktivitet, och 1911 tilldelades hon det andra nobelpriset för

sitt arbete med den kemiska reningen av radium.

Det var dock nära att hon inte hade fått priset. Marie hade _ 29 _ med Paul Langevin, en av Pierres gamla studenter. Langevin var gift och
5 hade barn, men hade problem i hemmet och sökte en förstående partner i Marie.

Langevins hustru var _ 30 _ mindre förstående, och hon fick tag i ett av de förälskades brev, som hon visade för en journalist.

10 Snart var Maries och Pauls romans förstasidesstoff i de parisiska tidningarna, som inte ens drog sig för att trycka _ 31 _ breven.

Stöd från Einstein

De högerorienterade och nationalistiska tidningarna drog fram skandalen som exempel på _ 32 _
15 kunde hända, när kvinnan inte längre bara levde för sin familj, utan gjorde karriär: den välutbildade och utåtriktade kvinnan förstörde andras liv genom sitt eget frisinne. När skandalen _ 33 _
20 nobelkommittén, fick flera av dess medlemmar _ 34 _.

Vetenskapsmän som Niels Bohr och Albert Einstein gav dock sitt fulla stöd åt Marie, och
hela priset gick denna gång till henne (i stället
25 för att som vanligt delas av flera forskare).

I Paris var sinnena svårare att tygla, och Langevin tvingades till duell med pistol mot den mest framfusiga av journalisterna. Journalisten ville emellertid inte skjuta, _ 35 _ Langevin måste
30 också undvika att såra sin motståndare.

Marie var försvagad. Dels hade hon länge arbetat omgiven av radioaktiva ämnen, och dels tog skandalen på henne. Ändå fortsatte hon oförtrutet sin karriär och började bl.a. resa mer.

5 År 1921 kom hon till USA, _ 36 _ president Harding gav henne ett gram rent radium – en oerhört dyrbar gåva, finansierad av en insamling bland amerikanska kvinnor.

Under första världskriget hade hon utvecklat
10 en transportabel röntgenutrustning. Hon var nu ledare för det nya radiuminstitutet, som hade öppnats 1914. Snart följde flera institut över hela världen, och 1932 _ 37 _ Marie radiuminstitutet i Warszawa, där hennes syster Bronia blev chef.

15 Dog av strålsjuka

Marie ville aldrig till fullo inse de radioaktiva ämnenas farliga egenskaper, och hon blev allt sjukare – _ 38 _ som följd av de otroliga mängder strålning hon hade mottagit under sitt liv. Varje
20 gång hon hanterade radioaktiva prov utan skydd, fick hon sår på de ställen där proven berört huden. Det oroade henne dock inte särskilt mycket.

Den 4 juli 1934 dog hon, 67 år gammal, av
25 blodcancer på det franska bergssanatoriet San-cellemoz. Men idéer lever vidare, när kroppar förgår: året därpå tilldelades Maries dotter och andliga arvtagare Irene nobelpriset tillsammans med sin man Frederic Joliot-Curie för sin gemen-
30 samma upptäckt av konstgjord radioaktivitet.

Källa: Illustrerad Vetenskap 7/1997
Jorn Madsen

Berömd för att ha gett hela världen ett mirakelmedel

Bara det att hon var kvinna och forskare gjorde Marie Curie till ett evigt intressant ämne i de franska tidningarna. Men också hennes resultat var hett stoff.

Några år efter det att hon hade isolerat grundämnet radium, stod det nämligen klart att ämnets strålning kunde döda sjuka celler. Det utropades till ett mirakelmedel, som kunde bota tidigare obotliga sjukdomar, och radiuminstitut växte fram i många storstäder. Det första stod färdigt i Paris 1914, och Marie Curie blev dess ledare.

Här var kuren för tuberkulospatienter att

inandas radiumföreningar. Cancerpatienter fick små radiumpartiklar inlagda under huden. Meningen var att radiumet skulle döda cellerna i den angripna delen av kroppen. _ 39 _ radiums egenskaper höll bara några få år. Sedan upptäckte forskarna att radiumstrålarna inte gick att styra och att de angrep kroppens celler på många andra ställen än bara på det sjuka stället.

_ 40 _ på 1930-talet hade man lärt sig så mycket att man någorlunda kunde kontrollera strålarnas effekt och därmed rikta dem bara mot det sjuka stället.

LÄSFÖRSTÅELSE

Välj rätt alternativ!

Markera det alternativ som passar till luckorna i texten på föregående sidor.

1 a) möjligen
b) ursprungligen
c) tydligen
d) förmodligen	10 a) verkligen
b) alltså
c) däremot
d) dessutom	18 a) syntes det
b) ansågs det
c) märktes det
d) ryktades det
2 a) roa sig med
b) nöja sig med
c) oroa sig för
d) böja sig för	11 a) Egentligen
b) Äntligen
c) I alla fall
d) Sålunda	19 a) inlägg
b) bedrifter
c) överdrifter
d) meddelanden
3 a) tvivla
b) gråta
c) arbeta
d) beklaga sig	12 a) bad henne emellertid om
b) underrättade henne emellertid om
c) bråkade emellertid med henne om
d) övertygade henne emellertid om	20 a) krav
b) intresse
c) tvivel
d) medel
4 a) kanske
b) därtill
c) endast
d) dessvärre	13 a) drog
b) väckte
c) riktade
d) fångade	21 a) kommit snabbt
b) kommit sent
c) kommit lägligt
d) kommit plötsligt
5 a) ett beryktat
b) ett privat
c) ett så kallat
d) ett stort	14 a) ju
b) väl
c) nog
d) alltså	22 a) Tyvärr
b) Dessutom
c) Kanske
d) I stället
6 a) bröt Marya
b) struntade Marya i
c) nonchalerade Marya
d) ingick Marya	15 a) ytterligare
b) däremot
c) däremellan
d) förmodligen	23 a) att försörja
b) att skydda
c) att leka med
d) att överta
7 a) Dessutom
b) Tvärtemot
c) I gengäld
d) Dessbättre	16 a) en övergående prestation
b) en utmanande prestation
c) en obetydlig prestation
d) en uppseendeväckande prestation	24 a) överlämna
b) mottaga
c) överta
d) ta på sig
8 a) sin vandring
b) sin gång
c) sin promenad
d) sin tur		25 a) att komma över
b) att komma på
c) att komma åt
d) att komma ihåg
9 a) goda kunskaper
b) enorma förmåga
c) odelade uppmärksamhet
d) långa erfarenhet	17 a) att roa sig
b) att lyda
c) att spara
d) att koppla av	26 a) blivit refuserad
b) blivit tillgänglig
c) blivit skriven
d) blivit intressant

27 a) att bearbeta
b) att utveckla
c) att påverka
d) att beklaga	32 a) hur något
b) vad som
c) varför något
d) vilket som	37 a) inledde
b) påbörjade
c) införde
d) invigde
28 a) uppdelning
b) inriktning
c) trovärdighet
d) utgång	33 a) riktades mot
b) träffade på
c) nådde
d) avslöjade	38 a) sannolikt
b) kort sagt
c) åtminstone
d) till råga på allt
29 a) brutit ett förhållande
b) avslöjat ett förhållande
c) inlett ett förhållande
d) legaliserat ett förhållande	34 a) kalla öron
b) kalla händer
c) kalla nerver
d) kalla fötter	39 a) Den gamla tanken på
b) Den blinda tron på
c) Den långa väntan på
d) Den hårda kontrollen på
30 a) egentligen
b) naturligtvis
c) alltså
d) även	35 a) så
b) för
c) men
d) utan	40 a) Först
b) Senast
c) Äntligen
d) Ännu
31 a) misstankar om
b) utdrag ur
c) en förklaring av
d) reklam för	36 a) var
b) där
c) då
d) när	

ORDKUNSKAP

Skriv rätt preposition!

- Maria har läst en berättelse _____ när Sune, Oskar och Bettan gick vilse i skogen.
- Det kan vara svårt att övertyga någon _____ att han eller hon har fel.
- Pilträäd är karakteristiska _____ Skåne.
- Vår chef insisterar _____ att vi ska börja arbeta klockan halv åtta.
- Eva är vikarie. Hon arbetar _____ stället _____ Karin.
- Mona är änka och lever helt _____ sina barn. Hon har inga andra intressen.
- Olof har visat ett stort intresse _____ motorer ända sedan barndomen.
- Våra barn har inga anlag _____ bruna ögon såvitt jag vet.
- Vi måste alla hjälpa till att ta hand _____ våra gamla. Samhällets resurser räcker kanske inte.
- Kom och sätt dig här och prata en stund! Vi kan väl strunta _____ TV:n i kväll? sa Bo till Åsa.

- 11 Elin hade konstiga utslag på hela kroppen. Hon blev tvungen att visa sina utslag _____
en hudläkare. Läkaren skickade henne omgående till infektionskliniken.
- 12 Ibland får man nöja sig _____ det lilla.
- 13 Det är ont _____ bostäder på många håll i Sverige.
- 14 Kungaparets slott ligger omgivet _____ vacker natur.
- 15 Man ska inte dra sig _____ att berätta sanningen.
- 16 Ester och Arne döpte sin flicka _____ Maria efter Esters mamma.
- 17 – Är det något som jag kan hjälpa till _____? undrade Emil när hans hustru stod och
diskade. – Ja, du kan torka.
- 18 Staffan undervisar _____ historia. Hans föreläsningar hålls alltid på engelska.
- 19 Olof Palme har varit ledare _____ det socialdemokratiska partiet i Sverige.
- 20 – Vet du att Peter har haft ett förhållande _____ sin bästa väns fru?
– Nej, det visste jag inte.
- 21 – Vi ska ha party på lördag. Kan du ge något exempel _____ bra dansmusik? – Javisst.
- 22 Studenter har ofta stora förväntningar _____ sina lärare.
- 23 Den senaste löneförhöjningen kom lägligt _____ Bertil. Han har precis skrivit kontrakt
på en större lägenhet.
- 24 Godis är farligt _____ tänderna och _____ hälsan i övrigt.
- 25 Studievägledarna på vår högskola är tillgängliga _____ besökare mellan klockan åtta
och tolv.

Rätt eller fel?

Ta ställning till om följande påståenden är rätt (= R) eller fel (= F).

- 1 Man kan tvivla på att någon har sagt sanningen. _____
- 2 Det är bra att äta en gedigen frukost, säger kostexperterna. _____
- 3 Man kan inte ingå en överenskommelse med sin maka eller make. _____
- 4 Om du vill ha min odelade uppmärksamhet vill du inte ha hela min
uppmärksamhet. _____
- 5 Det näst bästa betyget i gymnasieskolan är VG. _____
- 6 Vid blindtarmsinflammation måste man ofta avlägsna blindtarmen. _____
- 7 "Otaliga gånger" betyder samma som få gånger. _____
- 8 Om man ligger på latsidan gör man inte särskilt mycket. _____
- 9 Slagg är restprodukter efter tillverkning av metall och dylikt. _____
- 10 Om man är anspråkslös kräver man inte så mycket. _____
- 11 Om man är förnöjsam är man inte nöjd med lite. _____

- 12 "Bilen står till ditt förfogande" betyder att du får använda den när du vill.
- 13 Om chefen vill ha inblick i vad jag gör så vill han inte veta vad jag gör.
- 14 Om man blottlägger något visar man det bara till hälften.
- 15 Det kan ta lång tid att bearbeta en sorg.
- 16 Om man har ett gott förhållande till någon har man en sexuell relation med denna person.
- 17 Om något är hett stoff för media står det om det i de flesta tidningar.
- 18 Om man är utåtriktad klär man sig alltid mycket utmanande.
- 19 Om man har fått kalla fötter är man säkert jättenervös.
- 20 Om man är väldigt arg kan det kanske vara svårt att tygla sina känslor.
- 21 Utmärkande för en framfusig person är att han eller hon är ganska blyg.
- 22 Om man inte vill träffa en person kan man göra mycket för att undvika det.
- 23 Eva studerade oförtrutet hela veckan före senaste tentan. Det betyder att hon inte alls ansträngde sig.
- 24 Om man har förstått en sak till fullo har man förstått den helt och hållet.
- 25 Om man har klarat ett prov någorlunda bra så har man klarat det mycket bra.

Välj rätt alternativ!

(Exemplen är tagna ur texten.)

- Marie Curie hette *ursprungligen* Marya Skłodowska ...
 - tidigt
 - konstigt nog
 - från början
 - troligen
- ... och hon visade sig *ha anlag för matematik* ...
 - ha nytta av matematik
 - ha lätt för matematik
 - ha intresse för matematik
 - ha behållning av matematik
- ... hon *slet sig till* årets näst bästa fysikexamen ...
 - jobbade hårt för att få
 - fuskade sig till
 - nöjde sig med
 - förväntade sig
- De *låg inte på latsidan*.
 - jobbade i skift
 - ansträngde sig inte
 - tog många pauser
 - jobbade på bra
- Pengarna måste ha kommit *läggligt* för de förnöjsamma Curies.
 - i tid
 - för tidigt
 - vid lämplig tidpunkt
 - i lagom portioner
- När det såg som allra ljusast ut, *slog tragedin till*.
 - kom tragedin oväntat
 - anade de tragedin
 - nonchalerade de tragedin
 - blev de förvarnade om tragedin

- 7 ... och i den *blottlägger* hon sitt inre ...
a) visar hon helt
b) döljer hon
c) kämpar hon mot
d) tvivlar hon på
- 8 ... tidningarna, som *inte ens drog sig för* att trycka utdrag ur breven.
a) inte ens påtog sig
b) inte alls kämpade för
c) absolut inte lovade
d) inte ens tvekade
- 9 ... *fick flera av dess medlemmar kalla fötter*.
a) blev flera av dess medlemmar nervösa
b) förstod flera av dess medlemmar ingenting
c) kämpade flera av dess medlemmar vidare
d) blev flera av dess medlemmar motarbetade
- 10 I Paris var sinnena svårare *att tygla*, ...
a) att se
b) att behärska
c) att nonchalera
d) att bedöma
- 11 Marie ville *aldrig till fullo inse* de radioaktiva ämnenas farliga egenskaper.
a) aldrig direkt
b) aldrig helt och hållet
c) aldrig frivilligt
d) aldrig någonsin
- 12 Men också hennes resultat var *hett stoff*.
a) intressant nyhetsmaterial
b) förbjudet nyhetsmaterial
c) bedrägligt nyhetsmaterial
d) ifrågasatt nyhetsmaterial

Kropp och själ mår bra av djur

A

När du tar din katt i knät och stryker den över ryggen mår både du och katten bra. Detta är idag vetenskapligt bevisat. När du kelar med hunden eller katten sjunker t.ex. ditt blodtryck. Kontakt med djur ökar vårt välbefinnande, både i kroppen och själen, och ger bättre livskvalitet.

Det här har nog alla djurägare _ 1 _, men när nu vetenskapen alltmer intresserar sig för sällskapsdjurens positiva inverkan på människan kommer konkreta bevis för att det _ 2 _ är så.

Sällskapsdjurens välgörande inverkan på människan har varit känd i århundraden, men det är inte förrän de senaste 40 åren som forskningen på området kommit igång. Idag pågår över hela världen en mängd projekt _ 3 _ vilken inverkan och betydelse sällskapsdjuren har för människan och samhället. Vid en internationell konferens i Schweiz om _ 4 _ sällskapsdjur och människor redovisades nyligen de allra senaste forskningsresultaten och projekten.

Sällskapsdjursägare har inte bara lägre blodtryck än icke djurägare, även kolesterolvärdena är lägre. Detta har betydelse för hjärt- och kärlsjukdomar. Sällskapsdjursägare motionerar mer än icke djurägare och de besöker läkare _ 5 _. Om det är motionen eller själva djurägendet som bidrar till bättre hälsa har forskningen ännu inte kunnat _ 6 _.

EN UNDERSÖKNING visar också att överlevnaden efter hjärtsjukdomar är _ 7 _ hos djurägare än hos dem som inga sällskapsdjur har. Husdjur minskar även stressymtom hos sina ägare. Detta märks speciellt när det första sällskapsdjuret införskaffas.

Även för vår mentala hälsa har kontakterna med husdjur stor betydelse och inverkar positivt. Självförtroendet ökar av umgänge med djur, liksom livsglädjen, ja, husdjur kan till och med _ 8 _ depression och nervositet.

För barn och äldre har sällskapsdjuren kanske ännu större betydelse än för människor mitt i livet. Kanske därför att både barn och äldre kan känna sig utsatta och _ 9 _ i dagens samhälle. Både barn och äldre kan känna att ingen lyssnar på dem och att deras möjligheter att _ 10 _ är små.

Sällskapsdjur på vårdhem och _ 11 _ är inte längre ovanligt. Forskningen visar att inom äldreomsorgen blir husdjur en viktig funktion som sällskap, samtalsämne och inspiration till andra aktiviteter. För ensamboende äldre gäller samma sak. Sällskapsdjuret hjälper sin ägare att klara åldrandet och _ 12 _ i livet som följer med det. Ett sällskapsdjur _ 13 _ sociala kontakter med andra djurägare, ger samtalsämnen och ger betydelse och syfte med livet.

(Texten fortsätter på s. 108)

LÄSFÖRSTÅELSE (1)

Välj rätt alternativ!

Markera de alternativ som passar i luckorna i texten på föregående sida.

1 a) på känn
b) i sikte
c) under kontroll
d) på prov	6) a) framhålla
b) avfärda
c) avgöra
d) utesluta	11 a) andra myndigheter
b) andra föreningar
c) andra institutioner
d) andra kontor
2 a) dessvärre
b) trots det
c) åtminstone
d) verkligen	7) a) svårare
b) mer bekymmersam
c) högre
d) mer omdiskuterad	12 a) de möjligheter
b) de risker
c) de klagomål
d) de omställningar
3 a) för att meddela
b) för att kartlägga
c) för att sammanställa
d) för att utesluta	8 a) motarbeta
b) motverka
c) fördjupa
d) leda till	13 a) lockar till
b) pockar på
c) väntar på
d) ansvarar för
4 a) jämförelsen mellan
b) valet mellan
c) skillnaden mellan
d) samspelet mellan	9) a) viktiga
b) rotlösa
c) hoppfulla
d) rofyllda	
5 a) mera sällan
b) ännu oftare
c) mera allmänt
d) ännu tidigare	10 a) leva sina liv
b) förstå sina liv
c) riskera sina liv
d) påverka sina liv	

EN UNDERSÖKNING som gjorts i Japan visar att äldre djurägare med kroniskt sjuka djur som regelbundet _ 14 _ upplever besöken på djursjukhusen som en viktig del av det sociala livet.

- 5 Sällskapsdjurets behandling, som i vissa fall _ 15 _ i många år, har gjort djurägaren god vän med djurvårdspersonalen, som _ 16 _ fyller en stor social funktion hos djurägarna.

- Det behöver inte vara så krävande djur som 10 hundar eller katter för att djurhållningen skall visa positiva resultat. Vid 37 ålderdomshem i Tyskland gjordes en studie med undulater som sällskap till 100 boende på hem och jämfördes med 100 åldringar utan undulat. Studien varade 15 i sex veckor. Undulaternas _ 17 _ hemmen visade sig snart påverka de boendes liv. De ändrade sin livsstil. Vardagens nöjen blev fler, de skötte sina undulater, lekte med dem och talade om dem med varandra. Umgänget mellan de boende på 20 hemmet blev intensivare. De små fåglarna gjorde att alla _ 18 _ , de fick en ansvarsfull uppgift och behövde inte känna sig ensamma. När de sex veckorna gått var det ingen av de boende som ville lämna tillbaka sin undulat. Undulaterna 25 ingrep effektivt i åldrandeprocessen, ökade den kroppsliga, _ 19 _ och sociala livskvaliteten.

- _ 20 _ har forskningen när det gäller människor och sällskapsdjur fått en ny och viktig inriktning: sällskapsdjurens betydelse för barn. 30 Av de rön som kommit fram _ 21 _ som att barn som växer upp med djur mognar snabbare, får större självförtroende, lättare att umgås med andra och bättre förmåga _ 22 _ än barn utan sällskapsdjur.

- 35 Tillsammans med sitt sällskapsdjur känner sig barnet säkert och tryggt. Barn vänder sig ofta till sitt djur när de känner sig ledsna eller oroliga. I samhället har _ 23 _ särskilt mycket att säga till om och det ger barnet en själsfrände i djuret. 40 Husdjuret skvallrar aldrig, är alltid lika tillgivet, ljuger aldrig och _ 24 _ . Varmt och mjukt finns husdjuret där när det behövs då barnets liv är besvärligt, och djuret _ 25 _ .

- I FLERA ÅR har hundar och katter visat sig 45 vara god hjälp vid behandling av psykiskt sjuka och mentalt eller kroppsligt handikappade barn och vuxna. På den internationella konferensen i Schweiz redovisades en studie som gjorts i Tjeckien. Psykiskt, fysiskt och känslomässigt 50 handikappade barn har fått umgås med special-

tränade slädhundar. Träffarna har blivit mycket populära bland barnen och _ 26 _ har inte låtit vänta på sig. Genom att handskas med hundarna, sköta dem och åka med dem har barnen 5 fått lättare att kommunicera, blivit öppnare och mognare. I Tjeckien är än så länge liknande projekt ovanliga, men de goda resultaten _ 27 _ fortsatta studier i ämnet.

- I Frankrike har hundar länge använts _ 28 _ 10 autistiska och psykotiska barn och världen omkring barnen. Resultaten har varit mycket goda. Genom sina kontakter med hundar, som de fått pyssla om, borsta och ge mat, har barnen utvecklats positivt. För att kunna prata med 15 hunden och säga till den vad den ska göra har barnen tvingats lära sig nya ord och att använda dem. Barnens ångest och oro har minskat och barnen har mognat. Även barnens rörelseförmåga, balans och muskelstyrka _ 29 _ . 20 Trots de allergiproblem som pälsdjur _ 30 _ visar forskningen om människans förhållande till sällskapsdjuren att de djur _ 31 _ också har en stor positiv betydelse för vår hälsa. Vi mår bra av sällskapsdjur!

- 25 FÖR DEN SOM är intresserad av sällskapsdjurens betydelse för människan finns flera intressanta böcker, bl.a. Bruce Fogels "Vi och våra sällskapsdjur", Anders Hallgrens "Hunden i våra våra hjärtan" och en nyutkommen bok av 30 Maria Folke-Fichtelius, "Barn och djur".

Källa: Sydsvenska Dagbladet 1996
Ylva Wallström

LÄSFÖRSTÅELSE (2)

Välj rätt alternativ!

Markera det alternativ som passar i luckorna i texten på föregående sida.

14 a) kräver behandlingar
b) ogillar behandlingar
c) vägrar behandlingar
d) avstår från behandlingar	21 a) fattas beslut
b) ges intryck
c) dras slutsatser
d) läggs förslag	27 a) beror på
b) sporrar till
c) rättar sig efter
d) anpassas till
15 a) påverkats
b) pågått
c) påtalats
d) påskyndats	22 a) att känna trötthet
b) att känna smärta
c) att känna medkänsla
d) att känna oro	28 a) som medelpunkt för
b) som anpassning till
c) som påtryckning på
d) som mellanhand mellan
16 a) turligt nog
b) i sin tur
c) med stor tur
d) i tur och ordning	23 a) både barn och djur
b) vare sig barn eller djur
c) antingen barn eller djur
d) varken barn eller djur	29 a) har förbisetts
b) har förbättrats
c) har förstörts
d) har förhindrats
17 a) flykt till
b) missnöje med
c) inträde på
d) intrång på	24 a) går aldrig vid sidan av sin vän
b) går aldrig ut utan sin vän
c) går aldrig bakom ryggen på sin vän
d) går aldrig iväg med sin vän	30 a) kan orsaka
b) kan få
c) kan förhindra
d) kan utsättas för
18 a) kände sig behöriga
b) kände sig behövda
c) kände sig bekymrade
d) kände sig besvikna	25 a) sviker aldrig
b) tröstar aldrig
c) skäller aldrig
d) avbryter aldrig	31 a) vi nöjer oss med
b) vi struntar i
c) vi aktar oss för
d) vi omger oss med
19 a) själsliga
b) hjärtliga
c) dåliga
d) fysiska	26 a) deras avvikelser
b) deras framträdanden
c) deras framsteg
d) deras misslyckanden	
20 a) På den tiden
b) I tid
c) På senare tid
d) I förtid		

ORDKUNSKAP

Skriv egna meningar med följande prepositionsuttryck.

- 1 ha något på känn _____

- 2 få inspiration till något _____

- 3 gå bakom ryggen på någon _____

- 4 inte låta vänta på sig _____

- 5 omge sig med någon/något _____

Välj rätt ord!

Välj rätt ord och skriv det i rätt form. Några ord kan användas flera gånger.

handikappad
en hälsa
kroniskt sjuk
känslomässig
en medkänsla

en muskelstyrka
en omställning
en rörelseförmåga
en själ
ett sällskapsdjur

ett vårdhem
ett välbefinnande
välgörande
en äldreomsorg

- 1 Djur har en _____ inverkan på människor.
- 2 Det är nog en stor _____ att flytta när man bott i samma hus i hela sitt liv.
- 3 _____ personer behöver ofta medicin hela livet.
- 4 Det finns många åldringar på våra _____.
- 5 Om man arbetar inom vården måste man kunna känna _____ med olika personer.
- 6 Man kan vara både fysiskt, psykiskt och _____ handikappad.
- 7 Reumatikers _____ brukar avta med tiden. De får svårare och svårare att röra sig.
- 8 Personer som styrketränar mycket bygger upp sin _____.
- 9 God _____ är A och O för vårt _____.

- 10 Man brukar säga: "En sund _____ i en sund kropp".
- 11 På vissa vårdhem är det tillåtet att ha _____.
- 12 Inom _____ hjälper man gamla människor.
- 13 En del personer är _____, t.ex. blinda och döva, sedan födseln.
- 14 Att äta rätt mat är viktigt för vårt _____.
- 15 Det kan vara en stor _____ för föräldrarna när barnen flyttar hemifrån.
- 16 Massage är _____ för både kropp och _____.

Skriv färdigt meningarna!

- 1 För mig betyder livskvalitet _____
- 2 Man kan kartlägga _____
- 3 Man kan motverka huvudvärk genom att _____
- 4 Exempel på personer som är utsatta i samhället är _____

- 5 Ett vanligt samtalsämne är _____
- 6 Kvinnornas inträde på arbetsmarknaden i Sverige _____

- 7 En person som skvallrar mycket _____
- 8 En tillgiven person _____
- 9 För att göra framsteg i studierna _____
- 10 Det som sporrar mig att studera vidare är _____

Nu vet vi varför somliga inte kan få nog av adrenalin:

B

Ett enda protein gör oss orädda

LÄSFÖRSTÅELSE

Välj rätt ord!

Skriv ord som passar i luckorna. Skriv dem i rätt form. Alla ord ska inte användas.

Verb

avgöra, erhålla, framkalla, förstöra, kräva, påverka, tveka, uppleva, utvidga sig

Substantiv

andel, behov, beredskap, rest, skillnad, uppgift, upplevelse

Adjektiv, adverb, pronomen

allt, denna, detta, dessa, dessutom, däremot, därför, kul, mycket, mer, mest, skadad, snabb, svår, villig, väldigt

Konjunktioner/prepositioner

allteftersom, att, eftersom, men, så, trots, trots att

En del får hjärklappning av att läsa en spännande bok. Andra måste kasta sig ut från en 100 meter hög bro för att få den önskade adrenalinkicken. Orsaken är, enligt en ny teori, en speciell proteinmolekyl som hos alla däggdjur och människor finns i en långsam och en snabb variant. Den ena gör oss till våg-
5 halsar den andra till fegisar.

Mannen före honom tvingas ge upp 1) _____ vännernas och instruktörernas uppmuntrande rop. Nu står Thomas själv med bultande hjärta på kanten av bron och tittar ned i avgrunden. Först nu märker han på sin kropp hur 2) _____ det är att ta det sista steget ut i intet. Men han gör det.

10 Många timmar efter hans bungeejump är han fortfarande upplivad av sin bedrift. Snart börjar han emellertid tänka på vad som skall ge honom nästa stora adrenalinkick. Ett fallskärmshopp på egen hand? Eller en halsbrytande skidtur utanför de avgränsade pisterna.

Medan Thomas hela tiden kommer att pressa sig till nya, än mer nervpirrande 3) _____, får andra kalla kårar av att läsa en kriminalroman. Detta beror enbart på kemi,
15 menar den amerikanske neurobiologen David McCobb vid Cornell University i New York.

Protein styr adrenalinpumpen

McCobb har funnit en särskild proteinmolekyl vid namn "Slo", som fungerar som kanal för kaliumjoner som får binjurarna att bilda stresshormonet adrenalin. Genom att studera olika däggdjur har McCobb upptäckt att molekylen finns i två varianter: "zero" som öppnar sig lång-
20 samt och endast låter få kaliumjoner passera, och "strex" som öppnar sig 4) _____

och låter ett betydligt större antal joner slippa igenom. Det är förhållandet mellan dessa molekyltyper i kroppens celler som 5) _____ om en människa är trygghetsnarkoman eller inte kan få nog av spänning, menar han.

Människor som har särskilt många stresmolekyler reagerar extremt känsligt på även den minsta stresspåverkan. Är det 6) _____ zeromolekylen som dominerar, kommer adrenalinproduktionen igång på allvar först, när vi till exempel kastar oss ut i fritt fall med en fallskärm på ryggen från 3 000 meters höjd.

David McCobb grundar sin teori på undersökningar av olika djurarter. Hos kor, som närmast är immuna mot stress, utgör stresmolekylen endast omkring fem till tio procent av cellernas kaliumslussar, medan 7) _____ utgörs av den långsamma zerotypen. En ko skulle förmodligen vara den perfekta bungeejumparen.

Hos råttor utgör turbomodellen däremot minst hälften av proteinmolekylerna. Råttan är med andra ord hela tiden i alarmberedskap 8) _____ den i motsats till kon konstant måste vara på sin vakt mot katter och andra rovdjur.

Även hos råttorna finns det dock stora individuella 9) _____. McCobb och hans kollegor undersökte sju olika stammar av råttor, som var och en kännetecknades av olika grader av nervositet. Det visade sig då också 10) _____ det var mycket stora skillnader i förhållandet mellan stres- och zeromolekylen. De råttor som hade flest stres-molekyler var också de 11) _____ spända och nervösa. McCobb är övertygad om att det finns ett motsvarande sammanhang hos 20 människor.

När kaliumjonerna strömmar in i människokroppens celler, utlöser de en kedja av stressreaktioner. När adrenalinet avges, 12) _____ det först cirkulationen. Hjärtat slår snabbare och snabbare och blodtrycket stiger. Lungornas bronker 13) _____ för att kunna ta upp mer syre, och den ökade blodgenomströmningen medför därmed att en massa syre 25 skickas ut i kroppen. Man upplever att hela kroppen genomsköljs av ny energi – den berömda "kicken".

Det är inte frågan om någon extrem stresspåverkan som den vi 14) _____ i en livshotande situation, till exempel när vi håller på att drunkna. Det som sker är däremot en måttlig stressreaktion, upphetsande men inte nödvändigtvis farlig, och det tycker de flesta människor är behagligt. 15) _____ uppsöker vi till exempel medvetet obehaget i till exempel en rysare. Är vi emellertid extra rikt utrustade med zeromolekyler, räcker inte skräckfilmen. Då 16) _____ mer radikala metoder.

Vi blir beroende av spänning

Evolutionen har dock inte uppfunnit stresssystemet för att vi skall ha 17) _____ i en bergochdalbana. Stresshormonernas primära 18) _____ är att se till att vi inte 10 tappar stinget när det verkligen är fara å färde. Våra förfäder tvingades ständigt kämpa mot stora vilda djur, och varje gång genomsköljdes deras kroppar av adrenalin. Även när de blev livsfarligt 19) _____, gjorde stresshormonerna det möjligt för dem att kämpa vidare, vilt och oförtrutet.

Den moderna människan hamnar dock sällan i så farliga situationer, 20) _____ vi vill 15 fortfarande gärna uppleva det stora adrenalinruset. Det kan i mer än ett avseende göra oss till spänningsnarkomaner.

Adrenalin är nämligen endast ett av flera stresshormon i kroppen. När väl adrenalinet frigjorts, utskiljer binjurarna även andra hormoner, bland annat kortisol, och dessa får på allvar igång oss. Samtidigt får de hjärnan att översvämma nervsystemet med signalsubstansen dopamin, som på 20 samma sätt som narkotiska preparat 21) _____ ett slags rus.

Om kroppen gång på gång utsätts för stress, minskar dopamininnehållet i blodet, och därmed förstärks 22) _____ av en ny dopaminkick. Detta är skälet till att människor med extra många zeromolekyler ständigt söker 23) _____ vildare utmaningar för att uppnå det saliga dopaminruset och utvecklar sig därmed till orädda spänningsnarkomaner.

25 Det är emellertid inte bara halsbrytande prestationer som bungeejump och fallskärmsbrottning som pumpar ut dopamin i kroppen. En del människor "tänder" i stället på helt andra och mycket olika aktiviteter som sex, lotterispel och schack. Faktum är att det var behovet av den stora kicken som fick Albert Einstein att göra det ena genidraget efter det andra.

Spänningsnarkomaner kallas även t-typer, där "t" står för "thrill", det engelska ordet för 30 spänning. 24) _____ personers speciella behov är ärftligt betingat på så sätt att vissa gener avgör hur dopaminet påverkar hjärnan. En av dem är genen för stress och zero, förmodar McCobb. Denne menar för övrigt att världen behöver dessa t-typer, vars långsamma proteinmolekyler gör dem 25) _____ att ta risker och samtidigt förhålla sig coola i pressande situationer. Som ett bra exempel nämner han Bill Clinton.

Källa: Illustrerad Vetenskap 15/2000
Klaus Wilhelm

ORDKUNSKAP

Prepositionsuttryck

Välj rätt prepositionsuttryck och skriv dem *i rätt form!* Alla uttryck ska vara med.

beroende av	i motsats till	på egen hand	utrustad med
få nog av	immun mot	på sin vakt mot	utsättas för
grunda på	kännetecknas av	reagera på	vara frågan om
gång på gång	med andra ord	skälet till	övertygad om
i ett avseende	på allvar		

- 1 Det gäller att vara _____ ficktjuvar när man vistas i stora folksamlingar.
- 2 Om man ska vara i de svenska fjällen under sommaren bör man vara _____ bl.a. myggstift.
- 3 Det var hemskt vad grannarna skriker högt. Jag undrar vad det _____.
- 4 Bara _____ ogillar jag min chef, och det är att han smaskar när han äter.
- 5 En våghals _____ att han/hon är beredd att utsätta sig för livsfarliga saker.
- 6 Jag är helt säker. Ja, jag är _____ att Mia inte vågar hoppa bungeejump. Hon är ju en riktig fegis.
- 7 _____ att familjen Svensson alltid ger sig ut på äventyr är att både barnen och föräldrarna gillar stora utmaningar.
- 8 Barn _____ många frestelser när de ser allt godis i affärerna.
- 9 Man kan bli _____ olika droger.
- 10 Per gillar utmaningar _____ sin syster som är en riktig fegis.
- 11 Om man har ätit alldeles för mycket gräddtårta har man kanske _____ av tårta under en tid framöver.
- 12 Man kan uppleva saker tillsammans med någon eller helt _____.
- 13 Man kan säga saker på skämt eller _____.
- 14 Kalle har sagt återbud till äventyrsresan. _____ har han bestämt sig för att inte åka.
- 15 Om jag säger att du måste hoppa fallskärm i morgon så undrar jag hur du _____ det.
- 16 Jag undrar vad Moa _____ sitt ställningstagande _____.
- 17 _____ har jag sagt till dig att inte utsätta dig för farliga saker. Varför gör du inte som jag säger?
- 18 Om man inte reagerar på en medicin så är man kanske _____ den.

Vad betyder de kursiverade orden/uttrycken?

- 1 *En del kan inte få nog av spänning.*
 - a) uthärdar inte spänning
 - b) vill hela tiden ha mer spänning
 - c) har redan tillräckligt med spänning
 - d) är inte så noga med att få spänning
- 2 *En del får kalla kårar av att läsa en kriminalroman.*
 - a) En del börjar gråta när de läser en kriminalroman.
 - b) En del är medlemmar i en bokklubb i vilken man läser kriminalromaner.
 - c) En del har svårt att sluta läsa en kriminalroman.
 - d) En del känner rysningar när de läser kriminalromaner.
- 3 Stresshormoners primära uppgift är att se till att A) *vi inte tappar stinget* B) *när det är fara å färde.*

A

 - a) vi inte fortsätter
 - b) vi inte förlorar handlingskraften
 - c) vi inte förlorar tid
 - d) vi inte tappar ansiktet

B

 - a) när någon fara närmar sig
 - b) när man ska färdas långt
 - c) när det är dags för avfärd
 - d) när man ska fara vidare
- 4 *Mössen måste vara på sin vakt mot katten.*
 - a) måste rädda katten
 - b) måste vakta katten
 - c) måste akta sig för
 - d) måste vaka över katten

Skriv färdigt meningarna!

- 1 Skillnaden mellan en våghals och en fegis är att _____

- 2 Om jag ser en rysare på TV _____

- 3 Man bör vara på sin vakt mot _____

- 4 Man kan ge uppmuntrande tillrop till _____

- 5 Den som är villig att ta risker _____

- 6 För att kunna förhålla sig lugn i en pressande situation _____

- 7 Om man utsätts för stora påfrestningar under en längre tid _____

- 8 I en livshotande situation _____

- 9 Om man blivit livsfarligt skadad _____

- 10 Om man sitter och tittar ut i intet _____

Stick inte huvudet i sanden

Liten skuld blir snabbt stor fordran
En jättehög med räkningar och en alltför tunn plånbok.
Känns situationen igen? Under första halvåret i år
hamnade 654 000 svenskar i kronofogdens indrivningsregister.

Alla har någon gång glömt att betala en räkning. Med eller utan avsikt. Oftast rättas det hela till med en påminnelse. Men ibland blir det början på en lång utförsbacke. Den som känner till sina rättigheter och skyldigheter har större chans att lyckas bromsa i tid. Men det gäller att vara snabb. För hos kronofogden växer en liten, oskyldig skuld fort till ett otäckt stort belopp.

– Många sticker huvudet i sanden när de råkar ut för sådant här. Men det är det värsta man kan göra. Det bästa är att kontakta fordringsägaren i tid och försöka få uppskov eller en avbetalningsplan.

Det rådet ger kronokommissarie Lars Renholm i Stockholm.

Här är vad som händer efter förfallodagen, steg för steg:

1. Påminnelse

När räkningens förfallodag gått ut skickar de flesta företag ut en eller flera påminnelser. Men det är inget de är tvungna till. I stället kan de gå direkt till kronofogden eller till ett inkassoföretag med kravet.

Bara om det finns avtalat har företaget rätt att ta ut en avgift på max 45 kronor för påminnelsen. Avtalet kan till exempel stå i hyreskontraktet eller i det finstilla när du ansökte om kontokort.

2. Inkasso

Om företaget inte får betalt i tid vänder sig många till ett inkassoföretag. Vissa stora företag har egna inkassoavdelningar. Inte heller inkassobrev är den som vill driva in en skuld skyldig att skicka ut. Det går bra att i stället gå direkt till kronofogden.

Avgiften för ett inkassobrev får vara max 150 kronor, en summa som alltså läggs på den ursprungliga skulden.

3. Ansökan lämnas till kronofogden

När förfallodagen har passerats kan en ansökan om betalningsföreläggande lämnas till kronofogdemyndigheten (kfm). Där tillkommer en avgift på 300 kronor på skulden. Den som lämnar in kravet har också rätt att ta ut 315 kronor för eget arbete i samband med en sådan ansökan.

Kfm tar inte ställning till om skulden är riktig. Myndighetens uppgift är bara att lämna kravet vidare till den som på ansökan uppges vara skyldig att betala. Detta sker genom så kallad delgivning.

4. Delgivning

Delgivning sker antingen genom att du får ett rekommenderat brev eller ett brev med en svarstalong som du ska skicka tillbaka, ett så kallat vitt kort. Du har cirka 25 dagar på dig att svara. Om du inte svarar alls lämnas ärendet vidare till polisen som får till uppgift att leta reda på dig. Det finns också särskilda firmor som enbart sysslar med att hitta personer för delgivning.

Att svara på delgivningen är inte detsamma som att godkänna betalningskravet.

5. Bestridande

Den som fått en delgivning och svarat på den har normalt tio dagar på sig att bestrida kravet. Om du anser att kravet på betalning är felaktigt ska du bestrida kravet skriftligt till kronofogdemyndigheten. "Jag bestrider" räcker som formulering, plus en förklaring varför du anser att kravet är fel.

6. Tingsrätten

Om du bestridit kravet skickas en kopia av bestridandet från kfm till den som vill ha pengarna. Han eller hon har då fyra veckor på sig att begära att ärendet

ska föras vidare till tingsrätten. I annat fall avskrivs ärendet. I tingsrätten sker en vanlig domstolsprövning. Den som skickat ut kravet måste då bevisa att det är riktigt genom att till exempel visa ett kontrakt.

5 7. Utslag

Om du inte bestrider kravet du fått i delgivningen anses du ha godtagit det. Då fattar kfm ett beslut som innebär att du måste betala skulden. Detta beslut kallas utslag och meddelas dig per brev.

10 8. Betalningsanmärkning

Du får en betalningsanmärkning om a) du inte betalar räkningen trots att tingsrättens dom fallit till fordringsägarens fördel eller b) om kfm fastställt ett utslag. Obetalda skulder till staten blir bokförda som betalningsanmärkningar om den ursprungliga skulden överstiger hundra kronor. Betalningsanmärkningen sköts av kreditupplysningsföretagen och har ingenting med kfm att göra. Företagen köper och sammanställer uppgifter ur kfm:s register (som är offentliga). Ur dessa listor kan sedan personer eller företag som vill veta något om din betalningsförmåga köpa uppgifter. Men de måste alltid ha ett skäl till sin förfrågan, det räcker inte med att vara nyfiken.

Har du en betalningsanmärkning blir du oftast nekad lån och kreditkort. Du kan inte hyra bil och ofta inte heller hyra en lägenhet. Betalningsanmärkningen finns kvar i tre år. Sedan försvinner den, oavsett om skulden är betald eller inte. Du har som privatperson rätt att hos kreditupplysningsföretagen en gång per år beställa ett gratis utdrag från registret för uppgifter som rör dig själv.

9. Indrivning och utmätning

Indrivning görs hos den som trots utslag eller dom i tingsrätten inte betalat sin skuld. Statliga skulder och skulder till det "allmänna" går efter påminnelse direkt till indrivning.

Den som har fordringen bestämmer redan i ansökan om betalningsföreläggande (punkt 3) om en eventuell undersökning av tillgångarna ska vara begränsad eller fullständig. Begränsad undersökning gäller bara inkomster och eventuell överskjutande skatt och kostar 500 kronor.

Vid en fullständig undersökning tittar man även på den skyldiges alla tillgångar. En sådan undersökning kostar 1 000 kronor. Avgifterna ska i första hand betalas av den betalningsskyldige.

Vid en utmätning tar kronofogden allt som går att sälja med överskott, sedan man räknat bort frakt, förvaring, försäljningskostnad och så vidare. Du får ha kvar allt du behöver för att kunna leva ett anständigt liv: vanliga möbler, tv:n, kläderna och så vidare. Så länge de inte är exklusiva, vill säga.

Vid utmätning av lön behåller du pengar till hyran och en viss summa att leva på. Det så kallade förbehållsbeloppet fastställs av Riksförsäkringsverket och är i år 3 864 kronor per månad för en ensamstående och 6 384 kronor för par (utöver boendekostnader och utgifter för inkomsternas förvärvande, till exempel busskort).

För varje barn under sju år tillkommer 2 050 kronor och för barn över sju år 2 360 kronor.

Källa: ICA-kuriren 38/1998
Karin Södergren

Också bra att känna till

Ränta

Till en obetald räkning får läggas ränta efter det att förfallodagen gått ut. Dock max åtta procent plus diskontot (som idag är 2 procent). Om man vill ha ut en högre räntesats måste detta vara avtalat i förväg.

Skulder till staten

Skatteskulder och andra skulder till det allmänna går alltid direkt till indrivning, utan delgivning. En sådan skuld växer också snabbt. Första månaden är den så kallade dröjsmålsavgiften 2 procent, efter två månader ökar den till 4 procent och efter tre månader till sex procent. Sedan stiger avgiften med en procent för varje månad. Efter fem år har dröjsmålsavgiften nått sitt tak på 72 procent.

Preskriptionstider

Preskription innebär att den som du är skyldig pengar inte längre har rätt att kräva betalning. Den allmänna preskriptionstiden är tio år. Men den tiden kan när som helst avbrytas och börja räknas från början igen om den betalningsskyldige på något sätt erkänner skulden. För detta krävs att den som vill ha pengarna gör en ny framstöt, till exempel genom att lämna in en ansökan om en ny tillgångsundersökning. Undantag från tioårsregeln är så kallade konsumentfordringar. Det är varor och tjänster som du som privatperson köpt av en näringsidkare. Då är preskriptionstiden tre år. Statliga skulder preskriberas efter fem år, förutsatt att du då fortfarande inte har några utmättningsbara tillgångar.

Ordlista

Inledningen

sticka huvudet i sanden inte vilja se verkligheten eller sanningen som den är

(sticka huvudet i busken)

en skuld pengar som man är skyldig ngn

en fordran pengar som ngn fordrar (kräver) att man betalar tillbaka

en fordringsägare en person som har en fordran på en annan person

en kronofogde en tjänsteman under länsstyrelsen som ser till att de som är skyldiga pengar verkligen betalar sina skulder

kronofogdemyndigheten

kronan = staten

driva in pengar tvinga ngn att betala en skuld (en indrivning)

rätta till ngt ordna upp ngt som är fel, t.ex. rätta till ett missförstånd

ett belopp en summa

belöpa sig till skatteskulden belöper sig till 3.000:- = uppgår till 3000:-

ett uppskov ett tillstånd att få vänta med att åtgärda ngt, t.ex. få uppskov med hyresinbetalningen

en avbetalning att få en vara på avbetalning = man betalar av en viss summa per månad för varan

en förfallodag den dag då man allra senast måste betala ngt

förfalla till betalning en viss dag Hyran förfaller till betalning den sista i varje månad.

Punkt 1–5

ett inkassoföretag ett företag som kasserar in eller inkasserar (kräver in, driver in) pengar

det finstilla det som står med fin (liten) stil på t.ex. ett kontrakt

ett betalningsföreläggande en uppmaning att man ska betala ngt, och om man inte är villig att betala kan det bli rättslig process

tillkomma komma som tillägg, komma som ngt extra

en delgivning en underrättelse om att det finns ett beslut av en myndighet som angår den underrättade, t.ex. att myndigheten kräver in pengar

ett rekommenderat brev ett brev som posten tar ansvar för mot en extra avgift

leta reda på leta rätt på ngn, göra så att man hittar ngn

godkänna/bestrida acceptera/inte acceptera t.ex. ett betalningskrav

ett bestridande

Punkt 6–9

avskriva ett ärende lägga ner ett ärende

en domstolsprövning en process i domstol

ett utslag ett slutligt avgörande eller beslut av en myndighet

en betalningsanmärkning en anteckning om att man ej betalat en skuld

fastställa ett beslut slutgiltigt bestämma ett beslut

ett kreditupplysningsföretag ett företag som kan ge upplysningar om hur en person sköter sina betalningar

en förfrågan en begäran om upplysning

ett utdrag ur ett register en del av ett register

en tillgång/tillgångar allt som en person har, pengar, saker, värdesaker m.m.

överskjutande skatt den summa som man har betalat för mycket i skatt och som man alltså får tillbaka

en utmätning en handling som kronofogden utför; han tar saker från en person som är skyldig någon peng. Sedan säljer han de sakerna för att därefter betala vederbörandes skulder till fordringsägaren

utmäta, utmättningsbar

ett förbehållsbelopp en viss summa som kronofogden inte får ta

Också bra att känna till:

en räntesats en viss procents ränta

en drojsmålsavgift en extra avgift som månad för månad läggs på en summa om man väntar (dröjer) med att betala

preskribera förklara att ett brott inte längre är föremål för rättslig åtgärd

göra en ny framstöt göra en ny begäran om att något ska ske

en näringsidkare en företagare, en affärsman

LÄSFÖRSTÅELSE

Välj rätt alternativ!

Välj det alternativ som är rätt. Endast ett alternativ är rätt.

- 1 Ett företag som inte fått betalt i tid av en kund
 - a) skickar alltid ut en påminnelse till kunden.
 - b) kan låta kronofogden eller ett inkassoföretag begära in pengarna för den obetalda räkningen.
 - c) kan alltid ta ut 35 kronor om företaget påminner om skulden.
- 2 a) Ett företag måste ha haft kontakt med kronofogdemyndigheten (kfm) innan det tar hjälp av ett inkassoföretag.
 - b) En skuld kan öka om man blir påmind om den genom ett inkassobrev.
 - c) De flesta företag har egna avdelningar för att kassera in pengar för en kunds obetalda räkning.
- 3 a) Om man blir krävd på pengar genom kfm kan skulden öka med 615:-.
 - b) Om man ansöker om betalningsföreläggande hos kfm så betyder det att kfm måste betala skulden.
 - c) Kfm kontrollerar att det företag som skickat in ansökan om betalningsföreläggande är ett seriöst företag.
- 4 a) För att ärendet ska gå snabbt underrättar kfm per telefon en köpare om att han /hon krävs på betalning för en obetald räkning.
 - b) Efter det att man har delgivits krav på betalning måste man betala inom 25 dagar.
 - c) Man måste svara kfm inom cirka 25 dagar från det att man fått delgivningen.
- 5 a) På det vita kortet kan man meddela att man är villig att betala skulden.
 - b) Om man inte svarar på en delgivning kan polisen kopplas in.
 - c) Man funderar på att starta speciella företag som kan hjälpa polisen att hitta personer som inte svarat på en delgivning från kfm.
- 6 a) Om man ej går med på att betala en skuld måste man inom 10 dagar skriva ett brev till kfm och meddela att man inte vill betala.
 - b) Man måste själv meddela den person som har en fordran på en att man inte tänker betala.
 - c) Den som har en skuld måste i tingsrätten kunna bevisa att han/hon ej är skyldig att betala.
- 7 a) Om man inte meddelar kfm att man inte vill betala tolkas det av kfm som om man är villig att betala.
 - b) Man får alltid en betalningsanmärkning så fort man delgivits krav på betalning.
 - c) Man slipper betalningsanmärkning om kfm fastställt ett utslag.
- 8 a) Det är polisen som har hand om betalningsanmärkningar.
 - b) Om man motiverar varför man behöver uppgifter om en persons ekonomi kan man mot betalning få uppgifter hos ett kreditupplysningsföretag.
 - c) Det underlättar för en att ha en betalningsanmärkning när man ska ansöka om t.ex. ett lån.
- 9 a) En persons möjlighet att få bostad berörs inte om han/hon har en betalningsanmärkning.
 - b) Man finns kvar i ett kreditupplysningsföretags listor i tre år även om man har betalat sin skuld.
 - c) Man blir utsatt för indrivning av pengarna endast när man i domstol dömts att betala en skuld.

- 10 a) Kronofogden kan ta alla ens tillgångar.
b) Kronofogden kan ta hela ens lön om man har en betalningsanmärkning.
c) Vid utmätning av t.ex. möbler tar kfm sådant som kan säljas med vinst för att kfm ska få in pengar att betala till fordringsägaren.
- 11 a) Förbehållsbeloppet är det belopp som kfm inte kan ta vid utmätning av ens lön.
b) Man betalar ränta på en skuldsumma från den dag då man köpte en vara.
c) Skuld till staten och till det allmänna måste gå till kronofogden för delgivning.
- 12 a) Ju längre man dröjer med att betala en skuld till staten desto högre blir räntan.
b) Om man ansetts icke skyldig att betala en skuld till en privatperson så gäller det i 10 år, och under den tiden kan fordringsägaren inte kräva att man ska betala skulden.
c) Dröjsmålsräntan är alltid 2 %.

ORDKUNSKAP

Rätt eller fel?

Ta ställning till om följande påståenden är rätt (= R) eller fel (= F).

- 1 Om man sticker huvudet i sanden vill man inte erkänna för sig själv hur läget är. _____
- 2 Om jag lånat 100 kronor av Kalle har jag en fordran på honom. _____
- 3 En fordringsägare vill ha betalt för att han lånat pengar av en person. _____
- 4 Om man får uppskov med att betala av på studielånet har man rätt att vänta med betalningen. _____
- 5 Om man varje månad betalar lite för en vara som man köpt betalar man av på skulden. _____
- 6 Om man betalar hyran senast på förfallodagen kan man bli föremål för rättsliga åtgärder. _____
- 7 En kronofogde arbetar med att få folk att betala sina skulder. _____
- 8 Ett inkassoföretag är ett företag som man kan låna pengar av om man inte kan betala sina skulder. _____
- 9 Om man läser det finstilta på ett kontrakt vet man inte till 100 procent vad som gäller. _____
- 10 Om man får ett betalningsföreläggande så betyder det att någon begär att man ska betala t.ex. en skuld, böter. _____
- 11 Om man får en delgivning från kronofogdemyndigheten måste man på något sätt tala om att man tagit del av delgivningen. _____
- 12 Om man skickat ett rekommenderat brev har posten större ansvar för att brevet kommer fram än om man bara betalat normalt porto. _____
- 13 Om man bestrider en skuld kämpar man för att kunna betala den. _____
- 14 Om kronofogden avskriver ett ärende är ärendet inte längre aktuellt. _____
- 15 Om man godtar en uppgift så accepterar man den. _____

- 16 Ett utslag kan betyda detsamma som ett beslut. _____
- 17 Om man har en betalningsanmärkning har man skött sin ekonomi bra. _____
- 18 Man säger att en dom faller, och det betyder att en dom bestäms i en rättslig instans. _____
- 19 Om man fastställer en dom så betyder det att man slutgiltigt fattar beslut om domen. _____
- 20 Om "moms tillkommer" så betyder det att priset är exklusive moms. _____

Välj rätt ord!

Välj rätt ord och skriv det *i rätt form*. Alla ord ska inte användas.

bestrida	ett förvärvande	ett uppskov
bokföra	en indrivning	ett utdrag
debitera	ett kreditupplysningsföretag	en utgift
en dröjsmålsavgift	en näringsidkare	en utmätning
en fordran	preskribera	ett överskott
ett förbehållsbelopp	en räntesats	överstiga
en förfallodag	en tillgång	
en förfrågan	tillkomma	

- 1 Om man har en budget måste man _____ sina inkomster och utgifter.
- 2 Om ett belopp _____ 100 kronor är det mer än 100 kronor.
- 3 Om man vill hyra ut en lägenhet till en person kan man kontakta _____
_____ för att få reda på om personen i fråga sköter sin ekonomi.
- 4 Man kan göra _____ angående en persons betalningsförmåga.
- 5 Man kan be om _____ ur ett protokoll om man bara är intresserad av en viss punkt i protokollet.
- 6 Kronofogden beslutar om _____ ifall man är skyldig staten pengar.
- 7 Om man har _____ på en person vill man att han/hon ska betala skulden.
- 8 Kronofogden kan ta en del av ens _____ om man inte betalar pengar som man är skyldig.
- 9 Vid _____ får man behålla saker som är svåra att vara utan, t.ex. radio och TV.
- 10 Om man kan sälja en sak till ett högre pris än vad man betalat och haft utgifter för har man _____.
- 11 Kronofogden kan inte ta hela ens lön. Det finns _____ som han eller hon måste ta hänsyn till.

- 12 "Uppgift" betyder information och _____ är motsats till inkomst.
- 13 I deklarationen får man göra avdrag för kostnader för inkomstens _____.
- 14 Den dag som man senast måste betala t.ex. hyran kallas _____.
- 15 Den procent man betalar i ränta kallas _____.
- 16 Räntan stiger om man får betala _____.
- 17 En person som har ett företag i vilket han/hon köper och säljer varor är _____.
- 18 Tandläkaren _____ patienten en extra avgift om denne/denna inte avbeställt en bokad tid.

Vad betyder de markerade orden/uttrycken?

Skriv om de markerade orden/uttrycken!

- 1 *Per stack huvudet i sanden* och fortsatte att arbeta som vanligt.

- 2 Du får låna pengar av mig *förutsatt att* du betalar tillbaka dem inom en månad.

- 3 *Polisen gjorde en framstöt mot* den beväpnade mannen.

- 4 Du betalar hyran och *ingenting utöver det*.

- 5 Jag har redan betalat *den fordran som skattemyndigheten hade på mig*.

- 6 Jag behöver några uppgifter *som rör* min fastighetstaxering.

- 7 Jag hade inte betalat hyran *när förfallodagen gick ut*.

6 sätt att få sin vilja igenom

I årtionden har forskare undersökt hur vi människor övertalar varandra till att säga ja till något som vi vanligtvis är avvisande emot. Nu har en amerikansk psykolog pekat ut de sex redskap vi kan använda, om vi snabbt och obemärkt vill vända skepsis till välvilja.

LÄSFÖRSTÅELSE

Ur texten nedan är sex rubriker borttagna. Sätt tillbaka dem på rätt plats.

Auktoritet
Gentjänster

Rädsla för att inte räcka till
Samhörighet

Sammanhang
Socialt erkännande

Vissa människor kan sälja vad som helst till vem som helst, och har man varit i klorna på en sådan person, kan man fundera över vad som egentligen hände: varför stod man plötsligt där med en
5 mirakeltandkräm, när det man egentligen behövde var löständer?

Konsten att övertala människor har alltid fascinerat oss människor. Redan på 300-talet f.Kr. skrev den grekiske filosofen Aristoteles en
10 berömd bok om retorik, där han gav goda råd om användandet av övertygande argument. På senare tid är det speciellt affärsinnehavare och andra försäljare som försökt komma på hur man blir bra på att övertala. De vill självklart veta
15 hur kundernas motvilja mot deras varor kan vändas till välvilja.

Fram till andra världskriget byggde övertalningskonsten bara på aningar och spridda erfarenheter av vad som fungerar. Man sa att
20 vissa personer var födda säljare, men man visste inte riktigt varför de var det. Det håller man dock på att ta reda på. Nu har läran om övertalning nämligen blivit en accepterad vetenskap, som återfinns under den del av psykologin som arbet-
25 ar med social påverkan.

Vetenskapen om övertalning har under de senaste femtio åren systematiskt undersökt hur vi människor övertalar varandra till att säga ja till något vi inledningsvis är ganska skeptiska
30 gentemot och därför avvisar. En amerikansk professor i socialpsykologi – Robert B. Cialdini – anser att forskningen nu har nått fram till de sex grundprinciper som människor använder för att övertala varandra – det vill säga de sex verktyg
35 vi kan använda om vi vill locka andra till att byta inställning och beteende.

1) _____

I alla kulturer uppfostras man till att visa tacksamhet och göra något i gengäld för något man fått. Det kan utnyttjas inom övertalningens

5 konst. Vill man be en bekant om en tjänst, kan man öka chansen till ett ja genom att först ge honom känslan av att han står i tacksamhets-skuld. Man kan till exempel låna ut en bok eller laga hans cykel, så att han efteråt känner att
10 han är skyldig en tjänst. Då kommer han med största säkerhet att ha svårt att neka, när han blir ombedd att göra något.

Den taktiken används av många postorder-firmor och stormarknader. De vet att om man ger
15 människor en present eller ett varuprov, så är sannolikheten stor att de kommer att se med välvilja på företagets andra produkter.

2) _____

Övertalaren kan också spela på att vi alla har en
20 tendens att följa flocken. Vi tror instinktivt att något är spännande och rätt bara för att en stor grupp anser det. Skall man till exempel ordna en fest där man gärna vill att så många som möjligt skall komma, är det en bra idé att måla upp det
25 som något stort och tala om hur många personer som skall komma. Ingen vill nämligen riskera att hamna utanför.

Bokhandlare har lärt sig av det här tricket, när de gör bestsellerlistor. Kunderna sneglar näm-
30 ligen ofta på listorna över de mest sålda böckerna och låter sig övertygas om att böcker som andra har köpt mycket av måste vara bra läsning.

3)

Ju mer vi känner att vi har gemensamt med dem vi lyssnar på, desto större välvilja visar vi till saker som presenteras för oss. Vill man till exempel övertala en vän att hjälpa till med att måla köket, är det en bra idé att först påminna honom om den trevliga och långa vänskapen. Att lägga armen om hans axlar och nämna några av de roliga och trevliga stunder som man har haft tillsammans räcker nog för att göra honom mör. När tiden är inne, kan man lugnt och stilla smyga över till köksprojektet.

Goda försäljare har i alla tider varit fenomenala på att skapa en konstgjord känsla av gemenskap. Genom att komma med komplimanger och spela på att man kommer från samma stad eller har gemensamma bekanta, kan de skapa en intim och vänskaplig atmosfär, som gör det lättare för dem att sälja sina varor.

4)

Om vi blir övertygade om att någon har en speciell kunskap eller makt, är vi mer benägna att göra som personen säger.

När man skall övertala andra att tro på det man säger, är det därför en bra idé att först göra ett stort nummer av att visa att man vet vad man talar om. Medan man pratar kan man låta det skina igenom vilken bra utbildning man har, att man är beläst och att man har en eller annan förtroendepost. Då är chanserna långt större att åhörarna slukar budskapet. Även i reklamvärlden använder man ofta auktoriteter till att belysa fördelarna med en produkt – till exempel en vetenskapsman i en vit rock, som rekommenderar en viss tandkräm. Genom att spela på det som vi normalt förknippar med en klok och vetenskaplig person gör reklamen oss mer lyhörda för de råd som han ger oss.

5)

De allra flesta människor strävar efter att det de säger skall hänga samman med vad de gör. Avger

vi ett löfte, känner vi oss normalt förpliktigade att hålla det. Förpliktelsen kommer i regel att kännas starkare, om flera personer har sett oss avge löftet, för ingen har lust att förlora ansiktet i ett stort sammanhang. Vill man därför vara säker på att en vän gör vad man ber honom om, bör man få honom att lova detta, när andra är närvarande.

Även välgörenhetsorganisationer vet att de kan samla in mer pengar, om de ber om en underskrift i full offentlighet – till exempel i TV – för givaren känner sig då mer förpliktigad att hålla sitt löfte.

6)

Vi människor vill gärna ha det omöjliga eller sätta ett högt pris på saker, som kan vara svåra att få tag i. Det kan man utnyttja, om man till exempel vill sälja sin gamla tågbanan. Om man spelar på att den bara finns i några få exemplar och att man inte längre kan köpa den i handeln, kommer det garanterat att öka köplusten.

Butikerna har även lärt sig att kunderna blir ivrigare att handla en vara, om det är brist på den. De vet att skyltar med orden "begränsat parti" fungerar som en sockerbit för en fluga. Skylten aktiverar primitiva hamstringsmekanismer, som bottenar i vår rädsla att sakna något.

Professor Robert B. Cialdini, som har formulerat de sex grundprinciperna som behandlas i texten, anser att vi alla bör sätta oss grundligt in i vetenskapen om övertalning. De som vet hur man skall lura andra kommer nämligen själva att vara svåra att lura, hävdar han.

Därmed kan vi bli bättre på att genomskåda butikernas försäljningstekniker och politikernas valtal och kommer att kunna noggrannare värdera hur bra något egentligen är. Insikt i principerna förhindrar alltså att vi blir hjälplösa offer för vardagens alla övertalningsförsök.

Källa: Illustrerad Vetenskap 3/2002
Jan Steffensen

ORDKUNSKAP

Välj rätt alternativ!

- 1 Oskar har *hamnat i klorna på* en narkotikalangare.
 - a) kommit på
 - b) släppt kontakten med
 - c) fastnat hos
 - d) kontaktat
- 2 Man kan *spela på medarbetarnas känslor* när man vill genomdriva ett beslut.
 - a) påverka medarbetarnas känslor
 - b) utnyttja medarbetarnas känslor
 - c) undvika medarbetarnas känslor
 - d) visa sitt missnöje med medarbetarnas känslor
- 3 Ungdomar vill gärna *följa flocken*.
 - a) vara som alla andra
 - b) vara motståndare till allt och alla
 - c) vara populära bland alla
 - d) ha gemensamma bekanta
- 4 Polisen *gjorde den misstänkte mör* inför förhöret.
 - a) gick till attack mot den misstänkte
 - b) grep den misstänkte
 - c) avvisade den misstänkte
 - d) gjorde den misstänkte medgörlig
- 5 *Man behöver inte göra ett stort nummer av* att man fått ett nytt jobb.
 - a) Man behöver inte skämta bort
 - b) Man behöver inte tacka för
 - c) Man behöver inte berätta för någon
 - d) Man behöver inte göra alla uppmärksamma på
- 6 Karin berättade inte att hon var gravid, men på hennes beteende *sken det igenom i alla fall*.
 - a) var det helt tydligt i alla fall
 - b) ville man inte tro det i alla fall
 - c) kunde man inte märka något i alla fall
 - d) måste man undra i alla fall
- 7 Roland ville inte *förlora ansiktet på jobbet*, så han sa upp sig.
 - a) Roland hade svårt att trivas på jobbet
 - b) Roland ville inte tappa sin prestige på jobbet
 - c) Roland kunde inte behålla jobbet
 - d) Roland gjorde inget för att behålla jobbet
- 8 Det kan vara svårt att *komma på* vad man ska ge i födelsedagspresent.
 - a) lista ut
 - b) välja ut
 - c) värdera
 - d) förstå

- 9 *Peter hyser stor skepsis mot att anställa Bo Andersson.*
- a) Peter vill absolut
 - b) Peter kan faktiskt tänka sig att
 - c) Peter är mycket tveksam till att
 - d) Peter tvekar inte att
- 10 *Kalle har alltid varit benägen att tro alla om gott.*
- a) varit böjd att tro alla om gott
 - b) varit på sin vakt mot att tro alla om gott
 - c) varit lyhörd för att tro alla om gott
 - d) haft en rädsla för att tro alla om gott
- 11 *Om man arbetar inom vården får man insikt i människors problem.*
- a) får man förtroende för människor och deras problem
 - b) får man ta itu med människors problem
 - c) har man tystnadsplikt när det gäller människor och deras problem
 - d) får man kunskap om många människors problem
- 12 *Man förknippar semester med sol och bad.*
- a) Man drömmer om semester med sol och bad.
 - b) Man längtar efter semester med sol och bad.
 - c) Man tänker på semester med sol och bad.
 - d) Man associerar semester med sol och bad.
- 13 *Pelle har hjälpt Olle att flytta. I gengäld ska Olle bjuda Pelle på middag.*
- a) Som tack för hjälpen
 - b) På grund av det
 - c) Oavsett det
 - d) Till varje pris
- 14 *När man börjar ett nytt jobb finns det många nya saker att sätta sig in i.*
- a) att förbereda
 - b) att diskutera
 - c) att orientera sig om
 - d) att lägga till rätta
- 15 *En försäljare måste vara lyhörd för kundernas önskemål.*
- a) eftersträva kundernas önskemål
 - b) lyda kundernas önskemål
 - c) lätt kunna förstå kundernas önskemål
 - d) bekräfta kundernas önskemål

Skriv färdigt meningarna!

- 1 Om man står i tacksamhetsskuld till någon så _____

- 2 Om man kan konsten att övertala _____

- 3 Om man har övertygande argument så _____
- 4 Om man blir ombedd att hålla tal så _____
- 5 Om man känner samhörighet med en grupp så _____
- 6 Om man har en förtroendepost i en förening så _____
- 7 Om man vill belysa ett problem så _____
- 8 Om man är förpliktigad att göra en resa så _____
- 9 Om man hamstrar varor till jul så _____
- 10 Om man har genomskådat en person så _____

Rätt eller fel?

Ta ställning till om följande påståenden är rätt (= R eller fel (= F)!

- 1 En affärsinnehavare är en person som äger en affär. _____
- 2 Om man gör något inledningsvis så väntar man med det till sist. _____
- 3 Att göra en gentjänst betyder att hjälpa en person som man fått hjälp av. _____
- 4 Man kan bara beställa kläder på en postorderfirma. _____
- 5 I ett köpcentrum finns det olika typer av affärer. _____
- 6 En trollkonstnär använder sig av olika trick. _____
- 7 När tiden är inne så föder en gravid kvinna sitt barn. _____
- 8 Att ge ett löfte är inte detsamma som att avge ett löfte. _____
- 9 Att hålla ett löfte betyder att man inte bryter löftet. _____
- 10 Man har förpliktelser mot andra personer. _____
- 11 Om sannolikheten att bli ertappad är stor bör man ta det försiktigt. _____
- 12 En person som är benägen att göra en sak vill absolut inte göra det. _____
- 13 Röda korset är exempel på en välgörenhetsorganisation. _____
- 14 När man har fått sin lön så ökar säkert köplusten. _____
- 15 Om man får igenom sitt förslag så får man som man vill. _____

Göken är värre än sitt rykte

Göken är en gangster. Ny forskning visar att den inte nöjer sig med att lura andra fåglar att ta hand om dess avkomma. Göken använder sig även av hot, utpressning och till och med våld, om fosterföräldrarna inte gör som den vill.

LÄSFÖRSTÅELSE

Välj bland nedanstående ord och skriv dem *i rätt form* i texten. Obs! Alla ord ska inte användas.

Substantiv

antal, avkomma, beteende, fall, närhet, skal, studie, unge, upphov, uppståndelse, utpressning

Verb

avslöja, förhålla sig, förse, genomföra, hämnas, komma över, lyckas, påverka, slippa, slänga ut, sätta igång, terrorisera, utnyttja, varna

Adjektiv

egen, förskräcklig, liten, oskyddad, otrolig, skräckslagen, tålig, uppenbar, ödmjuk

Adverb

dock, där, därmed, egentligen, emellertid, för, igenom, noga, nämligen, uteslutande, åtminstone, överlägset

Pronomen

andra, den, denna, densamma, detsamma, dess, detta, samma, varenda

Konjunktioner/prepositioner

eftersom, för att, genom att, medan, men, om, på, som, så, så att, trots, utan, än, även om

Rena fågelmaffian – det kallar den spanske biologen Manuel Soler och hans danske kollega Anders Pape Møller gökens verksamhet, när den lägger sina ägg i andra fåglars bon för att 1) _____ föda upp sina ungar.

Sedan 1982 har de båda biologerna studerat gökarna och skatorna i Hoya de Guardix på det 5 vindpinade spanska höglandet. De ville undersöka varför skatorna inte helt enkelt slänger ut gökarnas ägg ur redet, så snart de upptäcker att äggen inte är deras 2) _____.

Undersökningarna har gett förbluffande resultat. Det visar sig att skatorna inte blir lurade. De tvingas att göra som göken vill. Med våld och terror håller göken de 3) _____ fosterföräldrarna i ett veritabelt järngrepp.

10 Avslöjandet har väckt stor 4) _____ i forskarkretsar och har gjort att man påbörjat ett antal olika forskningsprojekt, som alla har 5) _____ nya, fantastiska sidor hos göken. För det är inte bara de vuxna gökarna som använder fula tricks för att "övertala" andra fåglar att arbeta åt dem. Även de nykläckta ungarna manipulerar sina fosterföräldrar.

Det var en tämligen enkel 6) _____. Soler och hans kollegor valde ut 57 skatbon, 15 där gökar hade lagt sitt ägg. Därefter tog de bort gökäggen ur 29 av bona; de resterande 28 bona lämnades i fred.

Gökarna löper amok

Gökarna reagerade omedelbart. De återvände direkt för att 7) _____, och snart hade 16 av de 29 redena ur vilka forskarna hade tagit gökarnas ägg total-
5 förstörts medan ytterligare tre var skadade. När forskarna tittade in i bona såg de konsekvenserna av hämndaktion-erna. Gökarna hade i stort sett gått bärsärkargång och dödat alla 8) _____, hackat sönder de okläckta äggen och sedan låtit de makabra resterna ligga kvar.

10 Alla de 28 orörda bona, där gökarnas ägg hade fått ligga kvar, lät de 9) _____ vara.

Forskarna hade bara sett att ett par av redena överfölls av gökföräldrarna, men 10) _____ inget rovdjur skulle lämna efter sig en sådan godbit som en fågelunge,
15 var forskarna övertygade 11) _____ att det var gökarna som låg bakom alla attackerna. För att ta reda på om det verkligen 12) _____ på detta sätt, satte de en radiosändare på en gök, för att kunna följa dess färd.

20 Radiosignalerna avslöjade att göken ofta återvände till det bo där den hade lagt sitt ägg 13) _____ se hur det utvecklades. När forskarna en dag hade tagit bort ägget, förstörde göken genast allt annat som fanns i boet. Det rädde inte längre någon som helst tvekan: motivet var hämnd.

I ett senare försök studerade biologerna ett rede, 14) _____ skatorna själva hade slängt ut gökens ägg. Göken hämnades genast och förstörde de ägg som fanns kvar i boet.

25 15) _____ de flesta andra fåglar kan skator lägga fler ägg, om de förlorar den första kullen. När skatorna lade nya ägg, återvände göken och lade ett av sina ägg i redet. Den här gången lät skatorna ägget vara ifred. 16) _____ och våldet hade fungerat.

Lägger upp till 25 ägg

Solers och Møllers försök har gett 17) _____ till många diskussioner. Förut trodde
30 man att gökarna bara lurade fosterföräldrarna att ta hand om ägget och ungen utan att använda sig av hot eller våld. Situationen är emellertid mer komplicerad 18) _____ så. Senare studier av samma slag i bland annat Israel har 19) _____ inte gett samma resultat. Här chansade helt enkelt gökarna, när de lade sina ägg i ett främmande bo. Om boets ägare
20) _____ ägget utlöste det inte någon våldsam hämndaktion.

35 Anledningen till detta kan vara att det bara är gökarna i Hoya de Guardix som utvecklat den här aggressiva strategin. Eller så har småfåglarna i andra områden utvecklat ett motdrag mot gökarnas metoder, som biologerna ännu inte har 21) _____ upptäcka.

Diskussionen om maffiametoderna är för övrigt bara den senaste, sedan Aristoteles som den förste skrev om göken omkring 400 år f.Kr. och frågade sig hur gökarna 22) _____ kan
40 lyckas med att förmå andra fåglar sköta det slitsamma arbetet med att föda upp deras ungar?

Den här så kallade boparasitismen finns hos flera andra fågelarter. Gökarna är emellertid de

Gökunge kastar ut sista ägget ur kärrsångarens bo.

23) _____ mest manipulativa fåglarna. Det finns över 130 olika gökarter, som huvudsakligen lever i Europa, Afrika samt Nord- och Sydamerika. Bara omkring hälften av gökarna snyltar på andra småfåglars bon.

Fördelarna med metoden är 24) _____. Skulle gökarna själva föda upp sina ungar, skulle de som mest kunna skaffa mat till tre – fyra ungar om året. Genom att låta andra göra arbetet åt dem, kan de i princip skaffa så många ungar de vill. Undersökningar visar att göken 25) _____ denna möjlighet maximalt. I extrema fall kan gökarna lägga 25 ägg under en säsong, 26) _____ de flesta lägger inte mer än 12–14 ägg. Det är ändå tre till fyra gånger så många som de flesta andra fåglar.

10 Utstuderade ungar

Gökarna väljer 27) _____ ut sina offer. Varje hona specialiserar sig på att lägga sina ägg i en viss värdarts bon. Vissa lägger 28) _____ sina ägg hos järnsparvar, medan andra kanske bestämmer sig för skator eller ängsfiolarkor. Denna specialisering är nödvändig, för att värden inte skall upptäcka bedrägeriet. Särskilda körtlar färgar nämligen ägget, 15 29) _____ det ser ut som värdens egna ägg. Likheten är så stor att värdarna ofta inte märker att göken varit framme.

Det räcker 30) _____ inte med en bra förklädnad. Ägget måste även placeras i boet utan att fosterföräldrarna märker det. En sådan manöver kräver att hanen närmar sig boet under stor uppståndelse. Då försvarar värdfågeln sitt rede, och när detta under en kort stund är 20 31) _____, flyger gökhanan snabbt dit och lägger sitt ägg bland de övriga äggen. Sedan äter hon upp ett av värdparets ägg, så att 32) _____ stämmer. Redets ägare tappar emellertid i regel inte uppmärksamheten i mer än tio till femton sekunder, så gökhanan måste skynda sig. Därför har gökens ägg ett extra tjockt 33) _____, som klarar av att i det närmaste kastas ner i boet.

25 I områden där gökarna inte använder sig av några terrormetoder för att få sin vilja 34) _____ lämnar de därefter ägget åt sitt öde. Många värdfåglar märker inte att de blivit lurade och låter därför gökens ägg vara. Det gäller till exempel rörsångaren, som forskarna har gjort många försök med. Bara i ett 35) _____ av tio upptäcker ett rörsångarpar att det ligger ett gökägg i deras bo och slänger ut det. Gökäggets kamouflage är helt enkelt alldeles 30 36) _____ bra.

Gökungen tar också i med hårdhandskarna mot värdparet. När ägget kläcks, tar den 37) _____ ungen direkt kommandot. Snabbt makar den sig in under övriga ägg eller ungar i boet och knuffar ut dem så att de dör. Resultatet blir alltid 38) _____: gökungen är den enda som finns kvar i boet och den får all mat.

35 Man måste ha en god fysik för att kunna slänga ut sina fosterföräldrars barn ur barnkammaren, och det har gökungen. 39) _____ muskler är mer utvecklade än andra nyfödda fågelungars, och benen är extra hårda och 40) _____ för att de skall klara av trycket av de andra ungarna eller äggen i boet, när gökungen har fått upp dem på ryggen och knuffar ut dem ur redet.

Boet rasar samman

Efter bara några veckor är gökungen inte bara större än sina fosterföräldrar 41) _____ även större än boet, vilket gör att 42) _____ till slut brakar ihop under den snabbt växande fågeln. Därför måste den få i sig all mat den 43) _____.

5 Forskarna har länge undrat hur gökungen gör för att övertala fosterföräldrarna att 44) _____ den med så mycket mat. Förr trodde forskarna att det helt enkelt var gökens storlek som fick fosterföräldrarna att komma med mer mat. Den här teorin sprack emellertid för två år sedan, när Nick Davies och hans kollegor vid Cambridge University 45) _____ ett enkelt men mycket tydligt experiment. Davies placerade en koltrastunge, som är precis lika 10 stor som en gökunge, i ett rörsångarbo, för att se hur mycket mat den skulle få av rörsångarföräldrarna. Det visade sig att koltrasten 46) _____ sin storlek inte fick mer mat än en rörsångarunge skulle ha fått.

Davies hade emellertid en annan teori, som han gärna ville prova. Han misstänkte nämligen att gökungen kunde ge ifrån sig exakt 47) _____ ljud som ett helt bo fullt med rörsångarungar. För att testa sin teori placerade han i redet en väldigt liten högtalare som återgav skriken från en hungrig gökunge. Så snart skriken 48) _____ började rörsångarna att samla mer mat till koltrastungen.

Det rådde alltså ingen tvekan om att det var gökungens hungerskrik som gjorde att de små fosterföräldrarna fortsatte att skaffa mer mat.

20 49) _____ forskarna nu långsamt har börjat få en betydligt mer nyanserad bild av gökens metoder, vet man ännu inte hur boparasitismen uppstod. Betraktat i evolutionens ljus är det nämligen inte någon enkel sak att plötsligt börja lägga sina ägg i någon annan fågels bo och sedan låta 50) _____ klara sig själv. De allra flesta fåglar försvarar sina ägg och ungar med sitt liv, 51) _____ det får betraktas som ett stort steg att plötsligt ge upp en sådan vana.

25 Vissa forskare tror att gökens val av föda kan vara en del av förklaringen till det annorlunda 52) _____. Vuxna gökar livnär sig nämligen huvudsakligen 53) _____ fjärilslarver, som är fullproppade med alla möjliga gifter. De långa håren på larvernas hud innehåller så kallat histamin, som i stora mängder dödar de flesta djur. Giftet 54) _____ emellertid inte gökarna. Deras matstrupe och magsäck är ofta full av giftiga hår. Vissa forskare 30 tror att gökungarna inte klarar 55) _____ svårsmälta diet, och att de vuxna gökarna därför för mycket länge sedan kom på att det var bättre att låta andra fåglar föda upp de nykläckta ungarna.

(56) _____ låta en annan fågel passa ungarna kunde gökarna utan att riskera ungarnas hälsa äta sådant som nästan inga andra djur äter.

35 Hur i all världen gökarna har lyckats övertala sparvarna och de (57) _____ småfåglarna att gå med på det hela är emellertid ett stort problem med den här teorin. Kanske kan upptäckten av gökarnas hänsynslösa metoder i Spanien lösa just den här gåtan.

Källa: Illustrerad Vetenskap 8/2000
Bo Öksnebjerg

ORDKUNSKAP

Synonyma ord/uttryck. Välj rätt alternativ!

- 1 Om ett resultat är förbluffande
 - a) blir man väldigt upprörd.
 - b) har man blivit lurad.
 - c) har man fuskat.
 - d) blir man överraskad.
- 2 Om en händelse väcker uppståndelse
 - a) blir man oroad och förvirrad av denna händelse.
 - b) betyder denna händelse ingenting för en.
 - c) känner man igen denna typ av händelse.
 - d) måste man ta reda på orsaken till händelsen.
- 3 Om man förmår en person att till exempel sluta röka
 - a) tillåter man honom/henne att sluta röka.
 - b) kräver man att vederbörande ska sluta röka.
 - c) får man personen i fråga att sluta röka.
 - d) lär man honom/henne att sluta röka.
- 4 Om man lämnar någon åt sitt öde så
 - a) förväntar man sig att personen i fråga ska ta kontakt med en.
 - b) tycker man att den personen ska bättra sig.
 - c) bryr man sig inte längre om honom/henne.
 - d) tvingar man denna person att bosätta sig långt från andra människor.
- 5 Om man förser någon med något så
 - a) utrustar man denne med något.
 - b) upptäcker man att vederbörande håller på med något skumt.
 - c) påpekar man för personen i fråga att han/hon har fel.
 - d) lämnar man den personen i fred.
- 6 Om man får sin vilja igenom så
 - a) gör ingen som man själv vill.
 - b) händer ingenting.
 - c) blir det som man vill.
 - d) blir det ingenting av det som man har planerat.
- 7 Om något är slitsamt är det
 - a) starkt.
 - b) trasigt.
 - c) nött.
 - d) jobbigt.
- 8 Om en person uteslutande umgås med sin familj så
 - a) umgås han/hon överhuvudtaget inte med sin familj.
 - b) umgås den personen med sin familj samt med några utomstående.
 - c) umgås personen i fråga endast med vissa personer i familjen.
 - d) umgås vederbörande enbart med sin familj.

- 9 Om man har en förklädnad på sig
a) vill man visa vem man verkligen är.
b) vill man se så snygg ut som möjligt.
c) vill man inte att andra ska känna igen en.
d) vill man inte smutsa ner sina kläder.
- 10 Om man tar i med hårdhandskarna
a) gillar man att boxas.
b) fryser man om händerna.
c) använder man sig inte av mjuka metoder.
d) tränar man för att bli stark.

Markera rätt alternativ!

Vilka av orden som står inom parentes passar i resten av meningen?

- 1 (Ett område, Ett träd, Ett folk, Ett snöoväder) kan vara vindpinat.
- 2 (En man, En diskmaskin, En dator, Ett par glasögon) kan löpa amok.
- 3 En person kan gå bärsärkargång på grund av att vederbörande är (rasande, vig, naken, otrogen).
- 4 Buller kan ge upphov till (hunger, krig, hörseInedsättning, fetma).
- 5 Svett utsöndras från (tarmar, körtlar, ådror, vävnader).
- 6 En schackspelare brukar göra (drag, motdrag, pådrag, dragspel).
- 7 (En stol, Ett tak, Ett torn, Ett berg) kan braka ihop.
- 8 Man vill ibland komma över (snygga, billiga kläder; eftertraktade konsertbiljetter; galna hundar; för gammal mat).
- 9 Man kan livnära sig på (förvärvsarbete, inbrott, bidrag, pensioner).
- 10 (En väska, En garderob, En låda, En lokal) kan vara fullproppad.

Körkort

16 Trafik och fordon

16.1 Körkort

För att få köra motordrivet fordon på väg eller i terräng måste man ha körkort, traktorkort eller i vissa fall förarbevis. På körkortet anges med bokstäverna A till E (s.k. behörighetsbokstäver) vilka fordon man får köra. Körkortet är också en legitimationshandling (se Pass och andra identitetshandlingar).

Behörigheter – Ålder – Fordonsslag

- 18 år – tung motorcykel. OBS! Behörigheten A ger rätt att föra motorcykel med en högre effekt än 25 kW och ett förhållande mellan effekt och tjänstevikt som överstiger 0,16 kW/kg endast om körkortsinnehavaren 1. haft körkort med behörighet A under minst 2 år, eller 2. fyllt 21 år och godkänts i körprov på sådan motorcykel.
- A1 16 år – lätt motorcykel. Motorcykel med motor vars slagvolym inte överstiger 125 kubikcm och en effekt som inte överstiger 11 kW.
- B 18 år – personbil med en totalvikt av högst 3,5 ton, lätt lastbil (totalvikt högst 3,5 ton) även med ett tillkopplat lätt släpfordon (totalvikt högst 750 kg, i vissa fall tyngre), terrängvagn och motorredskap klass I samt tre- och fyrhjuliga motorcyklar.
- C 18 år – personbil med en totalvikt över 3,5 ton, tung lastbil även med tillkopplat lätt släpfordon.
- D 21 år – buss och till buss kopplat lätt släpfordon.
- E 18 år – släpfordon, oavsett antal och vikt.
- För att få köra terrängskoter måste man enligt huvudregeln vara 16 år och ha ett förarbevis. Körkort och traktorkort som har utfärdats före den 1 januari 2000 ger dock fortsatt rätt att köra terrängskoter.

Det krävs körkort, traktorkort eller ett särskilt förarbevis för att få köra moped klass I, dvs. en moped som går i högst 45 km i timmen och har en slagvolym av högst 50 cm³ eller en maximal nettoeffekt av högst 4 kw. För utfärdande av förarbeviset krävs att man fyllt 15 år. Andra mopedtyper får man köra utan körkort eller förarbevis under förutsättning att man har fyllt 15 år.

För att få köra traktor och motorredskap klass II på väg, måste man ha körkort eller traktorkort. Traktorkort får utfärdas för den som fyllt 16 år (om det finns särskilda skäl för den som fyllt 15 år).

Man får dock köra traktor och motorredskap klass II kortare sträcka på väg vid färd till eller från arbetsplats, mellan en gårds ägor eller för liknande ändamål även om man saknar körkort eller traktorkort.

Villkor för att få köra fordon

Villkor för att få köra fordon – t.ex. provotid, krav på glasögon, hörapparat, automatväxlad bil – anges med en sifferkod i körkortet.

Exempel på sifferkoder

- 01.01 = för glasögon, innebär att man måste ha glasögon som ger tillfredsställande syn när man kör.
- 01.02 = för kontaktlinser, innebär att man måste ha kontaktlinser som ger tillfredsställande syn när man kör.
- 01.06 = glasögon eller kontaktlinser.
- 10.02 = för automatisk växellåda, innebär att man endast får köra automatväxlad bil.
- 100 = provotid, anger provotiden för körkortet.

På körkort utfärdade före 1 juli 1996 anges ordet *glasögon*, *automat*, eller *särskild handling* på raden villkor i körkortet.

Övningskörning – ålderskrav

Vid övningskörning ställs följande ålderskrav.

- 16 år – personbil utan släpfordon eller lätt motorcykel.
- 17 år och 6 månader – Lätt lastbil. Personbil eller lätt lastbil med tillkopplat lätt släpfordon. Motorcykel med begränsad effekt (motorcykel med en motoreffekt av högst 25 kW och ett förhållande mellan motoreffekt och tjänstevikt av högst 0,16 kW/kg). Får övningsköra i trafikskola med motorcykel med obegränsad effekt under förutsättning att den som har uppsikt över körningen följer med på motorcykeln eller i en sidovagn.
- 18 år – Personbil eller lätt lastbil med tillkopplat tungt släpfordon. Tung lastbil med tungt släpfordon.
- 20 år – Buss, även med tillkopplat tungt släpfordon. Motorcykel med obegränsad effekt (motorcykel vars motor har en effekt som överstiger 25 kW eller ett effektviktförhållande som överstiger 0,16 kW/kg, eller – buss med eller utan tungt släpfordon.

Privat övningskörning

Vid privat övningskörning ska den som har uppsikt över körningen ha

- fyllt 24 år
- 5 • körkort utfärdat i stat inom EES med den behörighet som behövs för att köra fordonet sedan minst fem år tillbaka
- vana och skicklighet att köra det slag av fordon körningen avser
- 10 • godkänts av länsstyrelsen som handledare för eleven.

Läraren/handledaren anses som förare under all övningskörning, som inte sker inom polisväsendet. Vid privat övningskörning ska fordonet ha en grön/vit skylt med texten *Övningskör*.

- 15 Kontakta polisen på orten, Vägverkets förarprovskontor eller webbplats för ytterligare upplysningar om vilka regler som gäller för övningskörning. Det kan också finnas lokala trafikföreskrifter som gäller
- 20 övningskörning att ta hänsyn till.

Tänk på

- att den som övningskör måste ha ett gällande körkortstillstånd, detta gäller vid all övningskörning.
- att vid privat övningskörning ska godkännandebevis
- 25 som handledare medföras.

Körkortstillstånd

- För att få avlägga förarprov måste man ha körkortstillstånd. Ansökan om körkortstillstånd görs hos länsstyrelsen i folkbokföringslänet. Ansökningsblanketter
- 30 finns hos trafikskolorna, polisen, länsstyrelsen och Vägverkets förarprovskontor. Till ansökan ska bifogas

- hälsodeklaration,
- intyg om synprovning,
- läkarintyg om man söker för behörighet C eller D.

- 35 Deklarationen och intygen får inte vara äldre än två månader.

Körkortstillstånd meddelas den som med hänsyn till sina personliga och medicinska förhållanden kan anses lämplig som förare.

- 40 Körkortstillståndet gäller i fyra år. Klarar man inte förarprovet (se mer om detta nedan) inom den tiden, måste man ansöka om ett nytt körkortstillstånd.

När man fått körkortstillstånd betalar man en avgift.

- 45 Om man på grund av innehållet i läkarintyget eller av annat skäl är osäker på om man kan få körkortstillstånd, kan man begära förhandsbesked. Man skickar då en ansökan om förhandsbesked om körkortstillstånd till länsstyrelsen och bifogar läkarintyget om det är detta som man är tveksam om.

Förarutbildning sker vanligtvis i trafikskola men man kan också utbilda sig privat. Om kraven i övrigt se ovan under *Övningskörning*.

Förarprov

- 55 För att få körkort krävs ett godkänt förarprov som består av kunskaps- och körprov.

För att få avlägga körprov ska sökanden bl.a. vid

provstillfället vara permanent bosatt i Sverige eller ha studerat här i minst 6 månader. Sökande får inte ha körkort utfärdat i annan stat inom EES som f.n.

- omfattar EU-länderna samt Norge, Island och
- 5 Lichtenstein. OBS! Körkort utfärdat i Schweiz utgör inte hinder för förarprov i Sverige.

Tid för förarprov beställer man hos något av Vägverkets förarprovskontor.

- I samband med kunskapsprovet fotograferas man
- 10 på Vägverkets förarprovskontor och körkortet tillverkas och levereras inom några dagar efter godkänt förarprov.

- Har man inte fotograferat sig på Vägverket får man, inom en vecka efter godkänt körprov, en grundhandling med posten. Grundhandlingen utgör underlag för tillverkning av körkortet och på den ska man klistra sitt foto och skriva sin namnteckning. Det är viktigt att man återsänder den så snart som möjligt.

- Efter godkänt förarprov får man köra med stöd av
- 20 ett "Beslut om utfärdande av körkort/Bevis om körkort". Detta beslut/bevis gäller som körkort endast i Sverige och är giltigt i ett år. Det ska medföras under färd och på tillsägelse visas upp för polis eller bilinspektör tillsammans med handling som styrker
- 25 innehavarens identitet.

Kostnader för körkort

- Kostnaderna för förarutbildning i trafikskola varierar beroende på hur många lektioner som krävs för att tillgodogöra sig utbildningen. Kostnaderna i övrigt
- 30 avser bl.a. intyg om synprovning eller läkarintyg, avgifter för förarprov och själva körkortet. Fråga på trafikskolan eller Vägverkets förarprovskontor vilka taxorna är!

Körkortets giltighetstid

- 35 Körkortet ska förnyas vart tionde år. Några månader innan tiden går ut sänder Vägverket till körkorthavaren en handling som ska ligga till grund för ny körkortstillverkning. Någon ny lämplighetsprovning eller nytt förarprov krävs inte. Ett körkort blir ogiltigt
- 40 om man inte följer Vägverkets föreläggande om att vart tionde år förnya det. Behörigheterna C, CE, D eller DE gäller tills körkortshavaren fyllt 45 år och därefter för perioder om högst 10 år, om han eller hon har visat att de medicinska kraven för att ha sådan
- 45 behörighet är uppfyllda.

Förnyelse av körkort

- Körkortet måste också förnyas om man ändrar namn eller tappar eller skadar körkortet. Vid namnbyte skickar Vägverket automatiskt ett nytt körkortsunderlag. Om man tappar eller förstör körkortet
- 50 ringer man till Vägverkets förarprovskontor eller går in via Vägverkets webbplats www.vv.se för att beställa grundhandling för nytt körkort.

Återkallelse av körkort

- 55 Körkortet är ett kompetensbevis. Det kan därför återkallas för den som inte längre anses lämplig som fordonsförare. De vanligaste skälen till återkallelse är trafikbrott såsom rattfylleri, smitning, körning mot rött ljus, avsevärda hastighetsöverträdelser och

upprepade trafikförseelser samt allmän brottslighet. Även sjukdom och andra medicinska skäl kan leda till en återkallelse. Det är länsstyrelsen som beslutar om ett körkort ska återkallas eller inte. Länsstyrelsens beslut kan överklagas till allmän förvaltningsdomstol. När ett körkort återkallas sätter länsstyrelsen samtidigt ut en spärrtid. Spärrtiden är minst en månad och högst tre år. Under den tiden får man inte framföra körkortspliktigt fordon.

10 För att få nytt körkort efter återkallelse måste man få ett nytt körkortstillstånd och avlägga nytt förarprov. Vissa undantag finns dock bl.a. beroende på orsaken till återkallelsen. Man kan under vissa förutsättningar slippa avlägga förarprov och i vissa fall slippa kravet på såväl nytt körkortstillstånd som att avlägga förarprov. Dock får spärrtiden inte i något fall ha bestämts till mer än ett år. Undantagen gäller inte heller om länsstyrelsen eller den domstol som återkallat körkortet bestämt något annat.

20 Undantagen enligt ovan gäller inte heller om länsstyrelsen eller den domstol som återkallat körkortet har bestämt annat.

Rattfylleri

Den som dömts för grovt rattfylleri och vill ha nytt körkort måste till ansökan om körkortstillstånd foga ett särskilt läkarutlåtande som styrker att sökanden är pålitlig i nykterhetshänseende.

Prövotid efter godkänt förarprov

För ett körkort som lämnas ut efter godkänt förarprov gäller en prövotid av två år. Om körkortet återkallas under prövotiden ska ett godkänt förarprov avläggas innan ett nytt körkort lämnas ut. Detta gäller dock inte om återkallelse sker på grund av sjukdom eller liknande eller underlåtenhet att lämna begärt läkarintyg.

Utländska körkort

Ett körkort som är utfärdat i en stat inom EES gäller i Sverige i enlighet med sitt innehåll oavsett hur länge innehavaren har varit folkbokförd här.

5 Även annat utländskt körkort gäller i Sverige enligt sitt innehåll. Om ett nationellt körkort inte är utfärdat i överensstämmelse med förebilderna i någon av de konventioner om vägtrafik, som undertecknats i Geneve 1949 och i Wien 1968, och inte heller är utfärdat på ett skandinaviskt språk, engelska, tyska eller franska, gäller körkortet dock endast i förening med en bestyrkt översättning till något av dessa språk. Om körkortet inte är försett med fotografi av körkortsinnehavaren gäller det endast tillsammans med en fotoförsedd identitetshandling. Körkortet utfärdat i en stat utanför EES upphör dock att gälla när körkortsinnehavaren har varit folkbokförd i Sverige sedan mer än ett år.

Gemensamt för samtliga utländska körkort är att de inte gäller i Sverige om innehavaren också har ett svenskt körkort och detta är omhändertaget eller återkallat, om det utländska körkortet är ogiltigt i utfärdandestaten eller om det utländska körkortet tidigare bytts ut mot ett svenskt körkort.

25 Observera att man aldrig får köra bil i Sverige innan man fyllt 18 år oavsett vilken åldersgräns som gäller i utfärdandelandet.

Utbyte av körkort

Ett körkort som är utfärdat i ett EES-land, eller i Schweiz eller Japan, får bytas ut mot ett likvärdigt svenskt körkort om innehavaren är permanent bosatt i Sverige, dvs. bosatt här under minst 185 dagar per år normalt sett. Är körkortet utfärdat i Schweiz eller Japan ska innehavaren dessutom uppfylla de personliga och medicinska kraven för körkortsinnehav.

Länsstyrelsen prövar ansökan om utbyte av körkort.

Källa: Trafik och fordon, Samhällsguiden 2004

ORDKUNSKAP

I texten "Trafik och fordon" möter du många ord och uttryck som förekommer i formellt, byråkratiskt språk, s.k. kanslisvenska. Vi har t.ex.

– tunga prepositionsuttryck	under förutsättning att = om i enlighet med = enligt
– sammansätta verb	återsända
– långa verb i stället för korta	bestyrka
– långa substantiv (ofta i stället för verbfras)	fordonsslag i nykterhetshänseende = när det gäller nykterhet för utfärdande av förarbevis = för att man ska utfärda förarbevis
– facktermer	utfärda ett bevis, en föreskrift avlägga ett förarprov återkalla ett körkort

Även grammatiken tyder på att det är kanslisvenska, t.ex.

– passivkonstruktioner med -s	... ska godkännandebevis som handledare medföras
– opersonligt pronomen	man, en, ens, sig, sin/sitt/sina

Ordlista

Sidan 136

ett traktorkort, ett körkort
ett förarbevis
A, B ... anger behörighet
en handling
ett släp(fordon)
utfärda ett körkort
under förutsättning att
en gårds ägor

Sidan 137

polisväsendet
lokala trafikföreskrifter
ett gällande körkortstill-
stånd
medföra godkännandebevis
avlägga förarprov
med hänsyn till
ett förhandsbesked

ett förarprov, ett körprov
f.n. = för närvarande
EU omfattar 25 länder
utgöra hinder, underlag
medföra körkort under färd
på tillsägelse av polisen
styrka sin identitet
tillgodogöra sig en utbildning
kostnaderna avser ...
ett föreläggande om att ...
återkalla ett körkort

Sidan 138

(grovt) rattfylleri
smitning från ...
en hastighetsöverträdelse
en trafikförseelse
en förvaltningsdomstol
en spärtnid
framföra körkortspliktigt
fordon
ett läkarutlåtande
i nykterhetshänseende
en provotid
underlåtenhet att ...
i enlighet med
i överensstämmelse med
i förening med
en bestyrkt översättning
förse ett körkort med foto
upphöra att gälla

LÄSFÖRSTÅELSE

Svara kortfattat på frågorna!

- 1 Vid vilken ålder får man ta körkort för lätt lastbil? _____
- 2 Hur gammal ska man vara för att få köra buss? _____
- 3 Erik har haft sitt traktorkort sedan 1999. Får han köra terrängskoter? _____
- 4 Får alla 15-åringar köra moped ? _____
- 5 När får man börja övningsköra för personbil utan släp? _____
- 6 Hur länge ska man ha haft körkort för att få fungera som handledare vid privat övningskörning?

- 7 Vem bestämmer om man får fungera som handledare vid privat övningskörning?

- 8 Olle har inget körkort. Han övningskör med en handledare. Hur visar de det för andra trafikanter?

- 9 Vilka handlingar måste elev och handledare ha vid privat övningskörning?

- 10 Vad måste man skicka med om man söker körkortstillstånd (A och B)?

- 11 Efter hur lång tid måste man förnya sitt körkortstillstånd? _____
- 12 Marie har studerat i Sverige i drygt ett halvår. Hon har tagit körkort i Paris. Får hon göra körprov i Sverige? _____
- 13 Ett körkort (A och B) gäller i tio år. Måste man ta nytt förarprov efter tio år?

- 14 Vilka principer gäller för att en busschaufför ska få köra buss efter 45 års ålder?

- 15 Peter har tappat sitt körkort. Vad måste han göra för att få ett nytt?

- 16 Karin kör mot rött ljus och blir tagen av polisen. Vilken kan konsekvensen bli?

- 17 Under maximalt hur lång tid (s.k. spärrtid) kan ett körkort vara återkallat?

18 Vad innebär det att ett körkort är återkallat?

19 Pers körkort har varit återkallat under 13 månader på grund av diverse trafikförseelser.
Måste han ansöka om körkortstillstånd och göra nytt förarprov för att få köra bil?
(Han har haft körkort i fem år.)

20 Ulla fick körkort i december 2004. Hon åkte dit för rattfylleri den 15 januari 2005. Vad händer med hennes körkort?

21 Monika har körkort utfärdat i Spanien. Får hon använda det som körkort i Sverige eller måste hon avlägga förarprov här?

22 Dimitrios körkort är utfärdat på ryska. Under vilka förutsättningar får han använda det i Sverige?

23 John har amerikanskt körkort. Hur länge får han använda det i Sverige?

24 Får man använda sitt gamla nationella körkort om man har ersatt det med ett svenskt körkort?

25 Piotr är 17 år och har körkort från Polen. Får han köra bil i Sverige?

ORDKUNSKAP

Rätt eller fel?

Ta ställning till om följande påståenden är rätt (= R) eller fel (= F).

- 1 Man måste gå till polisen om man vill ha ett pass utfärdat. _____
- 2 Efter två års studier avlägger alla elever på gymnasieskolan studentexamen. _____
- 3 Man måste kunna styrka sin identitet med en legitimationshandling. _____
- 4 Man har inte rätt att avlägga studiebesök i tingsrätten. _____
- 5 En nybliven körkortsinnehavare har sitt körkort på prov bara i ett år. _____
- 6 Om man förlorar sitt bankkort bör man genast spärra det. _____
- 7 Alla studenter tillgodogör sig alltid allt som sägs under en föreläsning. _____
- 8 Körkortet kan återkallas om man gör sig skyldig till upprepade trafikförseelser. _____
- 9 Vid risk för halt väglag utfärdas en stormvarning på TV. _____
- 10 Om man kan styrka att man inte var på brottsplatsen när ett brott ägde rum går man fri från misstankar. _____
- 11 En del utbildningar är spärrade. Man tar bara in ett visst antal sökande. _____
- 12 Man får framföra körkortspliktigt fordon om ens körkort är återkallat. _____
- 13 För att få körkort måste man endast avlägga körprov. _____
- 14 Man kan framföra både negativ och positiv kritik. _____
- 15 Paket som ej hämtas ut på posten återsänds till avsändaren. _____
- 16 Man bygger alla hus för samma ändamål. _____
- 17 Det är bra att ha alla provresultat som underlag när slutbetyg ska sättas. _____
- 18 Man kan begära ett förhandsbesked om man är osäker på om man kan få körkortstillstånd. _____
- 19 Om man smiter från en bilolycka spärras körkortet direkt på olycksplatsen. _____
- 20 Efter undersökning av en specialistläkare skickas ett utlåtande till remitterande läkare. _____

Välj rätt alternativ!

Välj rätt alternativ till de markerade orden.

- 1 På körkortet *anges med bokstäverna A till E* vilka fordon man får köra.
 - a) antyder man med bokstäverna A till E
 - b) godkänner man med bokstäverna A till E
 - c) informerar man med bokstäverna A till E
 - d) prövar man med bokstäverna A till E
- 2 Man måste *ha behörighet B* för att få köra personbil.
 - a) ha underlag B
 - b) ha kompetens B
 - c) ha utlåtande B
 - e) ha kontroll B

- 3 Pass *utfärdas* av polismyndigheten.
- a) köps
 - b) testas
 - c) iordningställs
 - d) tillkännages
- 4 Man kan *avlägga sin examen utomlands*.
- a) ta sin examen utomlands.
 - b) validera sin examen utomlands.
 - c) överföra sin examen till utlandet.
 - d) översätta sin examen i utlandet.
- 5 Dålig syn *utgör ofta ett hinder* för att få körkort
- a) påverkar ofta ett hinder
 - b) är ofta ett hinder
 - c) upplevs ofta som ett hinder
 - d) undanröjer ofta ett hinder
- 6 *Ett körkort kan återkallas* om föraren gjort sig skyldig till trafikbrott.
- a) Ett körkort kan dras tillbaka
 - b) Ett körkort kan återlämnas
 - c) Ett körkort kan erhållas på prov
 - d) Ett körkort kan bytas ut
- 7 Kalle dömdes för grovt rattfylleri *vilket medförde att* hans körkort återkallades.
- a) vilket avsåg att
 - b) vilket styrkte att
 - c) vilket resulterade i att
 - d) vilket medgav att
- 8 Man måste kunna *styrka sin identitet*.
- a) kontrollera sin identitet.
 - b) förfalska sin identitet.
 - c) bevisa sin identitet.
 - d) förnya sin identitet.
- 9 Karin *hade tillgodogjort sig det mesta* som stod i boken.
- a) hade missat det mesta
 - b) hade läst det mesta
 - c) hade lärt sig det mesta
 - d) hade skrivit det mesta
- 10 Kursen *omfattar tio sammankomster*.
- a) utfärdas på tio sammankomster.
 - b) beräknas bli tio sammankomster.
 - c) är på tio sammankomster.
 - d) uppskattas till tio sammankomster.
- 11 Robert hade hela portföljen full av *viktiga handlingar* som han skulle läsa inför ett möte.
- a) viktiga värdesaker
 - b) viktiga dokument
 - c) viktiga ändringar
 - d) viktiga beslut

- 12 *Prövotiden för körkort är två år.*
- a) Ansökningstiden för körkort går ut efter två år.
 - b) Behörigheten för körkort går ut efter två år.
 - c) Två år har man körkortet på prov.
 - d) Två år gäller körkortstillståndet.
- 13 *Man måste ha ett underlag för att kunna utfärda ett körkort.*
- a) ha speciella uppgifter
 - b) ställa vissa krav
 - c) ha vissa utlåtanden
 - d) ha behörighet B
- 14 *Ofta finns det lokala trafikföreskrifter som man måste känna till.*
- a) lokala trafikskolor
 - b) lokala trafikregler
 - c) lokala trafikdomar
 - d) lokala trafikvakter

Du är fortfarande en stenåldersmänniska

A

LÄSFÖRSTÅELSE

Välj lämpliga ord från rutan och skriv dem i rätt form! Vissa ord kan användas mer än en gång.

Substantiv

bakben, grönområde, miljon, miljö, sida, skog, tid, träd, värme

Verb

finnas, fortsätta, försvara sig, förvandla, ge sig ut, gälla, märka, se, tappa, utvecklas

Adjektiv, adverb

afrikansk, annorlunda, dessutom, djup, frodig, mer och mer, så, till slut, än i dag

Prepositioner, konjunktioner

för, i, men, om, som, till, utanför

Pronomen

du, de, vad

Du trivs bäst i öppna landskap. Eller hur? Böljande kullar, några träd, lite vatten och stora, betande djur. Det är urtidsmänniskan 1) _____ dig som talar: han vill att det ska vara 2) _____ på Afrikas savanner – urhemmet 3) _____ oss människor.

Allt började för så där sju 4) _____ år sedan i Afrika. Då delade de dåtida 5) afrikanska människoaporna upp sig i två utvecklingslinjer.

Den ena gruppen sprang in i 5) _____, av dem blev det schimpanser och gorillor.

Den andra gruppen 6) _____ på savannen, av dem blev det människor.

Savannen måste ha varit en sällsynt kreativ och utmanande 7) _____. Människoaporna där 8) _____ mycket mer än skogsaporna. De började gå upprätt på

10 9) _____ (då såg man längre), 10) _____ där ute gjorde att de

11) _____ pälsen, hjärnan blev 12) _____ avancerad, det krävdes ju samarbete för att jaga och 13) _____ mot stora rovdjur.

Det gick några miljoner år och 14) _____ – för så där 200 000 år sedan – hade savannaporna 15) _____ till arten homo sapiens, den moderna människan.

15 Och vårt savannliv 16) _____. Grupper av homo sapiens vandrade ut från den

17) _____ kontinenten. Förmodligen av ren mänsklig nyfikenhet. Var inte

gräset lite grönare på andra 18) _____ kullen? 19) _____ det inte mer bär eller rötter där borta?

Gräset var frodigt och landskapet öppet

För 40 000 år sedan nådde de Europa. Och vad hittade 20) _____? Jo, stora härliga savanner
5 där också.

Klimatet var förstås lite kallare och djuren 21) _____ – i stället för zebror fanns där vildhästar, i stället för antiloper 22) _____ man hjortar, i stället för elefanter fanns mammutar och så vidare. Men gräset var 23) _____ och landskapet oftast öppet.

10 Denna långa 24) _____ i öppna landskap – det handlar alltså 25) _____ flera miljoner år – har satt 26) _____ spår i våra gener, menar Staffan Ulfstrand, professor i zooekologi i Uppsala.

– Det 27) _____ bland annat i undersökningar där man frågar folk från olika länder 28) _____ de har för favoritlandskap, säger han. Vinnare är det öppna, omväxlande
15 kulturlandskapet.

Den här inprogrammerade kärleken 29) _____ öppen natur syns 30) _____ då vi ska bygga våra boplatser. En ny stadsdel eller tätort får vara hur modern och praktisk som helst, 31) _____ vi blir rastlösa och oroliga 32) _____ det viktigaste saknas: savannen.

Parker och 33) _____ är inget annat än kopior av Afrikas öppna slätter, anser
20 Staffan Ulfstrand. Ingen skulle komma på något 34) _____ korkat som att bygga en öken eller tät regnskog 35) _____ hyreshuset.

Vill hem till Afrika

Nej, det ska vara stora öppna gräsytor, spridda dungar och klättervänliga 36) _____. Gärna också en bäck eller en damm. Kan vi 37) _____ sätta dit några betande får är vår
25 lycka total.

Eller ta trädgården. Det är gräs uppblandat med träd och buskar som 38) _____ även där, inte tät skog eller steril stenöken.

Så nu vet du varför 39) _____ vill åka till Österlen på semester.

För att du vill hem till Afrika.

Hur börjar varje stycke?

Kombinera följande inledningar med lämpliga stycken. Obs! Två av inledningarna passar inte in.

a. Vill du helst vistas i din invanda miljö	f. Det är kvinnorna som bestämmer
b. På savannen levde vi i mindre grupper	g. Ger du dina barn en fri uppfostran
c. Att idrotta är egentligen en lustfylld träning	h. Gillar du att leva jämlikt
d. Många av oss är med i gäng	i. Fullfjädrad samlare
e. Ammar du ditt barn länge	j. Älskar du att resa

1) ____ Tycker du att konflikter ska lösas på fredligt vis? Då lever du som jägar- och samlarfolken i Afrika. Hotar en konflikt hos dem försöker de först skämta bort alltihop. Går inte det flyttar man isär. Krig är ovanligt hos naturfolk – det dyker upp först med jordbrukarsamhället då vi får fasta resurser som vi investerat mycket i.

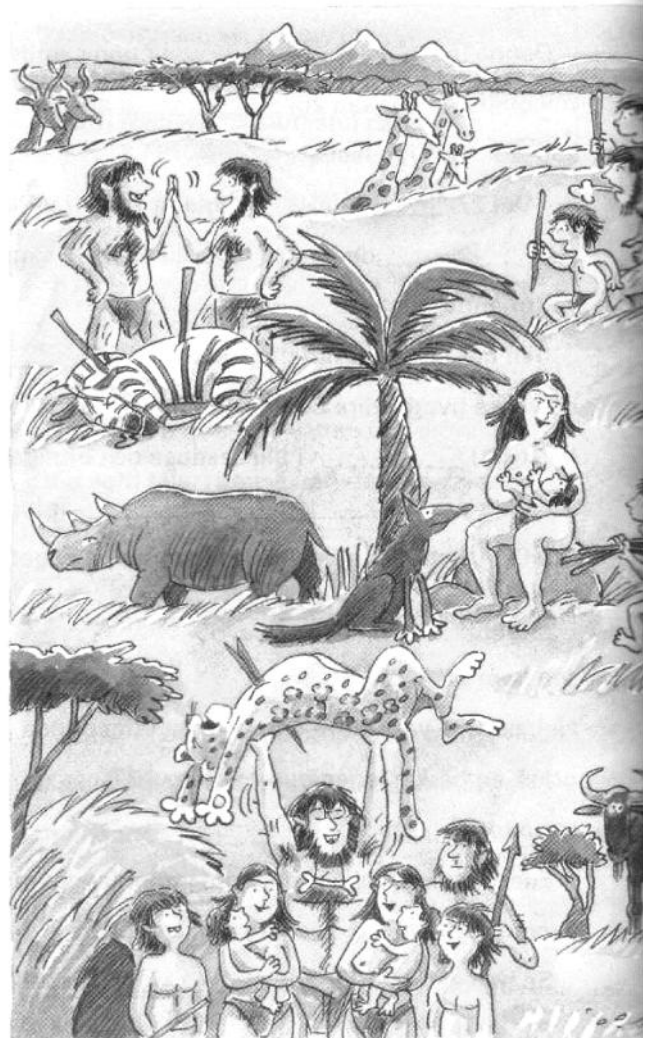
2) ____ gör du som urkvinnorna gjorde. Modersmjölken innehåller nyttiga näringsämnen som skyddar mot epidemiska sjukdomar. Barn som ofta bärs upprätt på höften lär sig gå tidigare än barn som körs omkring i vagn.

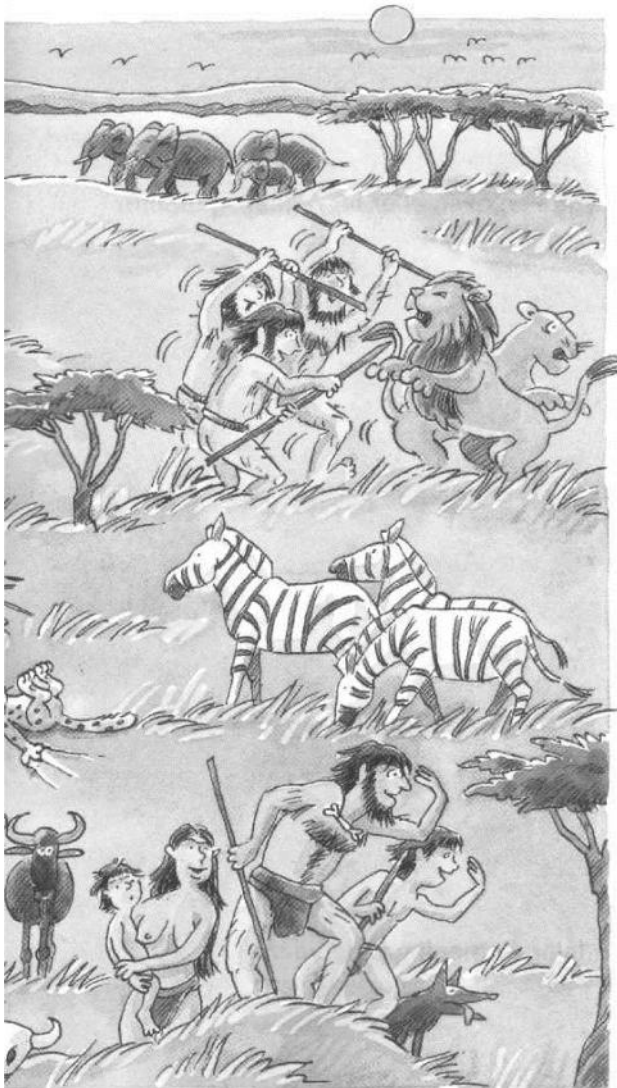
3) ____ är kanske din son trots att han bara är 3–4 år. Han släpar hem grenar, skyltar och järnrör och lägger utanför dörren.

När du suckande försöker stoppa honom skriker han och fortsätter ändå. Låt honom hållas – han deltar bara i flockens matförsörjning, ett fullständigt naturligt beteende för homo sapiens.

4) ____ på några tiotal personer. I gruppen var man släkt med varandra, av olika kön och i olika åldrar. När vi inte får vara i sådana grupper protesterar urtidsmänniskan i oss – tonårspojkar utan pappor blir rotlösa och oroliga och sociala problem uppstår.

5) _____, politiska partier, föreningar eller andra grupper med stark sammanhållning. Savannen i dina gener igen. Denna grupp-känsla utvecklades ursprungligen som ett svar på det ständiga hotet från savannens lejonflockar.

6) _____ Då gör du som de jägar- och samlarfolk som forskarna studerat. Dessa folk bestraffar aldrig sina barn, varken fysiskt eller psykiskt. Barnen får i stället i sin egen takt ta efter de vuxnas exempel. Man hör sällan gråt och skrik från deras lägerplatser, minsta knyst och mamman tar upp sitt barn och bär det.

7) _____ för att vi ska klara jakten och samlandet bättre. I nästan alla folkgrupper i världen finns olika typer av idrotter. Vi vill gärna att någon vinner när vi idrottar – urmänniskornas metod att utse hierarkier. För dem var det oerhört viktigt att se vem som var bäst på olika saker: de flockmedlemmarna fick ledarroller i gruppen.

8) _____ och undersöka nya miljöer? De senaste årtiondenas otroliga uppsving för resebranschen beror på att vi alla har en nomadisk läggning innerst inne, anser vissa forskare. Jägaren och samlaren i dig har en medfödd nyfikenhet och tycker det är lustfyllt att söka efter nya och bättre jaktmarker.

Källa: Land 45 / 1998
Thomas B. Andersson

ORDKUNSKAP

Vad betyder orden?

Välj lämpliga alternativ till de markerade orden. (Meningarna/delarna av meningarna är hämtade från texten).

- 1 Savannen måste ha varit en *sällsynt* kreativ och utmanande miljö.
 - a) ovanligt
 - b) väldigt
 - c) riktigt
 - d) oerhört
- 2 Du trivs bäst i *öppna* landskap.
 - a) otillgängliga
 - b) vidsträckta
 - c) obrukade
 - d) oskyddade
- 3 Ingen skulle komma på något så *korkat* som att bygga en öken eller tät regnskog utanför hyreshuset.
 - a) självbelåtet
 - b) välmenat
 - c) dumt
 - d) egensinnigt
- 4 Gräset var *frodigt* ...
 - a) nysått
 - b) upptorkat
 - c) vått
 - d) grönskande
- 5 ... förmodligen av *ren* mänsklig nyfikenhet.
 - a) äkta
 - b) nyväckt
 - c) brinnande
 - d) nedärvd

Förklara med egna ord!

Förklara med egna ord vad nedanstående meningar/delar av meningar betyder.

- 1 ... Afrikas savanner – urhemmet för oss alla.

- 2 Savannen måste ha varit en sällsynt kreativ och utmanande miljö.

3 Hjärnan blev mer och mer avancerad ...

4 Nämn några skillnader mellan urtidsmänniskan och homo sapiens.

5 Enligt Staffan Ulfstrand, professor i zooekologi, har den moderna människan "en inprogrammerad kärlek till öppen natur". På vilka grunder kan han påstå det?

Hur bra är du på att lyssna – egentligen?

B

Känner du igen situationen ovan? Det sägs att vi håller på att tappa förmågan att lyssna på varandra. Och att det gör oss mer ensamma och torftiga inombords. Men det finns tecken på en motsatt trend: ett växande behov av djupa och stilla samtal.

LÄSFÖRSTÅELSE

Nedanstående meningar (A–L) är borttagna ur texten. Placera dem på rätt plats igen.

- A Hur många riktigt goda lyssnare känner du?
- B – Förr var vi svenskar ganska fåordiga. Idag flödar pratet överallt.
- C Och visst är det så. Att man liksom krymper när man blir avbruten eller inte får någon reaktion på det man säger.
- D – Nej tvärtom. Jag är övertygad om att behovet av att lyssna ökar.
- E Så var det med det samtalet!
- F Hon anser att det myckna pratet på sikt är ett hot mot demokratin.
- G Det skapar självupptagenhet, men också ensamhet.
- H "Hon var kanske finkänslig, ville inte klampa på och ställa personliga frågor", är en vanlig tolkning när man klagar över sådana möten.
- I Hemma fick jag aldrig tala till punkt, mina bröder tog alltid över.
- J Är män sämre på att lyssna på andra än kvinnor?
- K Men lyssnandet är minst lika viktigt, eftersom det föder argument och kan leda till att man ändrar åsikt.
- L Den kräver att man glömmer sig själv och vad man själv vill säga.

DET HÄNDE MIG så sent som i lördags på en fest.

– Journalist, så intressant! Vad skriver du om? frågade en bordsgranne vänligt.

5 – Jo ... började jag, och kände efter tre meningar hur han började flacka med blicken.

Varpå jag snabbt hasplade ur mig något om tidspress och roligt med reportage och ...

Vad dum jag kände mig! Tråkig och ointressant.
10 Dessutom tappade jag lusten att fråga om honom. 1) ____ Som kunde ha blivit ett givande och stimulerande utbyte.

Men det är väl inget nytt? Att det finns ego-trippade typer. Liksom goda lyssnare. Nej, men
15 tänk efter själv: 2) ____ Som utstrålar äkta intresse, som ger dig tid och inte omedelbart kontrar med en egen åsikt eller upplevelse.

Som småbarnspappan Niklas säger: "Det är som en reflex: säger man något till en annan
20 dagisförälder om sitt barn – direkt får man höra om den andres batting."

Eller som Kerstin, 50+, suckar: "Jag har nästan slutat umgås. Man hinner ju knappt
25 andas om ett bekymmer förrän man får höra om etter värre saker."

Många klagar över att de frågar och frågar och får en ström av ord tillbaka, och när de inte har fler frågor så tystnar den andre också.

3) ____

30 Fan tro't. Det kan möjligen gälla äldre människor, men de har å andra sidan i regel hövlighet inpräntad i sig, och att inte ta så stor plats själva.

HUR BRA VISSA människor än är på att ställa

35 personliga frågor, och hur intresserade de än verkar vara av andras barn, jobb, semesterplaner och krämpor – innerst inne vill alla få frågor tillbaka. Känna att de betyder något.

4) ____ Så jag har svårt att berätta om mig
40 själv oombedd, säger Lillan, som ofta blir be-sviken på vänner som inte förstår att även hon behöver plats i samtal.

Hon pratar också om den tomhet hon kan känna när hon har varit borta på middag.

45 – Vi kanske är sex – åtta personer och det skulle kunna bli jättespännande samtal. Men nästan alltid är alla så himla ivriga att få fram sina egna kunskaper och erfarenheter. När kvällen är slut undrar man vad som har sagts,
50 det känns bara som om alla har babblat i mun på varandra.

– 5) ____

Många anser det. Otaliga kvinnor har i alla fall haft bordskavaljerer som har malt om sig
55 själva måltiden igenom.

DET FINNS EN pikant teori om detta: att männens mödrar alltid har älskat när sönerna har berättat om sig själva. Alltså tror de (sönerna) att alla kvinnor vill ha det så ...

5 Men den här allmänt utbredda upplevelsen av att "andra" är dåliga på att lyssna – vad beror den på?

– Den nya pratkulturen, säger språk- och samtalsforskaren Viveka Adelswärd.

10 6) ____ Det uppdrivna tempot i samhället gör att du måste vara snabb om du ska få något sagt. Det gäller att fånga lyssnaren i flykten. Samtal går numera mest ut på att invänta sin tur – och då lyssnar man ju inte så uppmärksam.

15 Pratkulturen återspeglas i, och förstärks av, tv-serier och såpor, menar hon:

– Ta Vita Huset till exempel. En mycket intelligent serie, där replikerna studsar fram och tillbaka i en rasande fart. Man måste vara oer-
20 hört alert för att hänga med.

DEN TJATTRANDE generationen, kallar statsvetaren Marie Demker fenomenet. 7) ____

– Visst pratas det hemskt mycket, men jag menar att det är i andra änden den stora
25 förändringen har skett, i lyssnaränden. Idag har du massor av möjligheter att framföra dina åsikter. Du kan chatta på nätet, ringa Klarspråk, Ring P1 och så vidare. Men vem lyssnar egentligen på alla dessa synpunkter?

30 – Yttrandefrihet är en av demokratins grundstenar. 8) ____ Att vilja lyssna är att vilja förstå, som Marie Demker säger lite högtidligt.

MEN ATT VILJA är inte alltid att kunna.

Många tror felaktigt att de är bra lyssnare – men
35 avslöjas ofta av sin flackande blick, sitt rastlösa kroppsspråk, ifyllnadsord och så vidare. Det skriver den amerikanske psykologen Michael P. Nichols i en bok om den bortglömda konsten att lyssna ("The lost art of listening", Guildford
40 Press).

Att lyssna till en annan människa är en aktiv handling som kräver total koncentration på honom eller henne. 9) ____ Det är en akt av äkta empati. Ty att bli lyssnad på är nästan lika fundamentalt som att äta och sova, skriver Nichols.

45 Han menar att barn som ingen någonsin riktigt lyssnar på kan få allvarliga problem med självkänsla och relationer.

Men även vuxna behöver fyllas på och be-
50 kräftas. Hela livet.

10) ____ Som om man inte är värd att tas på allvar. Medan en god lyssnare kan få en att känna sig klok, intelligent, rolig och levande.

"Det är samtalet som gör oss till människor ...
55 människan måste få berätta om sitt liv för någon

som lyssnar. Då först blir hon till." Skriver religionspsykologen Owe Wikström i succéboken "Långsamhetens lov" (Natur och Kultur, 2001).

Det låter stort, hur menar du?

5 Jag ställer frågan när vi möts i hast på ett kafé i Stockholm.

– Du har säkert upplevt det många gånger: hur du plötsligt, när du har uttryckt en åsikt eller en tankegång, verkligen inser vad du själv tänker och känner. När du formulerar dig blir du tydlig inför dig själv.

Men då måste någon ta emot vad jag säger ...

– Ja, och det är inte så givet i denna narcissistiska tid. Idag måste var och en skapa sin egen verklighet. Vara sitt eget "projekt". 11) _____ Jag undrar om inte många vet mer om Robinson-deltagarnas liv än sina grannars.

– Men, fortsätter Owe Wikström, det finns också en risk i att stanna upp och på allvar fråga en annan människa hur hon har det. Du kan få höra om svåra saker, som du inte kan släta över och rusa ifrån.

Så du menar att avståndet bara ökar mellan oss?

25 12) _____ "Berätta!" säger mina elever ofta till mig och vill att jag lägger undan mina kompendier. Och tänk på alla personliga krönikor – i radio, kvällstidningar och veckotidningar.

30 – Folk längtar efter att få höra om andras liv och tankar. Caffè lattekulturen är ett uttryck för det här: ett behov av att få sitta ned, med en varm mugg mellan händerna, och föra långa, djupa samtal. I ordets verkliga mening.

Källa: ICA-Kuriren 4/2003
Lilleba Nordenson

Så blir du en bra lyssnare

Glöm dig själv för en stund. Koncentrera dig på vad den andre har att säga: Vad finns bakom orden?

- Låt orden sjunka in. Kommentera det sagda eller fråga mer. Svara inte direkt med en egen erfarenhet.
- Titta stadigt på den andre och gör inte något annat medan du lyssnar. Flacka inte med blicken, gräv inte i väskan, måla inte läpparna.
- Att lyssna är att ta in, inte att ta över. Så avbryt aldrig, även om du vet vad den andre ska säga eller tycker annorlunda.
- Fyll inte i med ord, även om det går långsamt.
- Stötta den andre med enstaka nickningar eller ord, men säg inte "jag förstår" eller "jaha" hela tiden, som om du har bråttom eller vet bäst.
- Ge inte råd, om du inte vet att den andre vill ha det. Det faktum att du lyssnar är det viktiga, inte dina synpunkter.

ORDKUNSKAP

Välj rätt alternativ!

- 1 Om en person har ett dåligt ordförråd, använder många svordomar och utfyllnadsord kan man påstå att han/hon har ett ____ ordförråd.
a) ålderdomligt b) uttrycksfullt c) varierat d) torftigt
- 2 Den som inte pratar så mycket kan sägas vara ____.
a) lågmäld b) sparsam c) fåordig d) stum
- 3 De som placerar sina pengar i aktier o. dyl. räknar oftast inte med några snabba vinster, utan de hoppas på att göra goda affärer ____.
a) på fritiden b) över huvud taget c) inom kort d) på sikt
- 4 Många författare har en oerhörd förmåga att fantisera, och de låter ofta fantasin ____ i sina berättelser.
a) flöda b) rinna c) löpa d) cirkulera
- 5 Det var ingen som hade begärt att Emil skulle diska efter festen hos Ida i lördags, utan han gjorde det ____.
a) oombedd b) för hand c) motvilligt d) noggrant
- 6 Man är ____ om man bara framhåller sig själv och talar om sig själv i alla situationer.
a) egotrippad b) omständlig c) självgående d) självständig
- 7 Vissa människor verkar vara helt ointresserade av om andra lyssnar på dem eller av vad andra tycker. De bara ____ sig själva och är likgiltiga för omgivningens reaktioner.
a) bedömer b) driver med c) mal om d) motsäger
- 8 I den text som handlar om lyssnandets konst förekommer två verb som båda betyder "tala, prata", nämligen ____ och ____.
a) spotta b) tjattra c) babbla d) studsa
- 9 I stället för *ännu värre* kan man säga ____.
a) inte värre b) lite värre c) en aning värre d) etter värre
- 10 Vissa ____ kommer vanligtvis med åldern, till exempel hjärt – och ledbesvär.
a) epidemier b) förlopp c) krämpor d) känslor
- 11 Ivan är mycket entusiastisk när det jobb han fått och snart ska börja på kommer på tal. Han är ____ att komma igång och jobba.
a) orolig för b) oförberedd på c) skyldig d) ivrig
- 12 En person som har svårt att sitta stilla och koncentrera sig är ____.
a) rotlös b) rastlös c) resvan d) otröstlig
- 13 Man kan inte räkna alla sandkorn på en sandstrand. De är ju ____.
a) otaliga b) oberäknliga c) onumrerade d) otydliga
- 14 Om man blir sedd och om folk tycker att ens åsikter är värda att beakta kan man säga att man blir ____.
a) besannad b) berömd c) berikad d) bekräftad
- 15 ____ innebär en förmåga att leva sig in i hur andra människor känner och reagerar.
a) Telepati b) Hypokondri c) Empati d) Apati

Synonyma ord/uttryck (hämtade från texten)

Välj rätt alternativ!

- 1 ... han började *flacka med blicken* ...
 - a) blinka åt mig
 - b) se mig rakt i ögonen
 - c) blunda
 - d) släppa mig med blicken och titta på annat
- 2 ... varpå jag *snabbt hasplade ur mig något om tidspress och* ...
 - a) snabbt och oövertänkt började säga något om tidspress och
 - b) snabbt och välformulerat började säga något om tidspress och
 - c) snabbt och ljudligt började säga något om tidspress och
 - d) snabbt under en hostattack började säga något om tidspress och
- 3 Hon kanske *var finkänslig* ...
 - a) kände sig frisk och pigg
 - b) inte ville fråga för mycket för att inte såra
 - c) hade svårt att visa sina känslor för andra
 - d) inte ville visa vad hon kände
- 4 ..., men de har å andra sidan *i regel hövlighet inpräntad i sig* ...
 - a) för det mesta fått lära sig att vara artiga ända från barndomen
 - b) för det mesta struntat i allt som har med artighet att göra
 - c) för det mesta lärt sina barn att vara artiga
 - d) för det mesta påmint varandra om att alltid vara artiga
- 5 *Det uppdrivna tempot* i samhället ...
 - a) Det onaturliga tempot
 - b) Det allt långsammare tempot
 - c) Det ökade tempot
 - d) Det tröttande tempot
- 6 Det gäller att *fånga lyssnaren i flykten* ...
 - a) få den som lyssnar att stanna till och verkligen lyssna
 - b) få den som lyssnar att själv börja prata
 - c) få tag i personer som är villiga att lyssna
 - d) gripa den som ger sig iväg utan att ha sagt något
- 7 Man måste *vara oerhört alert för att hänga med* ...
 - a) vara synnerligen intelligent för att fatta det hela
 - b) ha en mycket bra utbildning för att förstå det hela
 - c) vara väldigt vaken och uppmärksam för att tillgodogöra sig och förstå det hela
 - d) vara mycket anpassningsbar för att kunna tillgodogöra sig allt nytt
- 8 Det är inte så *givet i denna narcissistiska tid* ...
 - a) bra i våra tidiga ungdomsår
 - b) nödvändigt i vår av självupptagenhet fyllda tid
 - c) vanligt under dessa vårdagar
 - d) självklart i dessa tider då vi är så upptagna av och förälskade i oss själva

- 9 Du kan få höra om svåra saker som du inte kan *släta över* ...
- a) acceptera
 - b) komma över
 - c) ta på allvar
 - d) bagatellisera
- 10 Och visst är det så. Att man liksom *krymper* när man blir avbruten ...
- a) vissnar
 - b) känner sig lite mindre och osäker
 - c) rasar ihop
 - d) surnar till

Dyrbara droppar

En fjärdedel av jordens invånare – 1,5 miljarder människor – har inte tillgång till rent vatten. Om 30 år kommer den siffran att ha fördubblats, om vi inte gör något. Utmaningen är enorm, men de tekniska lösningarna finns.

5 **S**ynen kan göra den mest garvade astronaut rörd. Från rymden ter sig hela jorden blå. Blå därför att 71 procent av jordens yta är täckt av vatten. Utifrån rymden kan man dock inte se att endast en bråkdel av vattnet är livgivande sötvatten, och att detta dessutom är så ojämnt fördelat att det på allt fler ställen orsakar allvarliga konflikter.

10 En och en halv miljard människor, vilket motsvarar en fjärdedel av jordens befolkning, har inte tillräcklig tillgång till rent vatten, och om vi inte agerar nu, kommer antalet att ha fördubblats om 30 år. Detta tämligen bistra faktum framgår bland annat i rapporter från FN.

Dessutom har bristen på vatten redan tvingat miljontals människor på flykt – 1999 uppskattade World Commission on Water antalet "vattenflyktingar" 20 till 25 miljoner, vilket för första gången översteg antalet krigsflyktingar. Bristen på vatten och oenighet om fördelningen utgör även i ökande grad en säkerhetsrisk. Generalsekreterare Klaus Töpfer från Förenta Nationernas miljöorganisation, UNEP, ser 25 rent av krig om vatten som det största hotet mot freden under kommande år.

Ett av skälen till hans pessimism är vetenskapen om att många av jordens vattenresurser delas av flera länder.

30 Omkring 260 av världens floder flyter till exempel genom två eller flera länder, och i de flesta fall har länderna inget inbördes avtal om rätten att nyttja vattnet.

Det innebär att det land där floden har sin källa har makten, vilket självfallet kan leda till konflikter. Kan 35 det ena landet till exempel dämma upp floden utan att fråga grannen om lov? Hur mycket vatten får varje land ta från floden och använda till konstbevattning? Turkiets byggande av stora fördämningar över 40 floderna Eufrat och Tigris är ett exempel på en sådan konflikt, för fördämningarna innebär att både Syrien och Irak kommer att få mindre av det vatten som båda länderna har stort behov av.

Landsbygd kontra stad

45 I andra fall är problemet inte mängden vatten, utan kvaliteten. Ofta får de länder som ligger närmast flodernas utlopp i havet vatten som är svårt förorenat och närmast obrukbart. Vattnet i de europeiska floderna är exempelvis återanvänt åtskilliga gånger, 50 innan det når havet.

I det torra Mellanöstern spelar rätten till de begränsade vattenmängderna en viktig roll i freds- 55 förhandlingarna. Israeler och palestinier gör båda anspråk på största möjliga vattenmängd, och den spända situationen har definitivt inte blivit bättre

efter några år av torka. Torkan har inneburit att det nu är betydligt längre ned till grundvattnet. I många länder har kampen om vattnet blivit en bitter strid mellan landsbygd och städer. Både bönder och stadsbor behöver vatten, på landet framför allt till konstbevattning och i städerna mest till industrier och hushåll.

10 Traditionellt har jordbruket haft företräde till vattnet, men så blir det inte nödvändigtvis i fortsättningen. Nu är det ofta städerna som köper rätten till vattnet framför näsan på de fattiga bönderna. Detta kan leda dels till social oro, och dels till att ännu fler söker sig till städerna. Detta har skett till exempel runt Mexico City, som tar sitt vatten från två floder 15 långt från staden. Stora jordbruksområden har på grund av detta torkat ut, och landsortsbefolkningen har flytt till staden.

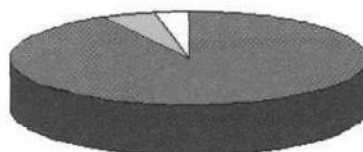
Både torka och översvämning

20 Mellan 1955 och 1990 fördubblades jordens befolkning, och under samma period fördubblades vattenförbrukningen. Teoretiskt sett borde det inte råda någon brist

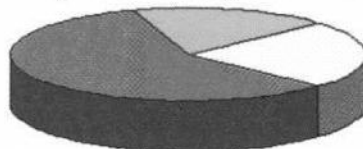
En växande katastrof

År 2050 kommer fyra miljarder människor – i synnerhet söder om Sahara i Afrika – att sakna vatten konstant eller i perioder.

1995 Befolkning: 5,7 miljarder
5 % har periodisk vattenbrist
3 % saknar vatten
92 % har tillräckligt med vatten

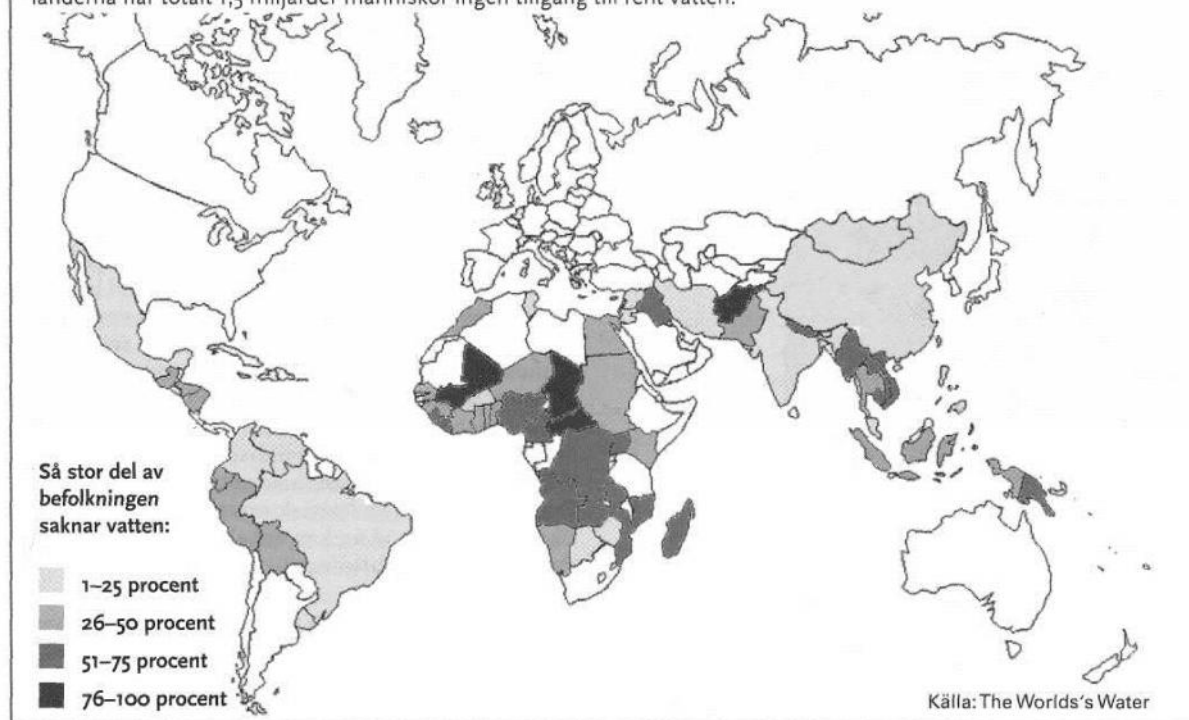
2050 Befolkning: 9,4 miljarder
18 % saknar vatten
24 % har periodisk vattenbrist
58 % har tillräckligt med vatten

Källa: FN och Population Action International

Här saknar befolkningen vatten

I den rika delen av världen råder antingen ingen vattenbrist, eller så kan man betala sig från problemet. I de fattiga länderna har totalt 1,5 miljarder människor ingen tillgång till rent vatten.

på vatten, för vi bor på ett regnigt klot, där det dagligen faller cirka 21 000 liter nederbörd per invånare. Mycket av det faller emellertid över havet, och resten är väldigt ojämnt fördelat.

- 5 På våra breddgrader är flera veckors torka en sällsynthet, medan det på andra platser på jorden kan gå många knastertorra månader utan att det faller minsta droppe regn. Under tiden steker solen obönhörligt och torkar ut allting.
- 10 På det hela taget är tendensen att det antingen finns för lite eller för mycket vatten. När det äntligen regnar i ett område som plågats av torka, är det ofta i mängder som leder till översvämningar.

Minst 50 liter per man

- 15 Människor som lever i vårt klimat behöver minst 1,2 liter vatten per dag, eftersom kroppen hela tiden förlorar vätska. I länder med tropiskt klimat är det biologiska behovet närmare fem liter om dagen, och mindre än det är under inga omständigheter tillräckligt. Människans basala behov är beräknat till cirka 50 liter om dagen: 5 liter för att upprätthålla livet, 35 liter används till sanitära ändamål som tvätt och rengöring, medan det till matlagning behövs minst 10 liter.

- 25 I många afrikanska länder ligger den dagliga förbrukningen under 30 liter per invånare, men i Europa använder vi vanligtvis 200 liter om dagen. Medan vi är vana vid att vatten är något som bara strömmar ur kranen, så tillbringar de äldre barnen och kvinnorna i u-länderna ofta halva dagen med att hämta och bära vatten. Ett par timmars vandring till brunnen är vardag för en stor del av jordens befolkning. Hushållen

är dock långt ifrån de största förbrukarna, för cirka 70 procent av vattenförbrukningen går åt till odling av grödor, så på det globala planet är det lantbruket som står för den största vattenförbrukningen.

5 Sjunkande storstäder

- 5 Ett av de största problemen med konstbevattningen är att över hälften av vattnet går till spillo, för att det aldrig når ner till växternas rötter. Orsaken är att man ofta vattnar vid fel tidpunkt – under den stekande middagshettan avdunstar nästan allt vatten, innan det hinna göra nytta.

- 10 På det hela taget förekommer det ett enormt spill av vatten, dels på grund av bristande kunskap, och dels på grund av slöseri och otäta vattenledningar. Även i de rika industrialiserade länderna är det inte ovanligt att var sjätte liter vatten går förlorad bara på grund av läckage i rören i marken. Ett millimeterstort hål i en huvudledning kan till exempel leda till en förlust på 1 400 liter vatten per dygn.

- 20 Slöseri med vatten är en starkt bidragande orsak till att det totalt sett är underskott på världens vattenkonto. Globalt använder vi långt mer grundvatten än det bildas. Världens jordbruk antas ha en årlig överkonsumtion på 160 miljarder kubikmeter, och det tär oundvikligen på grundvattnet i stora delar av världen. Mexico City, Bangkok och Jakarta är exempel på storstäder, som pumpar upp långt mer grundvatten än vad som återbildas. Resultatet är att städerna sjunker. Värst är situationen i Saudiarabien, där man pumpar upp tre gånger mer grundvatten än vad som återskapas.

F.d. Aralsjön

Torrlagda floder och sjöar

Den hårda pressen på sötvattnet syns också tydligt på flera av världens stora floder. Nilen har i perioder nästan torkat ut, och 1997 torrlades Gula floden, en av Kinas största floder, i 226 dagar. Samma sak sker regelbundet med Coloradofloden i västra USA. Från den tappas så stora mängder till konstbevattning att inte en droppe når havet under torra år. En av följderna är att hela ekosystemet i deltaområdet i Kalifornien är hotat.

Ett annat skrämmande exempel på dålig vattenhushållning är Aralsjön, världens fjärde största sjö. Myndigheterna i det tidigare Sovjetunionen beslutade på sin tid att man skulle odla bomull i stora ökenområden, och tappade därför vatten från de två stora floder som leder till sjön. Det ledde till en ekologisk katastrof – den stora sjön har torkat ut så mycket att en tidigare hamnstad nu ligger 50 kilometer från resterna av sjön. Vattenmängden i sjön har sjunkit med två tredjedelar, och sjöns ursprungliga fiskbestånd är utrotat.

Även på andra ställen i världen har vi orsakat stora skador. Det gäller till exempel de omfattande skogsavverkningarna. Utan träd som bromsar och suger upp vattnet, är det fritt fram för regnet att piska marken. Resultatet blir djupa ärr i landskapet, bortsköljning av värdefull åkermark och floder som fylls med lera.

Dödliga borrhningar efter vatten

Problemet med smutsigt eller förorenat vatten är inte nytt. Långt in på 1800-talet var vattenburna sjukdomar som kolera, diarré och tyfus mycket vanliga, men när städerna på allvar började växa gick det riktigt illa. Omkring 1850 härjade kolera i de flesta europeiska storstäder, och tusentals människor omkom i sviterna av sjukdomen. I Sverige dog omkring 13 000 personer under sammanlagt nio epidemier mellan åren 1834 och 1873.

Rädslan för nya epidemier ledde till att man runt

om i Europa på allvar började bygga riktiga vattenledningar och täckta avlopp. Först i början av 1900-talet blev det vanligt att leda vatten och avlopp ändå in i husen – något som vi idag betraktar som en självklarhet.

I vår del av världen tar vi också för givet att kvaliteten på vattnet är hög, och vattenburna sjukdomar är i stort sett utrotade. På andra ställen i världen är det betydligt sämre ställt med hygien. Miljoner människor lever under sanitära förhållanden, som är sämre än de var hos oss för 150 år sedan.

I Bangladesh har västerländska rådgivare i bästa välmening strukturerat om vattenförsörjningen så att en stor del av befolkningen nu får sitt vatten från nya brunnar, medan de tidigare var hänvisade till bakteriefyllt vatten från floder och sjöar. Det borde vara ett framsteg, men det har visat sig att vattnet från de nya brunnarna innehåller för höga koncentrationer av det giftiga och cancerframkallande grundämnet arsenik.

Det innebär att mer än 50 miljoner människor dricker vatten med en arsenikhalt som överstiger WHO:s gränsvärde. Flera hundra tusen har redan förgiftats, men då en kronisk arsenikförgiftning visar sig först efter 10–15 år, kan det sluta med en katastrof av enorm omfattning.

Den blå revolutionen

Att garantera jordens sex miljarder invånare tillgång till rent vatten är en av de viktigaste uppgifterna under detta sekel. En del av uppgiften blir att bygga upp fungerande vattenförsörjning på lokal nivå, och här visar erfarenheten att man uppnår bäst resultat om ansvaret placeras lokalt. I en del länder är det stora byråkratiska kontor i avlägsna huvudstäder som försöker lösa även de minsta problem, och ofta går det på tok, för att de inte känner till de lokala förhållandena.

En annan del av uppgiften är att stoppa slöseri med och rovdrift på vattnet, så att det utnyttjas bättre – inom stora delar av jordens lantbruk finns det behov av vad experterna kallar en blå revolution.

En viktig del av denna revolution är att införa den form av konstbevattning som kallas droppbevattning. Vid droppbevattning leds vattnet ända ned till växternas rötter, vilket betyder att man kan spara 30–70 procent av vattnet. Samtidigt kan droppbevattningen öka skörden. Detta visar erfarenheter från Israel, som är föregångsland på detta område.

Trots de positiva erfarenheterna vattnar nästan alla världens jordbrukare på samma sätt som deras förfäder gjorde. De håller vattnet över jorden och växterna.

Nya växter till torra områden

Skördeutbytet kan också ökas genom att man satsar mer på växter som tål torka. Forskarna har bland annat funnit en variant av majs, som i torra områden ger långt större utbyte än traditionell majs. En del grödor klarar av att växa i salthaltig jord och även dessa slags växter måste man satsa mer på i framtiden. Dels för att salthalten i jorden efter hand ökar om man konstbevattnar under många år, och dels för att det ofta finns salt i borrhade brunnar nära havet.

Dystert för Afrika och Indien

När det gäller framtidens vattenförsörjning, är forskarna också tvungna att ta hänsyn till de människoskapade klimatförändringarna. Den globala uppvärmningen får nämligen stora konsekvenser även för vattnets kretslopp.

Blir jorden varmare, kommer mer vatten att avdunsta och generellt kommer det därför också att falla mer snö och regn. Dessvärre kommer inte heller denna ökade nederbörd att bli lika fördelad, och en del områden kommer därför att bli ännu torrare än idag.

Det ser mörkast ut för Afrika, där områden som redan saknar vatten kommer att torka ut ytterligare och tvinga miljoner människor på flykt. Även Indiens vattenförsörjning kan drabbas hårt av den globala uppvärmningen, för sommaren igenom får stora delar av landet vatten från Himalayabergens glaciärer, som nu är på väg att bli allt mindre.

Vetskapen om att jordens sötvatten är så olika fördelat har med tiden fått forskare att uppfinna alla möjliga och även omöjliga lösningar. Till exempel har man gjort åtskilliga försök att tvinga ut mer regn ur molnen. I en del fall har det haft mätbar men mycket lokal effekt, så inget tyder på att det är på detta sätt som vi bör skaffa vatten till torra områden.

Däremot har det visat sig att en möjlighet att skaffa mer sötvatten är att avsalta havsvatten. Det finns det nämligen gott om, eftersom 96,5 procent av jordens vatten är saltvatten. Detta kan pressas genom membran, så att salterna inte följer med. Metoden tillämpas bland annat i Florida och på Arabiska halvön.

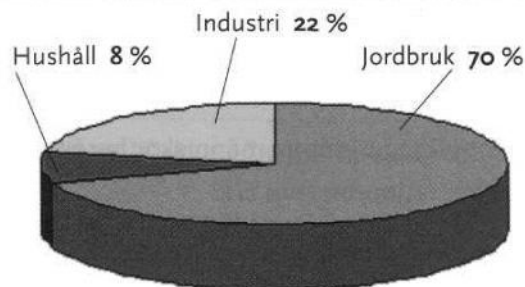
Problemet är att avsaltningen kräver mycket energi, så även om tekniken hela tiden förbättras, är det inte någon permanent lösning och under alla omständigheter inte en lösning som särskilt många länder har råd med – och definitivt inte i den lyxvariant som praktiseras i en del arabiska länder, där det avsaltade vattnet inte bara används till dricksvatten utan också till konstbevattning.

Fjärrtransport via pipeline

En annan dyr möjlighet att skaffa rent vatten är att anlägga rörsystem. Liksom det finns tusentals kilometer pipeline som transporterar olja och gas, är det inte alls otänkbart att med tiden bygga upp ännu mer omfattande och vitt förgrenade rörsystem för att transportera vatten. Rent tekniskt finns inget som hindrar att man pumpar vatten över halva kontinenten, men ett av problemen med fjärrtransporter är tiden. Vattenkvaliteten försämras om vattnet står länge i rören. Inte desto mindre finns det på ett globalt plan bland annat planer på en undervattenspipeline, som kan leda vatten från Alaska till Kalifornien. Även i Sydafrika hoppas man kunna hämta vatten från floder i grannländerna i norr.

Den största utmaningen i framtiden blir alltså inte att uppfinna nya tekniska lösningar, för de finns redan. Utmaningen ligger snarare i att göra metoderna så billiga och funktionella att även fattiga länder, som är hårdast drabbade av vattenbristen, kan få nytta av dem.

Källa: Illustrerad Vetenskap 2/2001
Ib Salomon

Jordbruket är den största vattenslukaren

Globalt är jordbruket den största vattenslukaren; sjuttio procent av världens vattenkonsumtion går till konstbevattning. Tjugotvå procent används av industrin eller som kylmedel på kraftverk.

Hemmen står för åtta procent av konsumtionen, och här ser man tydligt att välstånd och vattenkonsumtion går hand i hand. I många afrikanska länder förbrukar invånarna under 30 liter vatten per person och dag, medan vi i Europa använder 200 liter. USA är värst – där konsumeras 600 liter per person och dag.

Nya vägar

Forskare och tekniker har experimenterat med alla möjliga lösningar på problemet med vattenbrist. Här är fyra förslag.

PIPELINE

I Europa finns redan nätverk av pipelines, som förser miljontals människor med vatten. Tekniskt sett kan man pumpa vatten tvärs över halva kontinenter, men vattenkvaliteten försämras, när vattnet står i rören.

TRANSPORT AV ISBERG

Isberg innehåller kolossala mängder sötvatten, men det är dyrt och energikrävande att transportera isbergen till områden med vattenbrist. Dessutom smälter det mesta av isen, innan bergen når fram till målet.

TRANSPORT MED TANKERS

En dyr men inte orealistisk lösning, som redan testats med framgång under torka på Mallorca och i Tanger i Marocko. För närvarande funderar Israel på att importera vatten från Turkiet med hjälp av tankfartyg.

AVSALTNING

I synnerhet i USA och på Arabiska halvön avsaltar man havsvatten med särskilda membran, som effektivt håller kvar saltet. Metoden är så dyr och energikrävande, att mycket få länder har råd med den lösningen.

LÄSFÖRSTÅELSE

Besvara kortfattat följande frågor.

- 1 Ungefär hur många människor beräknas vara utan möjlighet att få tag i rent vatten om 30 år, enligt rapporter från FN?

- 2 År 1999 gjorde World Commission on Water en beräkning av antalet människor som flytt på grund av brist på vatten. Vilket antal nämns i texten?

- 3 Vad ser generalsekreteraren för Förenta Nationernas miljöorganisation, UNEP, som den största faran för nya krig i framtiden?

- 4 Nämn någon fråga som kan uppstå på grund av avsaknad av inbördes avtal när det gäller två eller flera länders gemensamma vattenresurser.

- 5 Vilka följder kan det bli om vattenresurserna fördelas olika mellan land och stad? Nämn någon.

- 6 Hur mycket nederbörd faller det varje dag räknat per person av hela jordens befolkning?

- 7 Hur mycket vatten per person är ett absolut minimikrav för överlevnad i tropiska länder?

- 8 Inom vilken verksamhet/näringsgren används mest vatten?

- 9 Varför går en stor del av vattnet till spillo vid konstbevattning?

- 10 Vad är orsaken till att vissa städer sjunker?

- 11 På vilket sätt påverkas naturen av skogsavverkningar?

- 12 Varför började man bygga riktiga vattenledningar och täckta avlopp i Europa?

- 13 Varför kan man inte idag ange en någorlunda exakt siffra på hur många som har drabbats av kronisk arsenikförgiftning p.g.a. förorenat vatten?

- 14 Hur går man bäst tillväga när det gäller att garantera jordens sex miljarder invånare tillgång till rent vatten?
-
- 15 Varför är det, enligt experterna, viktigt att få odlarna att börja med droppbevattning?
-
- 16 Ge ett exempel på vad man kan göra för att få ut så stora skördar som möjligt.
-
- 17 Vilka konsekvenser för vattnets kretslopp blir det om jordens temperatur höjs?
-
- 18 Varför kommer Indiens vattenförsörjning troligen att drabbas vid ett varmare klimat?
-
- 19 Nämn något område där man tillämpar metoden att pressa saltvatten genom membran för att på så sätt avsalta vattnet.
-
- 20 Vilken är den största utmaningen för framtiden, enligt texten?
-

ORDKUNSKAP

Rätt eller fel?

Ta ställning till om nedanstående påståenden är rätt (= R) eller fel (= F).

1 Det kan vara en utmaning att lära sig något nytt.	___
2 Om man får en bråkdel av en summa får man nästan hela summan.	___
3 Två eller flera länder kan teckna ett inbördes avtal om till exempel hur gemensamma vattentillgångar ska fördelas.	___
4 Man kan ha ett uppdämt köpbehov.	___
5 Man kan utan problem dricka vatten som är förorenat.	___
6 Ett land kan göra anspråk på delar av ett annat land.	___
7 Den som har företräde till något måste vänta tills alla andra har tagit/gjort vad de ska.	___
8 Om man ber om något utan att få det är man obönhörlig.	___
9 Det är inte tillrådligt att låta små barn ge sig ut ensamma i trafiken.	___
10 Det som har gått till spillo är sådant som man kan ha glädje av länge.	___
11 Risken för att vattnet ska avdunsta är liten om man vattnar när solen skiner och det är varmt.	___
12 Det uppstår läckage om en vattenledning är otät.	___
13 Ett land kan ha underskott i sin ekonomi.	___

- 14 Bekymmer och problem kan töra på en människas psykiska hälsa. _____
- 15 Att avverka skog innebär att man planterar ny skog. _____
- 16 Det underlättar att ha en kran om man vill tappa t.ex. vatten ur en behållare. _____
- 17 Ett ärr kan vara ett tecken på att man tidigare har varit skadad eller genomgått en operation. _____
- 18 På de flesta varuhus kan man köpa ett fiskbestånd. _____
- 19 Om en sjukdom härjar betyder det att den är på tillbakagång. _____
- 20 Man kan lida av sviterna av en olycka lång tid efter själva olyckshändelsen. _____
- 21 Det är viktigt att en stor stad har ett fungerande avloppssystem. _____
- 22 Man måste vända sig om ifall man är hänvisad till något. _____
- 23 Ett visst område i naturen kan bli utsatt för rovdrift. _____
- 24 Man kan ha ett stort utbyte av att träffa andra människor. _____
- 25 Det kan vara svårt att hålla reda på alla släktingar i en släkt som är vitt förgrenad. _____
- 26 Sverige har varit ett föregångsland när det gäller att lösa konflikter på arbetsmarknaden. _____
- 27 Ett sekel är detsamma som en period på 10 år. _____
- 28 Vanligt dricksvatten innehåller små halter av olika grundämnen. _____
- 29 Om man gör något i bästa välmening så måste man göra det under en period i livet då man känner sig frisk och stark. _____
- 30 Genom återvinning av avfall bidrar man till att hålla naturens kretslopp vid liv. _____

TEXT I FOKUS vänder sig till studerande på avancerad nivå i svenska som andraspråk som vill förbättra sin läsförståelse.

Bokens texter är hämtade från tidningar och tidskrifter och har stor variation vad gäller ämne, stil och svårighetsgrad. De spänner över områden som språk, historia, samhälle, relationer, miljö och kultur. Till varje text finns rikligt med övningsuppgifter som testar färdigheterna i sök-, översikts- eller närläsning.

TEXT I FOKUS ger ett rikt och varierat ordförråd som befästs genom återkommande övningar i ordkunskap.

TEXT I FOKUS är väl lämpat för självstudier. För att ge stöd vid valet av texter har dessa indelats i tre nivåer, A, B och C, efter svårighetsgrad. Separat facit finns.

Författarna *Cecilia Fasth* och *Anita Kannermark*, lärare i svenska som andraspråk vid Malmö Högskola, har många års erfarenhet av undervisning på olika nivåer. De är författare till flera läroböcker i svenska som andraspråk.

 Folkuniversitetets förlag

ISBN 91-7434-524-9

Cecilia Fasth • Anita Kannermark

Text i fokus 2

FACIT

Folkuniversitetets förlag

Musiken uppstod före människan

Läsförståelse (s. 9)

- 1 R
- 2 R
- 3 F
- 4 R
- 5 F
- 6 F
- 7 R
- 8 R
- 9 R
- 10 F
- 11 F
- 12 F
- 13 R
- 14 F
- 15 R

Ordkunskap (s. 10)

- 1 a
- 2 c
- 3 d
- 4 c
- 5 b

(s. 11)

- 1 frambringa
- 2 trädde in
- 3 utövar
- 4 förvirring
- 5 synvinklar
- 6 välljudande
- 7 utsträckning
- 8 ursprung
- 9 uppskattar
- 10 gröngöling
- 11 rimligt
- 12 kriterier
- 13 läten
- 14 böljande
- 15 fastställt

Givna förlorare blir vinnare

Läsförståelse (s. 12)

- 1 E
- 2 B
- 3 K
- 4 D
- 5 G
- 6 I
- 7 F
- 8 M

9 A

10 J

Ordkunskap (s. 14)

- 1 a
- 2 d
- 3 c
- 4 b
- 5 b
- 6 c
- 7 d
- 8 d
- 9 a
- 10 b
- 11 c

(s. 15)

Egen produktion.

Varför försvann malarian i Sverige?

Läsförståelse (s. 20)

- 1 b
- 2 a
- 3 c
- 4 c
- 5 b
- 6 a
- 7 d
- 8 b
- 9 d
- 10 d

(s. 21)

- 1 R
- 2 F
- 3 F
- 4 R
- 5 R

Ordkunskap (s. 22)

A.

- 1 En storm, En bomb-attack, En kritik, Godis
- 2 äodelar
- 3 Blommor, Bakterier
- 4 krig, sjukdomar
- 5 stormakter
- 6 En fred, En skattesänk-ning
- 7 en sjukdom, en fågelart
- 8 En medicin

B.

- 1 gynnsamma
- 2 Sannolikheten
- 3 Våtmarker
- 4 Förekomsten
- 5 förlorat sitt fäste
- 6 framställde
- 7 understrykas
- 8 motståndskraft
- 9 avskilt
- 10 markant
- 11 en utarmning
- 12 hemmaplan
- 13 löper risk att
- 14 härjade
- 15 undvika
- 16 boskap
- 17 en näringskälla
- 18 drastiska
- 19 få fotfäste
- 20 omställning

Har du hört att ...?

Läsförståelse (s. 24)

- 1 Där
- 2 sköter
- 3 Förresten
- 4 lär
- 5 utrop
- 6 privata
- 7 om
- 8 under
- 9 sammanhållningen
- 10 ryktesspridning
- 11 obehaglig
- 12 nödvändigtvis
- 13 beteende
- 14 forskning
- 15 kartlagt
- 16 ämnet
- 17 erbjuder
- 18 maktlös
- 19 lätta upp
- 20 förknippas
- 21 gällar
- 22 undersökningar
- 23 vid
- 24 än
- 25 inställning
- 26 nyttig
- 27 ställa upp
- 28 nyanserad
- 29 samvete

- 30 för
- 31 försiktigt
- 32 följer
- 33 om
- 34 därefter
- 35 rakt på sak
- 36 nyfikenhet
- 37 bekräftar
- 38 en form
- 39 skvallra
- 40 och

Ordkunskap (s. 27)

- 1 trippade
- 2 nappa ... bete
- 3 angelägenheter
- 4 förfasat sig
- 5 gemytligt
- 6 anseende
- 7 förtal
- 8 missgynnade
- 9 förknippar
- 10 bekräftade
- 11 fördömer
- 12 överlag
- 13 vräker i sig
- 14 värna om
- 15 snuddar ... vid

(s. 28)

- 1 b
- 2 c
- 3 d
- 4 c
- 5 a
- 6 c
- 7 d
- 8 a

Du gamla, du glesa ...

Läsförståelse (s. 32)

- 1 b
- 2 a
- 3 d
- 4 d
- 5 a
- 6 c
- 7 d
- 8 d

Ordkunskap (s. 33)

- 1 c
- 2 a

- 3 b
- 4 c
- 5 d
- 6 a
- 7 b
- 8 a
- 9 c
- 10 d

(s. 34)

Egen produktion.

Alla vill bo i myrstacken

Läsförståelse (s. 39)

- 1 3 miljarder.
- 2 2 %.
- 3 Städer med flera miljoner invånare. Flera stora städer som växer ihop och bildar ett sammanhängande stadsområde.
- 4 36 miljoner.
- 5 2/3.
- 6 20 000 människor/km².
- 7 60 miljoner.
- 8 10 gånger.
- 9 23,2 miljoner.
- 10 20 miljoner (19,2 enl. FN 1999).
- 11 10 gånger högre.
- 12 5%.
- 13 1858.
- 14 3–5 miljoner.
- 15 *Egen produktion.*
- 16 *Egen produktion.*
- 17 Fula och enformiga kvarter. Anpassade för biltrafik och ej för människor.
- 18 Den kinesiska regeringen beslutade att skapa ett nytt ekonomiskt kraftcentrum.
- 19 Dålig hygien p.g.a. brist på vatten. Förorenat vatten p.g.a. brist på avlopp.
- 20 Utveckla invånarnas sociala nätverk, minska trafiken och skapa lummiga, gröna områden.

- 21 Det medför mindre biltrafik.
- 22 Enorm trängsel och höga fastighetspriser hämmar utvecklingen.

Ordkunskap (s. 40)

- 1 ... är tecken på ...
- 2 Under loppet av en vecka ...
- 3 ... skaffa sig tak över huvudet.
- 4 I och med att ...
- 5 ... har en känsla av ...
- 6 ... ett stort utbud av ...
- 7 ... är jag hänvisad till ...
- 8 ... har varit av ovärdig betydelse för ...
- 9 ... har förkärlek för ...
- 10 ... på sistone.
- 11 ... är på gott och ont ...
- 12 ... i det närmaste ...

(s. 41)

- 1 tränga ihop sig
- 2 inträffa
- 3 smälter ihop
- 4 förutse
- 5 präglar
- 6 kväver
- 7 förpestar
- 8 smittar av sig
- 9 fraktar
- 10 pumpar
- 11 plåga
- 12 uträttar sina behov
- 13 stinker
- 14 renar
- 15 övertygar
- 16 utplåna
- 17 bevara
- 18 anlägger
- 19 medföra
- 20 hämma
- 21 kyler ner

(s. 42)

- 1 c
- 2 c
- 3 b
- 4 a
- 5 d
- 6 d
- 7 c

8 b

(s. 42)

Egen produktion.

Han har koll på svenskarna

Läsförståelse 1 (s. 45)

- 1 b
- 2 d
- 3 a
- 4 d
- 5 a
- 6 a
- 7 d
- 8 a
- 9 c
- 10 c
- 11 a
- 12 d
- 13 b
- 14 a
- 15 a
- 16 c
- 17 a
- 18 d

Läsförståelse 2 (s. 47)

- 19 c
- 20 d
- 21 c
- 22 d
- 23 b
- 24 c
- 25 d
- 26 b
- 27 c
- 28 d
- 29 c
- 30 a
- 31 c
- 32 b
- 33 c
- 34 d
- 35 c
- 36 c
- 37 b
- 38 b
- 39 d
- 40 b

Ordkunskap (s. 48)

- 1 b
- 2 c

- 3 d
- 4 c
- 5 c
- 6 a
- 7 a
- 8 c
- 9 a
- 10 b
- 11 d

Följ din första ingivelse

Läsförståelse (s. 50)

- 1 K
- 2 B
- 3 D
- 4 G
- 5 H
- 6 J
- 7 L
- 8 E
- 9 A
- 10 M
- 11 F
- 12 I
- 13 C

Ordkunskap (s. 52)

- 1 F
- 2 R
- 3 R
- 4 F
- 5 R
- 6 F
- 7 R
- 8 F
- 9 R
- 10 R
- 11 F
- 12 R
- 13 F
- 14 R
- 15 R

(s. 53)

- 1 ställer
- 2 fatta
- 3 ge
- 4 redovisar
- 5 ställer
- 6 göra
- 7 har
- 8 följa
- 9 få nog av
- 10 satsa på/ha

- 11 anamma
- 12 rymmer
- 13 förbrukar
- 14 låna sig
- 15 redovisa

(s. 53)

Egen produktion.

(s. 54)

- 1 a
- 2 c
- 3 b
- 4 d
- 5 c
- 6 a
- 7 a
- 8 c
- 9 c
- 10 b

Galna konstnärer – men geniala

Läsförståelse (s. 58)

- 1 c
- 2 b
- 3 a
- 4 b
- 5 a
- 6 c
- 7 b
- 8 c
- 9 a
- 10 a

Ordkunskap (s. 59)

- 1 löper/har
- 2 vänder
- 3 drar
- 4 finna sig
- 5 sätta
- 6 slagit

- 1 om
- 2 från
- 3 av
- 4 för
- 5 mot

Egen produktion (exemplen)

Egen produktion (s. 59-60):

Skriv färdigt meningarna!

Beskriv personerna/sakerna!

Ordkunskap (s. 61)

- 1 a
- 2 a
- 3 c
- 4 a
- 5 b
- 6 a
- 7 a
- 8 b
- 9 b
- 10 c
- 11 a
- 12 b

Svarta klipp kostar miljarder**Läsförståelse (s. 65)**

- 1 F
- 2 R
- 3 F
- 4 R
- 5 F
- 6 F
- 7 R
- 8 F
- 9 R
- 10 R
- 11 R
- 12 R
- 13 F
- 14 R
- 15 F
- 16 F
- 17 R
- 18 R
- 19 R
- 20 R
- 21 F
- 22 R
- 23 R
- 24 R

Ordkunskap (s. 66)

- 1 står sig själv närmast
- 2 är hart när omöjligt
- 3 Tack och lov
- 4 gått ihop
- 5 är en droppe i havet
- 6 gå ihop
- 7 här och där
- 8 åker dit
- 9 På sätt och vis
- 10 går miste om ... går miste om

- 11 står sig själv närmast
- 12 var hart när omöjligt
- 13 gå miste om
- 14 är hart när omöjligt
- 15 Tack och lov
- 16 är en droppe i havet
- 17 På sätt och vis ... går miste om
- 18 står sig själv närmast
- 19 åka dit
- 20 är en droppe i havet
- 21 Tack och lov
- 22 här och där
- 23 åka dit
- 24 på sätt och vis
- 25 åker dit
- 26 står sig själv närmast
- 27 är det hart när omöjligt
- 28 är en droppe i havet
- 29 här och där
- 30 åker dit

(s. 68)

*Egen produktion.***Därför står du alltid i den långsammaste kön****Läsförståelse (s. 70)**

- 1 Ibland
- 2 stämmer
- 3 försenar
- 4 glömska
- 5 så att
- 6 bakom
- 7 råkade
- 8 vinner
- 9 dåligt
- 10 heta
- 11 klagomålen
- 12 upptäckte
- 13 Övriga
- 14 längst
- 15 upplevdes
- 16 I själva verket
- 17 trots att
- 18 förnuftet
- 19 kortare
- 20 nämligen
- 21 således

Ordkunskap (s. 72)

- 1 b
- 2 d

- 3 a
- 4 a
- 5 c
- 6 d
- 7 a
- 8 b
- 9 c
- 10 c
- 11 a
- 12 c
- 13 b
- 14 b
- 15 c
- 16 b
- 17 d
- 18 c
- 19 b
- 20 c
- 21 a
- 22 d

(s. 75)

*Egen produktion.***Vår civilisation bygger på pengar****Läsförståelse 1 (s. 77)**

- 1 c
- 2 d
- 3 b
- 4 a
- 5 c
- 6 c
- 7 d
- 8 a
- 9 c
- 10 c
- 11 d
- 12 a
- 13 b
- 14 c
- 15 d
- 16 a

Läsförståelse 2 (s. 79)

- 17 b
- 18 d
- 19 c
- 20 a
- 21 b
- 22 c
- 23 d
- 24 b

- 25 b
- 26 b
- 27 d
- 28 c
- 29 a
- 30 c
- 31 b
- 32 b
- 33 d
- 34 a
- 35 d

Läsförståelse 3 (s. 82)

- 1 F
- 2 F
- 3 R
- 4 R
- 5 R
- 6 R
- 7 F
- 8 R
- 9 R
- 10 R
- 11 R
- 12 R

Ordkunskap (s. 82)

- 1 härrör från
- 2 vållar huvudbry
- 3 intäkterna
- 4 tog ... överhand
- 5 ett otal
- 6 gett/givit upphov till
- 7 forna
- 8 prominenta
- 9 underlättar
- 10 förvärva
- 11 benägen
- 12 gemene man
- 13 belägen
- 14 förslutet
- 15 utfärdade

Olika barn leka bäst

Läsförståelse (s. 84)

- 1 F
- 2 J
- 3 A
- 4 H
- 5 L
- 6 I
- 7 E
- 8 B

- 9 K
- 10 C
- 11 G
- 12 D

Ordkunskap (s. 87)

- 1 Intresset för
- 2 grälade om
- 3 vara hänvisade till
- 4 är ... uppslukad av
- 5 i stort sett
- 6 vimlar ... av
- 7 klättra i träd
- 8 i bästa välmening
- 9 på allvar
- 10 bidrar till
- 11 förvandlas till
- 12 är översvämmad av
- 13 i hög grad
- 14 i fullständigt samförstånd

(s. 88)

- 1 M
- 2 V
- 3 X
- 4 B
- 5 P
- 6 E
- 7 F
- 8 A
- 9 T
- 10 U
- 11 I
- 12 Å
- 13 Ö
- 14 O
- 15 G
- 16 Q
- 17 K
- 18 D
- 19 Z
- 20 L
- 21 J
- 22 N
- 23 H
- 24 Y
- 25 R
- 26 Ä
- 27 S
- 28 C

(s. 89)

- 1 a
- 2 b
- 3 d
- 4 a
- 5 c
- 6 c
- 7 a

Dopning är livsfarligt!

Läsförståelse (s. 93)

- 1 c
- 2 c
- 3 a
- 4 c
- 5 c

Ordkunskap (s. 94)

- 1 ett symtom
- 2 skruppna
- 3 var
- 4 en biverkan
- 5 akne
- 6 en böld
- 7 ett beslag
- 8 ett anlag
- 9 en spärr
- 10 en bristning

(s. 94)

- 1 R
- 2 R
- 3 R
- 4 F
- 5 R
- 6 F
- 7 F
- 8 F
- 9 R
- 10 R
- 11 F
- 12 F
- 13 F
- 14 R
- 15 F

(s. 95)

- 1 en kick
- 2 ersätta
- 3 ämnesomsättning
- 4 tåla
- 5 halten
- 6 döva

7	åtråvärt	2	b	14	av
8	Stöldgods	3	a	15	för
9	Smärtröskeln	4	b	16	till
10	motverkar	5	c	17	med
		6	d	18	i
		7	c	19	för
Läsförståelse (s. 96)		8	a	20	med
1	Att ersätta testosteron.	9	c	21	på
2	Tabletter/injektioner.	10	d	22	på
3	AAS ger en kick för självförtroendet.	11	a	23	för
4	Ett tillväxthormon.	12	d	24	för ... för
5	Tillväxt i ben och brosk, ökad muskelmassa, mindre kroppsfett.	13	b	25	för
6	T.ex. farligt för hjärta och lungor, onormal tillväxt av t.ex. händerna, smärta i lederna.	14	d		
7	Verksamheten sker illegalt.	15	a	(s. 103)	
8	Att få Creutzfeldt-Jakobs sjukdom, gulsot, hiv.	16	d	1	R
9	För att motverka biverkningar av AAS, förbränna fett, höja smärtröskeln.	17	c	2	R
10	Döva hunger, orka mer, tåla mer smärta m.m.	18	d	3	F
		19	b	4	F
		20	c	5	R
		21	c	6	R
		22	d	7	F
		23	a	8	R
		24	c	9	R
		25	a	10	R
		26	b	11	F
		27	a	12	R
		28	b	13	F
		29	c	14	F
		30	b	15	R
		31	b	16	F
		32	b	17	R
		33	c	18	F
		34	d	19	R
		35	a	20	R
		36	b	21	F
		37	d	22	R
		38	a	23	F
		39	b	24	R
		40	a	25	F
Ordkunskap (s. 97)					
1	extra näringsämnen	Ordkunskap (s. 102)		(s. 104)	
2	En situation, Ett förhållande, Ett negativt besked, Ett narkotiskt preparat	1	om	1	c
3	Människor, Växter	2	om	2	b
4	näringsriktig	3	för	3	a
5	i minsta laget	4	på	4	d
6	på hakan, i pannan	5	i ... för	5	c
7	En medicinsk effekt, En förväntad reaktion, En menstruation, En vanlig biverkan	6	för	6	a
8	blir lätt arg	7	för	7	a
9	lynnig	8	för	8	d
10	ömsom glad och ömsom ledsen	9	om	9	a
		10	i	10	b
		11	för	11	b
		12	med	12	a
		13	om		
Madame Curie					
Läsförståelse (s. 101)					
1	b				

**Kropp och själ mår bra av
djur**

Läsförståelse 1 (s. 107)

- 1 a
- 2 d
- 3 b
- 4 d
- 5 a
- 6 c
- 7 c
- 8 b
- 9 b
- 10 d
- 11 c
- 12 d
- 13 a

Läsförståelse 2 (s. 109)

- 14 a
- 15 b
- 16 b
- 17 c
- 18 b
- 19 a
- 20 c
- 21 c
- 22 c
- 23 b
- 24 c
- 25 a
- 26 c
- 27 b
- 28 d
- 29 b
- 30 a
- 31 d

Ordkunskap (s. 110)

Egen produktion.

(s. 110)

- 1 välgörande
- 2 omställning
- 3 Kroniskt sjuka
- 4 vårdhem
- 5 medkänsla
- 6 känslomässigt
- 7 rörelseförmåga
- 8 muskelstyrka
- 9 hälsa ... välbefinnande
- 10 själ
- 11 sällskapsdjur
- 12 äldreomsorgen
- 13 handikappade

- 14 välbefinnande
- 15 omställning
- 16 välgörande ... själ

(s. 111)

Egen produktion.

**Ett enda protein gör oss
orädda**

Läsförståelse (s.112)

- 1 trots
- 2 svårt
- 3 upplevelser
- 4 snabbt
- 5 avgör
- 6 däremot
- 7 resten
- 8 eftersom
- 9 skillnader
- 10 att
- 11 mest
- 12 påverkar
- 13 utvidgar sig
- 14 upplever
- 15 Därför
- 16 krävs
- 17 kul
- 18 uppgift
- 19 skadade
- 20 men
- 21 framkallar
- 22 behovet
- 23 allt
- 24 Dessa
- 25 villiga

Ordkunskap (s. 115)

- 1 på sin vakt mot
- 2 utrustad med
- 3 är frågan om
- 4 i ett avseende
- 5 kännetecknas av
- 6 övertygad om
- 7 skälet till
- 8 utsätts för
- 9 beroende av
- 10 i motsats till
- 11 fått nog av
- 12 på egen hand
- 13 på allvar
- 14 Med andra ord
- 15 reagerar på
- 16 grundar ... på

- 17 Gång på gång
- 18 immun mot

(s. 116)

- 1 b
- 2 d
- 3A b
- 3B a
- 4 c

(s. 116)

Egen produktion.

Stick inte huvudet i sanden

Läsförståelse (s. 121)

- 1 b
- 2 b
- 3 a
- 4 c
- 5 b
- 6 a
- 7 a
- 8 b
- 9 b
- 10 c
- 11 a
- 12 a

Ordkunskap (s. 122)

- 1 R
- 2 F
- 3 F
- 4 R
- 5 R
- 6 F
- 7 R
- 8 F
- 9 F
- 10 R
- 11 R
- 12 R
- 13 F
- 14 R
- 15 R
- 16 R
- 17 F
- 18 R
- 19 R
- 20 R

(s. 123)

- 1 bokföra
- 2 överstiger

- 3 ett kreditupplysnings-
företag
- 4 en förfrågan
- 5 ett utdrag
- 6 indrivning
- 7 en fordran
- 8 tillgångar
- 9 en utmätning
- 10 ett överskott
- 11 ett förbehållsbelopp
- 12 utgift
- 13 förvärvande
- 14 förfallodag
- 15 räntesats
- 16 dröjsmålsränta
- 17 en näringsidkare
- 18 debiterar

(s. 124)

Egen produktion.

6 sätt att få sin vilja igenom

Läsförståelse (s. 125)

- 1 Gentjänster
- 2 Socialt erkännande
- 3 Samhörighet
- 4 Auktoritet
- 5 Sammanhang
- 6 Rädsla för att inte räkna
till

Ordkunskap (s. 127)

- 1 c
- 2 b
- 3 a
- 4 d
- 5 d
- 6 a
- 7 b
- 8 a
- 9 c
- 10 a
- 11 d
- 12 d
- 13 a
- 14 c
- 15 c

(s. 128)

Egen produktion.

(s. 129)

- 1 R
- 2 F
- 3 R
- 4 F
- 5 R
- 6 R
- 7 R
- 8 F
- 9 R
- 10 R
- 11 R
- 12 F
- 13 R
- 14 R
- 15 R

Göken är värre än sitt rykte

Läsförståelse (s. 130)

- 1 slippa
- 2 egna
- 3 skräckslagna
- 4 uppståndelse
- 5 avslöjat
- 6 studie
- 7 hämnas
- 8 ungar
- 9 dock/emellertid
- 10 eftersom
- 11 om
- 12 förhöll sig
- 13 för att
- 14 där
- 15 Som
- 16 Utpressningen
- 17 upphov
- 18 än
- 19 nämligen
- 20 slängde ut
- 21 lyckats
- 22 egentligen
- 23 överlägset
- 24 uppenbara
- 25 utnyttjar
- 26 men
- 27 noga
- 28 uteslutande
- 29 så att
- 30 dock/emellertid
- 31 oskyddat
- 32 antalet
- 33 skal
- 34 igenom

- 35 fall
- 36 för
- 37 lilla
- 38 detsamma
- 39 Dess
- 40 tåliga
- 41 utan
- 42 detta
- 43 kommer över
- 44 förse
- 45 genomförde
- 46 trots
- 47 samma
- 48 satte igång
- 49 Även om
- 50 avkomman
- 51 så
- 52 beteendet
- 53 på
- 54 påverkar
- 55 denna
- 56 Genom att
- 57 andra

Ordkunskap (s. 134)

- 1 d
- 2 a
- 3 c
- 4 c
- 5 a
- 6 c
- 7 d
- 8 d
- 9 c
- 10 c

(s. 135)

- 1 Ett område, Ett träd
- 2 En man
- 3 rasande
- 4 hörselnedsättning
- 5 körtlar
- 6 drag
- 7 En stol, Ett tak, Ett torn
- 8 snygga, billiga kläder,
eftertraktade konsert-
biljetter
- 9 förvärvsarbete, inbrott,
bidrag, pensioner
- 10 En väska, En garderob,
En låda, En lokal

Körkort**Läsförståelse (s. 141)**

- 1 18 år.
- 2 21 år.
- 3 Ja.
- 4 Ja.
- 5 16 år.
- 6 5 år.
- 7 Länsstyrelsen.
- 8 Grön/vit skylt med texten "Övningskörning".
- 9 Gällande körkortstillstånd för den som övningskör, godkännandebevis för handledaren.
- 10 Hälsodeklaration, intyg om synprovning
- 11 4 år.
- 12 Nej.
- 13 Nej.
- 14 Han/Hon får köra i 10 år. För att få köra ytterligare 10 år måste han/hon visa läkarintyg.
- 15 Beställa grundhandling för nytt körkort på Vägverkets förarprovskontor eller på www.vv.se.
- 16 Hennes körkort kan återkallas.
- 17 Maximalt 3 år.
- 18 Man får inte köra körkortspliktigt fordon under spärrtiden.
- 19 Ja.
- 20 Det återkallas och Ulla måste avlägga ett nytt förarprov för att få ett nytt körkort.
- 21 Hon får använda det i Sverige.
- 22 Det gäller 1 år i Sverige. Det måste vara översatt och försett med foto. Om det inte har foto måste Dimitrios kunna legitimera sig.
- 23 1 år.
- 24 Nej.
- 25 Nej.

Ordkunskap (s. 94)

- 1 R

- 2 F
- 3 R
- 4 F
- 5 F
- 6 R
- 7 F
- 8 R
- 9 F
- 10 R
- 11 R
- 12 F
- 13 F
- 14 R
- 15 R
- 16 F
- 17 R
- 18 R
- 19 F
- 20 R

(s. 143)

- 1 c
- 2 b
- 3 c
- 4 a
- 5 b
- 6 a
- 7 c
- 8 c
- 9 c
- 10 c
- 11 b
- 12 c
- 13 a
- 14 b

Du är fortfarande stenålders-människa**Läsförståelse (s. 146)**

- 1 i
- 2 som
- 3 för
- 4 miljoner
- 5 skogen
- 6 gav sig ut
- 7 miljö
- 8 utvecklades
- 9 bakbenen
- 10 värmen
- 11 tappade
- 12 mer och mer
- 13 försvara sig
- 14 till slut

- 15 förvandlats
- 16 fortsatte
- 17 afrikanska
- 18 sidan
- 19 Fanns
- 20 de
- 21 annorlunda
- 22 såg
- 23 frodigt
- 24 tid
- 25 om
- 26 djupa
- 27 märks
- 28 vad
- 29 till
- 30 än
- 31 men
- 32 om
- 33 grönområden
- 34 så
- 35 utanför
- 36 träd
- 37 dessutom
- 38 gäller
- 39 du

(s. 148)

- 1 h
- 2 e
- 3 i
- 4 b
- 5 d
- 6 g
- 7 c
- 8 j

Ordkunskap (s. 150)

- 1 a
- 2 b
- 3 c
- 4 d
- 5 a

(s. 150)

Egen produktion: Förklara med egna ord!

Hur bra är du på att lyssna – egentligen?**Läsförståelse (s. 153)**

- 1 E
- 2 A
- 3 H

- 4 I
- 5 J
- 6 B
- 7 F
- 8 K
- 9 L
- 10 C
- 11 G
- 12 D

Ordkunskap (s. 155)

- 1 d
- 2 c
- 3 d
- 4 a
- 5 a
- 6 a
- 7 c
- 8 b ... c
- 9 d
- 10 c
- 11 d
- 12 b
- 13 a
- 14 d
- 15 c

(s. 156)

- 1 d
- 2 a
- 3 b
- 4 a
- 5 c
- 6 a
- 7 c
- 8 d
- 9 d
- 10 b

Dyrbara droppar

Läsförståelse (s. 162)

- 1 3 miljarder.
- 2 25 miljoner.
- 3 Krig om vatten.
- 4 Hur mycket vatten får varje land använda till konstbevattning.
- 5 Jordbruksområden kan torka ut. Befolkningen på landet flyr till staden.
- 6 21 000 liter/person.
- 7 Ca 5 liter/person.

8	Lantbruket.	12	R
9	Man vattnar vid fel tidpunkt.	13	R
10	Man pumpar upp mer grundvatten än vad som återbildas.	14	R
11	Åkermark sköljs bort och floder fylls med lera.	15	F
12	För att förhindra epidemier av vattenburna sjukdomar, t.ex. kolera.	16	R
13	En kronisk arsenikförgiftning visar sig först efter 10–15 år.	17	R
14	Man bygger upp en fungerande vattenförsörjning på lokal nivå med lokalt ansvar.	18	F
15	Man kan spara 30–70 procent av vattenförbrukningen och man får större skördar.	19	F
16	Satsa på växter som tål torka samt på växter som kan växa i salthaltig jord.	20	R
17	Mer snö och regn. Vissa områden blir ännu torrare än idag.	21	R
18	Stora delar av landet får nu vatten från Himalayabergens glaciärer som nu blir mindre och mindre.	22	F
19	Florida; Arabiska halvön.	23	R
20	Att få fram billiga och funktionella metoder för att skaffa rent vatten.	24	R
		25	R
		26	R
		27	F
		28	R
		29	F
		30	R

Ordkunskap (s. 163)

- 1 R
- 2 F
- 3 R
- 4 R
- 5 F
- 6 R
- 7 F
- 8 F
- 9 R
- 10 F
- 11 F